

Doktori (PhD) értekezés

Andaházi Szeghy Viktor
2009.

**Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem
Kossuth Lajos Hadtudományi Kar
Hadtudományi Doktori Iskola**

Andaházi Szeghy Viktor:

**A magyar királyi I. gyorsadtest 1941. évi
ukrajnai hadműveletei**

Doktori (PhD) értekezés

Témavezető:

Dr. Szani Ferenc egyetemi docens (Csc)

.....

Budapest 2009.

Tartalomjegyzék

Előszó.....	5
I. Magyarország hadba lépése a Szovjetunió ellen	
- a magyar királyi I. gyorsadtest mozgósítása.....	9
I.1. A Barbarossa-terv és hiányosságai.....	9
I.2. A szovjet védelem és a német támadás Magyarország hadba lépéséig.....	11
I.3. A magyar katonai és politikai vezetés álláspontja és a kassai bombázás.....	15
I.4. Az „O” határvédelem.....	20
I.5. A magyar királyi I. gyorsadtest szervezete és mozgósítása.....	23
I.6. A Kárpát-csoport megalakulása, a támadás előkészítése.....	25
II. A magyar királyi I. gyorsadtest 1941. évi hadműveletei.....	28
II.1. A Kárpátoktól a Zbrucsig (1941. július 1-9.).....	28
II.1.1. A Kárpátokon való átkelés, a támadás megindítása.....	29
II.1.2. A gyorsadtest kiválása a Kárpát-csoportból.....	36
II.2. Előretörés a Bugig (1941. július 9- augusztus 10.).....	38
II.2.1. Hadászati-hadműveleti helyzet 1941 júliusában.....	38
II.2.2. A gyorsadtest harcai Pervomajszkig.....	39
II.2.3. Az umanyi csata.....	45
II.3. A nyikolajevi csata (1941. augusztus 10-16.).....	54
II.3.1. Hadászati-hadműveleti helyzet 1941 augusztusában.....	54
II.3.2. A nyikolajevi csata.....	55
II.3.3. Hadműveleti szünet (1941. augusztus 19-29.).....	60
II.4. Folyamvédelem a Dnyepernél (1941. augusztus 30- október 6.).....	62
II.4.1. Hadászati-hadműveleti helyzet 1941 szeptemberében.....	62
II.4.2. Folyamvédelem a Dnyepernél, I. szakasz: 1941. augusztus 30-szeptember 6.....	64

II.4.3. Folyamvédelem a Dnyepernél, II. szakasz: 1941. szeptember 7-október 6.....	72
II.4.4. Hadműveleti szünet (1941. október 6-10.).....	82
II.5. Előretörés a Donyecig (1941. október 10-28.).....	85
II.5.1. Hadászati-hadműveleti helyzet 1941 októberében.....	85
II.5.2. Előretörés a Donyecig.....	87
III. A gyorsadtest kivonása.....	101
III.1. A gyorsadtest kivonásának előkészítése.....	101
III.2. Az 1. lovasdandár kivonása.....	102
III.3. A repülő alakulatok és a gépkocsizó dandárok kivonása.....	104
IV. A gyorsadtest tevékenységének mérlege.....	110
IV.1. Hadászati, hadműveleti értékelés.....	110
IV.2. Harcászat, fegyverzet-felszerelés.....	113
Zárszó – Új tudományos eredmények.....	119
Felhasznált irodalom, források	121
Mellékletek.....	129
Saját tudományos publikációk jegyzéke.....	136

Előszó

Jelen oldalakon egy, a magyar történelmi-hadtörténelmi kutatások során eddig kevés figyelmet kapott időszakot kívánok bemutatni, elemezni. Az értekezésem témájául választott 1941-es periódus a hadtörténelmünk meghatározó időszaka volt, hiszen Magyarország ekkor bocsátkozott bele a második világháború jelenkort is befolyásoló fősodrába, a Szovjetunió elleni német hadjáratba.

E közel hetven éve történt eseménysornak az aktualitása bizonyos nézőpontból továbbra is érvényes. A nem minden érdekütközést nélkülöző nemzetközi szövetség alárendeltségében, a hazától távol harcoló alakulatok működésének biztosítása jelentős logisztikai, katonadiplomáciai feladatot rótt a felelős vezetőkre. A viszonylag kis létszámú magyar alakulat ellátása, mozgatása, a légiereő és a szárazföldi csapatok együttműködésének problematikája, a kapott, sokszor erőt meghaladó feladatok ellátásával kapcsolatos gondok minden heterogén katonai szövetség velejárói, korszaktól, ideológiától függetlenül. Ezek az összefüggések a ma stratégiáinak, ahogy a ma katonáinak a könnyű fegyverzetű, a kor fogalmával: „gyorsanmozgó” alakulatok alkalmazhatóságának és korlátainak harci példái tanulságul szolgálhatnak.

Az itt tárgyalt események előtörténetével a magyar történetírás sokat foglalkozott, a hatvanas évektől egészen napjainkig, gyakran egy-egy évfordulótól inspirálva. A Szovjetunió elleni magyar hadba lépést megelőző napokról, órákról kisebb könyvtárnyi irodalom született már, a kordokumentumok kritikai kiadásaitól a monografikus feldolgozásokig bezárólag. Kun József, Dombrády Lóránd, Borsányi Julián,¹ Ránki György, Szakály Sándor írásai, hogy csak a legismertebb szerzőket említsük, több aspektusból, bőven dokumentálva vizsgálták a hadüzenet nélküli magyar hadba lépés problémakörét.

Ugyanakkor a harcoló csapatok keleti frontra történő kiküldését követő időszak, a gyorshadtest ukrainai működése, a harcok lefolyása, a hadműveletek katonai tapasztalatainak hadszervezetben történő következményei eddig még nem kerültek a történelmi vizsgálódás homlokterébe.

A magyar hadtörténelemmel foglalkozó, azt feldolgozó szintézisek leginkább csak a „rend kedvéért”, egy-egy kisebb-nagyobb fejezetként jelenítik meg a gyorscsapatok szovjet fronton történt alkalmazását. Ezek közül arányait tekintve viszony-

¹ Unikális összefoglalás a kassai bombázás részleteiről: BORSÁNYI Julián, A magyar tragédia kassai

lag részletes Dombrády Lóránd és Tóth Sándor összefoglaló munkája.² Említést érdemel a kutatásba újabb, német forrásokot is becsatoló, Szabó Péter - Számvéber Norbert alkotópáros által írt monográfia.³ A gyorshadtest légierejének érdekes, fegyvernemi vetületét ismerteti M. Szabó Miklós honvéd légierő történetét feldolgozó műve.⁴

A fentiekén túl azonban csak három, szűkebb kör számára készült, korlátozott számban megjelent és manapság nehezen hozzáférhető kiadvány foglalkozik részletesebben a Kárpát-csoport, illetve az abból német alárendeltségbe lépő I. gyorshadtest 1941. évi ukrajnai hadműveleteivel.

Csima János kevésbé közismert, szinte kizárólag levéltári anyagokból készült összefoglalásának egy-egy fejezete tárgyalja nagy alaposággal a Kárpát-csoport és a gyorshadtest működését.⁵ Ezen kívül csak két katonai akadémiai jegyzet, Lengyel Ferenc hadtörténeti összefoglalója⁶ járja körül részletesebben a Szovjetunió elleni első magyar katonai szerepvállalást.

Fenitek miatt vált indokolttá egy a gyorshadtest és alárendelt alakulatainak keleti fronti működését bemutató összefoglalás elkészítése. Egy korábbi tanulmányomban már részletesen feldolgoztam a Szovjetunió elleni magyar támadás első periódusát, a Kárpát-csoport hadműveleteit, valamint megszálló tevékenységét.⁷ Mostani munkámban a Szovjetunióval szembeni hadiállapot beálltától, a gyorshadtest mozgósításától kezdődően a gyorsanmozgók kivonásáig bezárólag mutatom be az eseményeket.

Kutatásom során legfőképpen a primer forrásokra támaszkodtam. Ezen belül is, jelen írás gerincét a Magyar Királyi Honvéd Vezérkar Főnökség hadműveleti osztályának napi jelentései adták, amelyek az eseményekhez képest a legfrissebben rög-

nyitánya, München, 1985. (Borsányi maga tagja volt az esetet kivizsgáló bizottságnak 1941-ben.)

² DOMBRÁDY Lóránd - TÓTH Sándor: A magyar királyi honvédség 1919-1945. Budapest, 1987. 461 o.

³ SZABÓ Péter-SZÁMVÉBER Norbert: A keleti hadszíntér és Magyarország 1941-1943. Budapest, é. n. 152 o.

⁴ M. SZABÓ Miklós: A magyar királyi honvéd légierő a második világháborúban. Budapest, 1987. 326 o. és A magyar királyi honvéd légierő 1938-1945. Budapest, 1999. 314 o. ill. 17 térk.

⁵ CSIMA János: Adalékok a Horthy-hadsereg szervezetének és háborús tevékenységének tanulmányozásához (1938-1945). Budapest, 1961. 415 o. A HM Központi irattára által megjelentetett, példányonkénti egyedi nyilvántartási számmal kiadott munkája „Szolgálati használatra” készült.

⁶ LENGYEL Ferenc: Az I. M. Kir. Gyorshadtest hadműveletei a Szovjetunió elleni háborúban (1941. július 9-november 15.), Budapest, é. n. és A Kárpát-csoport hadművelete 1941. június 28-július 8. A Zrínyi Miklós Katona Akadémia Hadtörténelmi Tanszékének kiadványai. Manapság már csak a Hadtörténeti Könyvtárban és a ZMNE Könyvtárban érhetők el.

⁷ A. Sz. V.: A Kárpát-csoport 1941. évi ukrajnai tevékenysége. Hadtörténelmi Közlemények, 2004. 1. 205-247. o.

zített autentikus forrásoknak tekinthetők. A német alárendeltségben végrehajtott hadműveleti feladatok megértéséhez továbbá elengedhetetlen volt a német Dél Had-seregcsoporthoz vonatkozó napi jelentéseinek áttekintése.

A korabeli történések értelmezésében kiemelkedő fontosságúak a szintén levéltárban őrzött kortárs tapasztalati összefoglalók.⁸

Az értekezésem témájába vágó könyvészeti anyag tekintetében hadászati összefüggések szintjén elsődleges fontosságúnak bizonyultak a korszakkal kapcsolatos német levéltári forráskiadványok és dokumentum-gyűjtemények. Sajnos a párhuzamos szovjet források döntő részben még hiányoznak, vagy nehezen hozzáférhetők, így e téren a kevés számú új és a nagyobb számú régebbi szovjet hadtörténeti összefoglalást, visszaemlékezést kellett használnom.

Harcászati, hadműveleti szinten a kor cselekvőinek motivációját, döntési hátterét befolyásoló korabeli katonai szabályzatok megismerése, a hadműveletekről szóló értékelések, publikációk voltak kiemelkedő fontosságúak.

A feldolgozás életközeli részét képezik az eseményekben részt vett „kisemberek” visszaemlékezései, hadinaplói, amelyek a mikrotörténeti megközelítés szempontjából, és nem melleleg a nagy események emberközpontú illusztrálásához voltak nélkülözhetetlenek.

A jelen értekezésben megvalósítandó tudományos célok a következők:

- I. A magyar királyi I. gyorshadtest 1941. évi ukrajnai hadjáratának a mai kor követelményeinek megfelelő történeti bemutatása, egy új szintézis elkészítésével.
- II. A történeti események komplex, mikrotörténeti elemekkel kibővített ábrázolása a rendelkezésre álló levéltári és szakirodalmi anyagok, valamint eddig kevésbé használt tudósítások, visszaemlékezések lehetőség szerinti teljes vertikumának kritikai szintetizálásával.
- III. A hadi események értelmezése a hadműveletek során szövetséges alárendeltségben kapott feladatok és a hadászati-hadműveleti helyzet német és szovjet oldalról történő megközelítésével.

⁸ Például Major Jenő tapasztalati jelentése: HL. 6971./eln. 1. vkf.- 1941. Összefoglaló jelentés a gyorshadtest szerepléséről 1941. 11. 15. (Közreadja: BONHARDT Attila. Hadtörténelmi Közlemények 1991. 2. 182. o.)

- IV. A gyorscsapatokkal, (korabeli terminológia szerint gyorsfegyvernemmel⁹) kapcsolatos korabeli elképzelések/elvárások és a fegyvernemi összeműködés vizsgálata harcászati szinten, különös tekintettel a gépkocsizó és lovas alakulatokra.
- V. Bizonyítani, hogy a hadtörténelmi események több szempontú, objektív elemzése tanulságokkal szolgálhat a hadtudomány egyéb területeinek összefüggéseivel kapcsolatban.

⁹ Kiképzési segédlet a gyorsfegyvernem számára. Általános alapelvek. Budapest, 1941. 310 o.

I. Magyarország hadba lépése a Szovjetunió ellen - a magyar királyi I. gyorshadtest mozgósítása

I.1. A Barbarossa-terv és hiányosságai

A hadjáratot, melynek célja a Szovjetunió európai területének elfoglalása volt, három hadseregcsoport volt hivatott kivitelezni, három fő hadászati irányban. Jelen értekezés szempontjából legnagyobb jelentőséggel a Dél Hadseregcsoport bírt, amely von Rundstedt¹⁰ tábornagy vezetése alatt, két irányból támadt a Szovjetunió ellen:

- Egyrészt Galíciából, Zsitomir–Kijev–Rosztov¹¹ irányba, a Pripjatytól D-re. Itt a 6. hadsereg vonult fel von Reichenau tábornagy¹², a 17. hadsereg Stülpnagel gyalogsági tábornok¹³, és az 1. német páncéloscsoport von Kleist vezérezredes¹⁴ vezetése alatt.

- Másrészt Románia területéről a 11. német és a 3., 4. román hadseregek.

Ez összesen 50 hadosztályt és 10 dandárt jelentett.¹⁵

A Dél Hadseregcsoport elsődleges hadászati célja volt: Kijev elfoglalása, a Dnyeperre való előretörés, majd az attól nyugatra levő szovjet csapatok szétverése után folyó túlsópartján hídfők kiépítése.

A tervvel kapcsolatban azonban kételyek merültek fel a német katonai vezetésben, mivel Hitler 1940. december 18-án kiadott 21. számú utasítása a támadásban előrelátható szövetségesként csak a román és a finn haderő segítségével számolt.¹⁶ Magyarország keleti hadjáratban történő részvételéről ekkor semmilyen értelemben nem esett szó. Rundstedt tábornagy jelezte, hogy egy a magyar területről indított támadás elmaradása esetén a 17. hadsereg déli szárnya és a Pruton átkelő román alakulatok közt túl nagy, mintegy 200 km-es szakasz marad teljesen fedezetlen. Ez lehe-

¹⁰ Gerd von Rundstedt (Aschers-Leben, 1875. XII. 12 – Hannover, 1953. II. 24.): tábornagy, 1941 VI. 6- 1941. XII. 1-ig a Dél Hadseregcsoport parancsnoka.

¹¹ A földrajzi nevek írásának fő forrása: Nyugat-Ukrajna úthálózati térképe, 1:600.000, Magyar Királyi Honvéd Térképészeti Intézet, 1942. II. 24. (Lelőhely: HIM - Hadtörténelmi Térképtár, B XI C 105 jelzetten.)

¹² Walter von Reichenau (Karlsruhe, 1884. X. 8– Lipcse, 1942. I. 17.): tábornagy, 1939. X. 20- 1941 XII. 1-ig a német 6. hadsereg parancsnoka.

¹³ Carl-Heinrich von Stülpnagel (Berlin, 1886.I. 2 – Berlin, 1942. VII. 10.): gyalogsági tábornok, 1941. II. 15- 1941. X. 5-ig a német 17. hadsereg parancsnoka.

¹⁴ Ewald von Kleist (Braunfels, 1881. VIII. 8 – Vlagyimir, 1954. X. 16.): vezérezredes, 1941. X. 5- 1942. IX. 10-ig a német 1. páncélos hadsereg parancsnoka.

¹⁵ Das Deutsche Reich und der Zweite Weltkrieg / 4., szerk: BOOG, Horst, Stuttgart, 1983. 474. o. (A továbbiakban: DDRZW)

¹⁶ Hitlers Weisungen für die Kriegsführung 1939-1945, szerk: Walther Hubatsch, München, 1965. 98-99. o.

tőséget nyújtana a szovjet hadseregnek, hogy éket verjen a két szövetséges haderő közé, ezen kívül pedig a hadászati célok elérését is kérdésessé teszi. Az erős Lemberg-környéki szovjet csapatok bekerítése és felmorzsolása sikertelen lesz, ha a német 17. hadsereg jobb szárnya támogatás nélkül marad.¹⁷ A német szárazföldi erők vezetője, Halder vezérezredes¹⁸ is azt javasolta Hitlernek, hogy „[...]ha Magyarország maga nem is vesz részt a hadműveletben, úgy legalább a területén történő csapatszállítással egyet kellene értenie.” A fentiek ellenére a Barbarossa-terv további variánsai sem számoltak Magyarország részvételével.¹⁹ A gyakorlati kivitelezés várható nehézségei azonban arra ösztökélték a német hadvezetést, hogy megkeressék az összeköttetést a magyar vezérkarral. Ugyanakkor az is egyértelmű volt a németek számára, hogy a magyar haderő csak megfelelő modernizálás után lesz alkalmas bármilyen (aktív, vagy passzív) segítségre. A dilemmát Paulus²⁰ így látta: „Így felvetődött Hitler és az OKW²¹ részére az a probléma, miként bírják rá Magyarországot hadseregének modernizálására, és a Szovjetunió elleni hadjárat előkészítésére anélkül, hogy ez az utóbbi szándék Magyarország előtt túl korán lelepleződjék.”²²

Politikai szempontból természetesen másképp festett a haditerv és annak végrehajtása, de erről majd a későbbiekben, a magyar hadba lépés kapcsán szólunk.

¹⁷ UHLIG, Heinrich: Das Einwirken Hitlers auf Planung und Führung des Ostfeldzuges. In: Vollmacht des Gewissens II. 1965. Frankfurt. am Main, Berlin. 214. o. idézi: SZABÓ Péter, A Magyar honvédség részvétele a Szovjetunió elleni hadműveletekben 1941. június-november, Új Honvédségi Szemle 1991 / 10. 16. o.

¹⁸ Franz Halder (Würzburg, 1884. Vi. 30 – Aschau, 1972. IV. 2.): vezérezredes, 1939. IX. 1- 1942. IX. 24-ig a német szárazföldi haderő főparancsnoka.

¹⁹ Idézi: SZAKÁLY Sándor: „...Magyarország és a Szovjet-Unió között a hadiállapot beállott.”, in: uő, Volt-e alternatíva?, Budapest. 1999. 61. o.

²⁰ Friedrich Paulus (Breitenau-Gerschagen, 1890. IX. 23 – Drezda, 1957. II. 1.): altábornagy, 1940. V. 30-1942. I. 1-ig a német szárazföldi erők főszállásmestere.

²¹ OKW: Oberkommando der Wehrmacht, a német véderő főparancsnoksága.

²² Paulus: Ich stehe hierauf Befehl. Szerk.: GÖRLITZ, Walter. Frankfurt am Main 1960, 129. o.

I.2. A szovjet védelem és a német támadás Magyarország hadba lépéséig²³

A határmenti német katonai tevékenység megerősödésére reagálva a szovjet katonai vezetés is mozgásba lendült, felkészülve az aktív és a passzív ellenállásra egyaránt.

1941. március 19-én a Szovjet Fegyveres Erők Vezérkarának Hadműveleti Csoportfőnöksége egy Németország elleni preventív támadás tervét terjesztette fel Sztálinhoz. A javaslat ismertette a németek részéről várható fő csapásirányokat, felmérte a várhatóan bevetésre kerülő német és szövetséges erőket, és vázolta a Különleges Katonai Körzetek csapattesteinek támadó és védő feladatait.²⁴ Ezt az elképzelést azonban a szovjet legfelsőbb vezetés végül nem hagyta jóvá.

A védelem mélyítését és a tartalékképzést a szovjetek április-májusban kezdték el megszervezni és végrehajtani. A védelmi főlépcsők mögött, a tartalékként újabb három gépesített- és több lövészhadtestet állítottak fel.²⁵ További erősítésként a Távol-Keletről újabb egységeket, sőt egész hadseregeket dobtak át az európai területekre.²⁶ Ezt az 1941. április 13-án aláírt szovjet-japán semlegességi egyezmény tette lehetővé.

Magyar szempontból a német Dél Hadseregcsoporthoz és a vele szembenálló szovjet erők voltak lényegesek. A Dél Hadseregcsoporthoz Galíciából támadó részeivel és a magyar határral szemben a Kijevi Különleges Katonai Körzet csapatai látták el a védelmet, mintegy 940 km hosszúságban, Kirponosz vezérezredes²⁷ parancsnoksága alatt. Itt négy hadsereg állt a határvédelemben, északról délre: az 5., 6., 26. és a 12. hadseregek a Pripjatytól Lipkaniig.²⁸ A magyar határvonal szakaszán a 12. hadsereg

²³ Az általános helyzetet lásd az 1. sz. vázlaton: 14. o. (a térkép forrása: A Nagy Honvédő Háború története 1941-1945. 2. k. Budapest, 1964. A továbbiakban: NHHT.)

²⁴ DANYILOV, Valerij, Hat der Generalstab der Roten Armee einen Präventivschlag gegen Deutschland vorbereiten?, Österrische Militärische Zeitschrift, 1993/1. – A németekkel szövetséges államoknál ekkor még csak a román hadsereg jobbszárnya elleni támadással számoltak. – Megjegyzendő azonban, hogy a „preventív támadásnak” a gyakorlati megvalósítására utaló forrásról ezen kívül nem tudunk. A KOVO 41 védelmi hadműveleti terv egyes elemein túl – pl. a mélységi felderítés, illetve a Szovjetunióval határos államok városainak bombázása – más bizonyíték nem áll rendelkezésre. A preventív csapás mellett érvel még: Ungváry Krisztián (A magyar honvédség a második világháborúban, Budapest, 2005.) és SZUVOROV, Viktor (Az M-nap, Budapest, 2008. 267 o.). E vita eldőltében azonban jelen értekezésnek nem tárgya.

²⁵ A második világháború története 1939-1945 / 4., Főszerk.: ANDRONYIKOV, N. G., Budapest, 1977. 61. o. (A továbbiakban: MVT)

²⁶ BAGRAMJAN, Ivan Hrisztoforovics, Így kezdődött a háború, Budapest, 1973. 63. o.

²⁷ Mihail Petrovics Kirponosz (Vertijevka, 1892. I. 21 – Kijev, 1941. IX. 20.): vezérezredes, 1941. II-től a Kijevi Különleges Katonai Körzet parancsnoka, 1941. VI. 26-tól a Délnyugati Front parancsnoka. (A Kijevből való visszavonulás során vesztette életét.)

²⁸ MVT. 31. o.

Boriszlvtól Kamenyec-Podolszkiig helyezkedett el, parancsnoka Ponyegyelin vezérőrnagy²⁹ volt. Ez a hadsereg az 1941-es „KOVO-41” hadműveleti terv szerint öt lövész-, egy hegyilövész-, egy gépesített lövész-, két páncélos- és két vadászrepülő-hadosztályból, valamint a kamenyec-podolszki megerődített körlet csapataiból állt.³⁰

A június 22-i német támadást követően, a „KOVO-41” hadműveleti terv életbe lépésével a Kijevi Különleges Katonai Körzet a Délnyugati Front elnevezést kapta. A Front csapatai a határtól 5-40 km-es sávban helyezkedtek el, az igazán ütőképes gépesített hadosztályok azonban hátrébb, mintegy 40-120 km-re állomásoztak.³¹ A Dél Hadseregcsoport fő csapása Zsitomir és Kijev felé irányult, a szovjet 5. és 6. hadsereg találkozási pontjából, Luck, Dubno térségéből kiindulva. Itt, Vlodavától Krisztinopolig, a német 6. hadsereg és az 1. páncélos csoport bontakozott szét támadáshoz.³² A támadást a levegőből a 4. légiflotta támogatta, Löhr vezérezredes³³ irányításával.

Akárcsak itt, az arcvonalon máshol is, a meginduló német csapatok a határőr őrsöket és a határ menti megerődített körleteket gyorsan bekerítették és túlhaladták. Június 26-ra a Sztiren átkelt német csapatok Dubnót elfoglalva előretörték Osztrog felé, és a szovjet 5. és 6. hadsereg csatlakozásába beékelődve szárnyaik mögé kanyarodtak. Ennek elhárítására az említett szovjet hadseregek, számolva a magyar határ biztosságával, általános ellentámadással válaszoltak,³⁴ melyet Brodi, Rovnó és Vlagyimir-Volinszk irányában hajtottak végre június 23-29. között. A támadás célja Lublin körzetének elfoglalása volt. Az ellenlökéssel a német előretörést megállítani ugyan nem tudták, de – óriási veszteségek árán – sikerült azt némiképpen lefékezni.³⁵

A szovjet ellencsapás kudarcát az magyarázza, hogy a hátszágából távolról felzárkózó második lépcső csapatai sok esetben 200-400 km-es menetből voltak kénytelenek találkozóharcba bocsátkozni. Ez nem tette lehetővé az ellentámadáshoz való felfejlődést, kiváltképp, hogy a hadtestek a szervezett irányítást is nélkülözték,

²⁹ Pavel Grigorjevics Ponyegyelin (Parnikovo, 1893. (?) – (?), 1950. VIII. 25.) vezérőrnagy, a Frunze Katonai Akadémia Harcászati Tanszékének vezetője, majd 1941. III-tól a 12. hadsereg parancsnoka. – 1941. aug. 27-én esett fogságba az umanyi katlanban.

³⁰ Konyec globalnoj lizs: Kogda Kijev jese nye bombili, Vojenno Isztoriceszkij Zsurnal, 1996/4., 5. o.

³¹ A második világháború 1939-1945/I., Budapest, 1963. 231. o. (A továbbiakban: MV/I.)

³² Die geheimen Tagesberichte der deutschen Wehrmachtführung im Zweiten Weltkrieg 1939-1945 / 3., szerk: MEHNER, Kurt, Osnabrück, 1992. 150. o. (A továbbiakban: Tagesberichte)

³³ Alexander Löhr (Turnu-Severin, 1885. V. 20 - Belgrád, 1947. II. 26.): vezérezredes 1939. IV. 1-1942. VII. 3-ig a német 4. légiflotta parancsnoka.

³⁴ A támadási parancsot lásd: Der deutsche Angriff auf die Sowjetunion, szerk: UEBERSCHÄR, Gerd R. – BEZYMENSKIJ, Lev A., Darmstadt, 1998. 216. o.

így ez a védelem hatékonyságának csökkenését, valamint a szovjet alakulatok felmorzsolódását eredményezte. Ezen kívül az esőtől sáros országúton nehezen felvonuló egységek igen jó célpontot biztosítottak a Luftwaffénak.³⁶ Annyit azonban a szovjet hadvezetésnek sikerült elérnie, hogy időt nyertek a csapatok visszavonásához, és Brodi-Dubno körzetében hátráltatták a kijevi irányú német előretörést, valamint átcsoportosításra kényszerítették a német 6. hadsereg erőit.

A német 17. hadsereg Stülpnagel gyalogsági tábornok vezetése alatt a szovjet 6. hadsereggel szemben Tomasovtól Przemysłig szétbontakozva támadott Rava-Ruszkaján és Lembergen keresztül, Przemysłnál érintve a szovjet 26. hadsereg északi szárnyát.³⁷ A rava ruszkajai és a przemysłi megerősített körletek csatlakozási pontján sikerült is június 24-re mintegy 40 km szélességben betörni a szovjet állások mögé. A legtovább kitaró przemysłi szovjet helyőrség 29-én vonult vissza.³⁸

A Románia területén gyülekező német 11. és a román 3., 4. hadseregek csak július 1-én indultak meg a szembenálló Déli Front 9. és 18. szovjet hadseregei ellen. Ez utóbbi hadsereget a magyar-szovjet határt védő 12. szovjet hadsereg kötelékéből június 24-én kiemelt 17. lövészhadtest alapjain hozták létre.³⁹

A német támadásról összességében elmondható, hogy a Dél Hadseregcsoporthoz tartozó erők összevetve az Észak- és Közép-hadseregcsoporthoz képest kevésbé lendületesen haladtak előre, a támadás nem érte el a kívánt mélységet. Ennek egyik oka az volt, hogy a szovjet csoportosítás a Délnyugati Fronton volt a legerősebb, a másik pedig az, hogy a nem teljes szélességben megtámadott 26., és a magyar határt biztosító, harcokat egyelőre egyáltalán nem folytató 12. hadsereg le nem kötött erők lehetőséget adtak a szovjet seregtestek átcsoportosítására. Itt ütött vissza a német haditerv korábban említett hiányossága, hiszen a szovjet 5. és 6. hadseregek ellentámadására a parancsot a magyar határ semlegességében bízva adta ki a szovjet hadvezetés.⁴⁰ Ezért lett volna szüksége a német hadvezetésnek arra, hogy a Délnyugati Front erők ugyanúgy teljes hosszon le legyenek kötve, ahogyan ez az arcvonal Közép- és Dél Hadseregcsoporthoz tartozó szakaszain történt.

³⁵ NHHT 27-28. o. és Tagesberichte, 155-157. o.

³⁶ MOSZKALENKO, K. Sz.: A délnyugati irányban / I., Budapest, 1982. 42. o.

³⁷ BAGRAMJAN, im, 99. o. és Bojevoj szosztav szovjeckoj armiji. Szerk.: GRILEV, A. N. Moszkva, 1963. 9. és 17. o.

³⁸ ZSUKOV, G. K., Emlékek, gondolatok, Budapest. 1970. 194. o.

³⁹ BAGRAMJAN, im, 136. o.

⁴⁰ Lásd 25. jegyzet.

I.3. A magyar katonai és politikai vezetés álláspontja és a kassai bombázás

Kárpátalja visszacsatolásával az ország határos lett egy újabb nagyhatalommal, a Szovjetunióval. A Magyar Királyi Honvéd Vezérkar főnöke, Werth Henrik⁴¹ gyalogsági tábornok egymás után több emlékiratban is sürgette a kormányt, pontosabban Bárdossy László miniszterelnököt, a megfelelő lépések megtételére. Már május 6-án figyelmeztette arra, hogy a két nagyhatalom konfliktusa nem várhat sokat magára, és ebben feltétlen Németország mellé kell állni. A magyar katonai vezetésben egyre erősebben érlelődött a szándék, hogy a közelgő keleti hadjáratban az ország tevőlegesen részt vegyen. 1941. június 14-i emlékiratában Werth változatlanul a hadba szállás mellett kardoskodott, gazdasági-politikai szempontokat és a revízió folytatását, illetve a visszacsatolt területek megőrzését hangoztatva. Az elvi érvek mellett azonban katonaiakat is felsorakoztatott: eszerint, ha a Kárpátok vonalát üresen hagynánk, akkor ott lehetősége lenne a szovjet hadseregnek a betörésre, ami a német arcvonal felgöngyölítéséhez vezethetne. Ezért a határvédelmet is meg kell erősíteni, a túloldalon felvonultatott, túlerőben levő szovjet hadosztályokkal szemben.⁴²

A szovjet felkészültség ismeretében ez utóbbi érv nem minősíthető teljesen fikciónak. A vezérkar „*Összefoglaló helyzetjelentés az 1940 év második feléről*” – című helyzetképe szerint Magyarországgal szemben szovjet részről tekintetbe jöhet tizenhárom gyalogos- és négy lovashadosztály, valamint két gépesített és négy harcoksidandár.⁴³ Az pedig, hogy a Szovjetunió az agressziótól sem riad vissza, ha vélt, vagy valós stratégiai érdekei úgy kívánják, már Finnország esetében is bebizonyosodott. A hírszerzés június 16-i tájékoztatója is a szovjetek agresszív fellépését feltételezte: „*Megítélésünk szerint Szovjetország háború esetén német csapatoknak magyar területen való megjelenésével és átvonulásával számol, és ezért Magyarországot már eleve ellenségének tekinti. [...]Nincs kizárva tehát annak a lehetősége, hogy az orosz hds. arcvonalának kiszélesítésére és a német hadmozdulatok megzavarására a Moldvában és Krakkó körül felvonult német csoportok elvágása céljából, ha a magyar-orosz határon puha pontot talál, Kárpátalja megrohanását is*

⁴¹ Werth Henrik (Rezsőháza, 1881. XII. 26 – Szovjetunió, 1952. V. 28.): gyalogsági tábornok, 1938. IX. 29-1941. IX. 4-ig a Honvéd Vezérkar Főnöke.

⁴² Magyarország és a második világháború, szerk: ZSIGMOND László, Budapest, 1959. 359. o. (A továbbiakban: MMVH.)

⁴³ Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések mikrofilm, HL, Mikrofilmtár, B/239. doboz, 2040. 4. o. (A továb-

megkísérli.”⁴⁴ Természetesen ez csak a határvédelem megerősítéséhez szolgálhatott érveként, ahhoz, hogy a kormány – mint Werth követelte – „*tegyen formális ajánlatot a német-orosz háborúhoz való önkéntes csatlakozásunkra*”, semmi esetre sem.⁴⁵

Werth utóbbi emlékiratát a minisztertanács rendkívüli ülésen még június 14-én megvitatta, és ekkor elvetették az önkéntes felajánlkozást.⁴⁶ A politikai vezetés elutasítása azonban nem gátolta meg abban a Honvéd Vezérkar főnökét, hogy katonai vonalon tovább folytassa a magyar részvétel iránti német fogadókészség kipuhatólását. Ugyanakkor a német katonai körök részéről nem érkezett konkrét felkérés.

Az 1941. június 22-én megindult német támadásról a német fél Erdmannsdorff budapesti német követ útján 22-én reggel értesítette Bárdossy miniszterelnököt. A követ még aznap kézbesítette Horthy kormányzónak Hitler ezzel kapcsolatos levelét. A német külügyminisztériumnak tett jelentései szerint mindketten örömeiket fejezték ki az események miatt.⁴⁷ Az ügygel kapcsolatban egyelőre mind a német, mind a magyar politika várakozó álláspontra helyezkedett, ugyanakkor a német támadó hadművelet korábban említett hiányosságai továbbra is fennálltak, a német vezérkar nem kis bosszúságára.

Hitler hadseregvezetői ambíciói és katonai vezetőinek szakmai véleménye nem először és nem utoljára ütköztek egymással a háború során. Mindazonáltal ha politikusi mivoltában tekintjük Hitler hozzáállását, álláspontja talán érthetőbbé válik. Nem volt érdeke a magyar segítséget szorgalmazni, mivel tisztában volt vele, hogy ennek újabb területi kompenzáció lett volna az ára. Ez azonban az egyik fő keleti szövetségessel, Romániával való kapcsolatokat terhelte volna meg jelentősen, amit a román kőolaj és gabona stratégiai fontossága miatt Hitler nem akarhatott. Ez a kétösség Haldernek, a német szárazföldi haderők főparancsnokának Himer vezérőrnagynak⁴⁸ tett június 23-i kijelentésében is tükröződik, amelyet így rögzítet utóbbi hadinaplója: „[...]nem támasztunk követeléseket, mert ezekért fizetni kellene, hálásak azonban [mármint az OKW –A. Sz. V. megj.] minden támogatásért, különösen a

biakban: Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, B/239. doboz)

⁴⁴ Idézi: DOMBRÁDY Lóránd, *A hadba lépés felelősségéről*, ni: uő, *Katonapolitika és hadsereg 1920-1944*, Budapest, 2000. 134. o.

⁴⁵ MMV, 361. o.

⁴⁶ SZAKÁLY: Im., 64. o.

⁴⁷ *A Wilhelmstrasse és Magyarország – Német diplomáciai iratok Magyarországról 1933-1944*, Budapest. 1968. 594-595. o. – 411-412. dok. (A továbbiakban: WM)

⁴⁸ Kurt Himer (Cottbus, 1888. XII. 21 – Lazarett Szimferopol, 1942. IV. 4.): vezérőrnagy, 1941. III-1941. VIII. 18-ig a német szárazföldi véderő magyar vezérkarhoz kihelyezett összekötő tisztje.

*gyorscsapatokért.*⁴⁹

A németekre nézve katonai szempontból természetesen ez hátrányos volt, de ismerve a magyar katonai vezetés égő harci vágyát, nem tűnt reménytelennek, hogy a német vezérkar Werthéken keresztül nyomást tud gyakorolni a politikusokra, ily módon háritva el, hogy a magyar politika megszabja a segítség árát. Ezt látszik alátámasztani az a tény, hogy még a német támadás napján Halder a következő ajánlást adta Himernek: *„Most az a fontos, hogy a magyar katonai fórumok mozgásba hozzák a politikai vezetést, hogy azok maguktól ajánlkozzanak.”*⁵⁰ Himer ezután ennek megfelelő feljegyzést hagyott a vezérkar hadműveleti csoportfőnökének, *László Dezső* tábornoknak⁵¹: *„Minden magyar segítséget mindenkor elfogadunk. Semmit sem akarunk követelni, de minden önkéntes felajánlást hálásan veszünk. Szó sincs arról, hogy Magyarország esetleges részvételét nem akarnánk.”*⁵²

A német támadás másnapján, 23-án a minisztertanács úgy határozott, hogy a németekkel való szolidaritás jegyében megszakítják a diplomáciai kapcsolatokat a Szovjetunióval.

A hadba lépésről politikai szinten először június 24-én esett szó, mikor is Bárdossy magához kérte Erdmannsdorffot, érdeklődve a német állásponttól. A miniszterelnök e találkozón kifejtett nézete szerint a magyar fél a feszült magyar-román és magyar-szlovák viszonyok miatt katonai erőit *„nem aprózhatja el túlzottan”*, ezen kívül a mozgósítandók nagy részét érintő aratási munkák is közelednek. Bárdossy – nem minden él nélkül – megjegyezte azt is, hogy a románoktól sem várták el a németek a balkáni válságban, hogy fegyveresen beavatkozzanak. Mindezek ellenére *„[...] a miniszterelnök fejtegetéseit azzal az ismételt kéréssel zárta, hogy diplomáciai úton kéri annak közlését, kívánatos-e a magyar hadsereg részvétele, és ha igen, milyen erővel.”*⁵³

Berlin azonban továbbra sem foglalkozott a hivatalos felkéréssel, elkerülendő a kényszerű engedményeket. Így tehát a magyar politikai vezetés változatlanul várakozó álláspontot foglalt el, a katonai pedig igyekezett a hadba lépést elérni. A valódi kérdés nem maga a hadba lépés, hanem annak mikéntje volt. A katonai vezetés sze-

⁴⁹ A Magyar Királyi Honvéd Fővezérséghez beosztott német tábornok hadinaplója, közli: KUN József, in: uő, *A német hadvezetés magyarországi politikájához 1941. március-július*, Századok, 1965/6. 1240. o.

⁵⁰ WM., 598. o., 4. jegyzet

⁵¹ László Dezső (Lovászpátona, 1893. VII. 23 – Budapest, 1949. VI. 8.): 1941. V. 1-től tábornok, 1940. III. 1- 1941. XI. 1-ig a Magyar Királyi Honvéd Vezérkar hadműveleti csoportfőnöke.

⁵² Idézi: Erdmannsdorff, WM. 598. o. – 416. dok.

rint feltételek nélkül, mindenáron csatlakozni kell a hadjárathoz, a politikai álláspont szerint a felkérést megvárva, különböző politikai, gazdasági engedmények kicsikarásával.

Eddigre a korábban említett, német katonai körök által Hitlernek előre jelzett nehézségek a támadás kibontakoztatásával kapcsolatban rendre beigazolódtak. A német hadseregek hadműveletei kevesebb teret nyertek, mint kellett volna. Felsőbb szinten június 25-én a Dél Hadseregcsoport vezérkari főnöke a magyar erők igénybevételét, de legalább a határra való felvonultatásukat kérte az OKH⁵⁴-tól, mert ez „[...] *lényeges tehermentesítés lenne a 17. hadsereg déli szárnya részére.*” Az OKH azonban csak azt jelenthette, hogy: „*A magyar közreműködés kérdése továbbra is nyitott.*”⁵⁵ A kialakult patthelyzetet Halder a következőképp summázta: „[...] *Magyarország hivatalos felkérést vár. Ezt a Führer politikai okokból nem akarja megadni.*”⁵⁶

A magyar hadba lépést végül egy a közvéleményt is erősen befolyásoló incidens-sor váltotta ki.

1941. június 22-én 12 órától a magyar királyi VIII. hadtest területén lévő erők légvédelmi készséget láttak el.⁵⁷ Szlovákia Szovjetunió elleni hadba lépésével a keleti határnál rendkívül megerősödött a légi tevékenység. A Kassa elleni támadás előtt, a határ mentén egyéb, egyértelműen szovjet gépek által végrehajtott légitámadás is történt magyarországi célpontok ellen. A magyar légteret szovjet repülők többször megsértették, főként a Vereckei- és a Tatár-hágó környékén. Egyes gépek azonban nemcsak átrepültek a határon, hanem több ízben géppuskatámadást hajtottak végre a magyar határvédelmi állások ellen. Ekkor még személyi sérülés nem történt.⁵⁸ Az első, áldozatokat követelő fegyveres esemény a Rahó–Tiszaborkút útvonalon közlekedő gyorsvonat elleni alacsony támadás volt, melyet három vörös csillagos, egymotoros vadászgép (feltehetően I-16-os) hajtott végre, 1941. június 26-án 12.40-kor. A támadás áldozatai: egy halott és tizenkét sebesült.⁵⁹

Ezt követte 13.07-kor a Kassa elleni bombatámadás, amit a légvédelmi figyelőőrsök

⁵³ WM. 597. o.

⁵⁴ OKH: Oberkommando des Heeres, a német szárazföldi haderő főparancsnoksága.

⁵⁵ Idézi: SZABÓ, im. 17. o.

⁵⁶ The Halder War Diary 1939-1942. szerk: JACOBSEN, Hans-Adolf, Novato, 1988. 423. o.

⁵⁷ HM. 1942. eln. o. II. tétel 57897, Tájékoztató a Szovjet elleni hadműveletekkel kapcsolatos hadrendi és létszám változásokról. 1. o. (A továbbiakban: Tájékoztató)

⁵⁸ Hadtörténelmi Levéltár Kárpát-csoport anyaga, 1.fasc. III/a A Kárpát csoport megalakulása, hadműveletei, 37. o. (A továbbiakban: HL, Kp-csoport. III/a.)

⁵⁹ PATAKY-ROZSOS-SÁRHIDAI, Légiháború Magyarország felett/I. (A továbbiakban: LMF/I.) Budapest, 1992. 60. o.

a beázott telefonvonalak miatt előre jelezni és a légvédelmi ütegek műszaki hiba, valamint szolgálati mulasztás miatt megakadályozni, nem tudtak.⁶⁰ A bombák igazán jelentős kárt nem okoztak, de az emberveszteség a légiriadó elmaradása miatt igen nagy volt: harminckét halott, hatvan súlyos és kétszázhusz könnyű sérült.⁶¹

A bombázást végrehajtó gépek nemzetiségét tekintve akkor is és azóta is számos elképzelés látott már napvilágot, az egyetlen ami közös ezekben a teóriákban az az, hogy mindegyik feltételezéseken alapul. Tény, hogy sem Szlovákiának, sem Romániának nem állt érdekében, hogy míg ők jelentős katonai erőikkel K-en harcolnak, addig a magyar hadsereg teljes egészében intakt maradjon.⁶² A németeknek jól jöhetett a segítség, a szovjetek pedig bombázhattak tévedésből.⁶³ Közvetlen bizonyíték azonban a mai napig nem került elő. A repülőgépeken látott sárga jelzés sem lehet perdöntő, mert ezt a szovjet gépeken is többször megfigyelték. Ha azonban figyelembe vesszük Werth Henrik 1941. júliusi állítólagos kijelentését, miszerint: „*Nekem a kassai bombázás egyenesen jól jött.*”⁶⁴, beláthatjuk, hogy a Szovjetunió elleni hadba lépés szempontjából valójában teljesen mellékes volt a bombázó repülők nemzetiisége.

Ami biztos: a magyar katonai felső vezetés egyöntetűen szovjetnek minősítette a bombázókat. Bartha Károly honvédelmi miniszter és Werth Henrik a Honvéd Vezérkar főnöke ilyen értelemben tájékoztatták Horthyt, kiegészítve a Legfelsőbb Hadúr hadba lépéshez szükséges hozzájárulását, mivel, ahogy Bárdossy 27-én a Képviselőházban fogalmazott: „[...]a támadások következtében Magyarország és Szovjet-Unió között a hadiállapot beállott.”⁶⁵

A bombázás következtében június 26-án mozgósítási parancsot kaptak a magyar királyi I. gyorsadtest békehelyőrségen levő alakulatai. 27-én a VIII. és X. közelfelderítő repülő század megtorló légitámadást hajtott végre az Oponyec, Sztaroska, Klausze, Viszkoro, Oporzset, valamint a Jablonyica, Tatarov, Kituluroka, Kukul által határolt területek ellen. Ugyanezen a napon Szombathelyi Ferenc altá-

⁶⁰ Erről bővebben lásd: BORSÁNYI Julián, Miért nem tudta 1941. június 26-án Kassa honi légvédelmi ütege megakadályozni a bombatámadást?, Új Honvédelmi Szemle, 1991/10. 133. o.

⁶¹ LMF/I. 68. o.

⁶² A szlovák támadás lehetőségére lásd: Kassa bombázása, História, 1991/4. 33. o, a román támadásra lásd: BERGSTRÖM, C.-MIKHAILOV, A., Black Cross, Red Star / I. Pacifica, 2000. 69. o.

⁶³ BORSÁNYI Julián, A magyar tragédia kassai nyitánya, München, 1985. 42. o. (Ez a feltevés Dr. Percy Ernst Schramm naplójában is felmerül a június 26-i bejegyzésnél: „*Persze az is lehet, hogy a bombákat a szlovákiai Presovnak szánták, ahol nekünk fontos hírközpontunk van. Ennek létezéséről kémeik, vagy légköri bemérések útján értesülhettek.*” – uő, im. 98. o.)

⁶⁴ LAKATOS Géza, Ahogyan én láttam, Budapest, 1992. 47. o.

⁶⁵ Idézi: SZAKÁLY, im, 69. o

bornagy⁶⁶ is kiadta a hadiállapot beálltával kapcsolatos intézkedéseket csapatai számára.⁶⁷

I.4. Az „O” határvédelem

A szovjet-magyar határ védelmének szilárdsága a korábban említett szovjet válaszcsepás lehetősége miatt a német tervek sikerének minimálfeltétele volt. Ennek érdekében a német és magyar katonai vezetés egyeztetette lépéseit, bár a magyar politikusok vonakodása miatt a gyakorlati kivitelezésre egyelőre nem gondolhattak.

1941. május 28-án Himer és Sáska Elemér⁶⁸ vezérkari alezredes - a vezérkari főnökség 1. osztályának⁶⁹ vezetője - tárgyaltak a várható teendőkről és a magyar hadsereg mozgósítási idejéről. Ennek eredményeképpen mutatta be június 14-én Sáska az aktív védelmi tervet Himernek.⁷⁰ A magyar határvédelem ÉK-en a magyar-német-szovjet határtól a magyar-szovjet-román határig húzódott, 1000 méter feletti, nehezen járható terepen. A határzár a nehéz terep miatt viszonylag kis mélységben kiépített tábori erődítésekkel állt, század és zászlóalj erősségű támpontokkal. Maga a határzár aktivizálása aknamezők telepítését, műszaki rombolásokat, forgalomlezárást jelentett, amelynek célja az esetleges ellenséges betörés megállítása, hátráltatása volt. A teljes kiépítéshez nélkülözhetetlen műszaki anyagokat, a szükséges élelmet és lőszerrel a határt biztosító dandárok elhelyezési körletében halmozták fel. Az „O”, vagyis „orosz” határvédelem aktivizálásával és a védelmi harc vezetésével a VIII. hadtest parancsnokát, Szombathelyi altábornagyot bízták meg.⁷¹

A határ mellett települt 8. határvadász- és 1. hegyidandárok már 1941. április 11-től állandó, hézag nélküli megfigyelő szolgálatot láttak el. Az előbbi dandár a magyar-német-szovjet határtól a Viskovi-hágóig, az utóbbi pedig a hágótól a magyar-

⁶⁶ Szombathelyi Ferenc (Győr, 1887. V. 17 – Pétervárad 1946. XI. 5.): 1939. XI. 1-től altábornagy, 1939. I. 15- 1941. VIII. 1-ig a VIII. hadtest parancsnoka, mint ilyen, 1941. VI. 28- 1941. VIII. 1-ig a Kárpát-csoport parancsnoka, 1941. VIII. 1- 1941. IX. 6-ig a megszállt szovjet területek katonai közigazgatási parancsnoka, 1941. IX. 6- 1944. III. 19-ig a Magyar Királyi Honvéd Vezérkar Főnöke.

⁶⁷ HL. Kp-cso. I/3. 12. o. A kép teljességéhez hozzátartozik, hogy még a magyar megtorló bombázás előtt újabb szovjet támadás történt: 27-én Nagybányát bombázták.

⁶⁸ Sáska Elemér (Kassa, 1898. XI. 20 – Stuttgart, 1985. III. 31.): 1939. XI. 1- től vezérkari alezredes, 1941. II. 1-1942. V. 1-ig a Vkf. 1. osztály vezetője.

⁶⁹ Magyar Királyi Honvéd Vezérkar 1. osztályának feladata a honvédség háborús felkészítése és a hadműveleti ügyek irányítása volt.

⁷⁰ KUN, im, 26. o.

⁷¹ LENGYEL Ferenc: Az I. M. Kir. Gyorshadtest hadműveletei a Szovjetunió elleni háborúban (1941. július 9-november 15.), Budapest, én., 16. o.

szovjet-román határig felügyelte a magyar védelmi vonalakat. Megfigyeléseik szerint a szovjetek fokozott határbiztosítást vezettek be, mélységi erőkkel növelték a védelmet, de új magasabbegységeket nem hoztak közvetlenül a határsávba.⁷²

A határvédelemben résztvevő alakulatokat, június 18-án 0 órától mozgósították. Ezek az alábbiak voltak:

- VIII. hadtest parancsnokság,
- 8. határvadászdandár (dandárparancsnok: Rakovszky György tábornok⁷³),
- 1. hegyidandár (parancsnok: Felkl Jenő tábornok⁷⁴),
- közvetlen csapat- és vonat alakulatok.

Összesen 210 tiszt és 11500 főnyi legénység, 5300 ló, 820 országos jármű⁷⁵, és 300 gépjármű vonult fel.⁷⁶

A Szovjetunió elleni német támadásról értesülve Szombathelyi tábornok 22-én parancsot adott az „O” védelmi terv végrehajtására, vagyis a szovjet határ lezárására. Ehhez a IX. hadtesttől is kaptak erősítést. A parancs értelmében a hadtest csapatai leállították a két ország közti vasúti-, távíró- és határforgalmat. Műszaki záratat telepítettek és egyes közúti műtárgyakat robbantáshoz készítettek elő.⁷⁷

A szovjetek 22-én megkezdték az ország belsejébe vezető utak műszaki zárását, az alagutakat, hidakat robbantásra készítették elő. A 8. határvadászdandár sávjában Uzsoknál az állásokat páncéltörő ágyúkkal, géppuskás gyalogsággal a szállták meg a szovjetek, illetve egy üteg tüzelőállásba ment. Erre a magyar határvadász alakulatok is elfoglalták a halogató állásokat.⁷⁸

23-án a magyar határvadász erők megalakították erődszázadaikat és megkezdődött a kiképzésük az új (zsákmányolt jugoszláv) páncéltörő ágyúkra. A határ túloldalán néhány szovjet zászlóalj ment állásba, illetve menetben voltak a határ felé, valamint kiürítették Chaszcovanyie községet és az oporeci laktanyát. A Tatár-hágón és a Ku-

⁷² Kp-csop, I/1. 55. o.

⁷³ Rakovszky György (Miskolc, 1892. X. 10 – Kisoroszi 1962. IV. 29.): 1941. V. 1-től tábornok, 1941. II. 2- 1941. VIII. 1-ig a 8. határvadász dandár parancsnoka.

⁷⁴ Felkl Jenő (1889. VII. 14., Sopron - ?, Pécs): altábornagy, 1940. VIII. 1-től tábornok, 1940. IX. 1-1941. X. 1-ig az 1. hegyi dandár parancsnoka.

⁷⁵ Országos jármű: egy, vagy két lóval vontatott szállító eszköz. Tulajdonképpen egyfajta szabványosított szekér. A második világháborúban a magyar királyi honvédség által használt változatot 1936-ban rendszeresítették.

⁷⁶ Tájékoztató 1. o.

⁷⁷ HL, Kp-csop. III/a. 31. o.

⁷⁸ Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, HL, Mikrofilmtár, B/243. doboz, 227/2319/1988, 1. o. (A továbbiakban: Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz)

kul 1542 háromszögelési ponton levő szovjet őrség a zászlót bevonta.⁷⁹

Június 24-én általában nyugodt volt a határ, a szovjet járőrözés sűrűsödött és csapatok a határtól 8-10 km-re levő védelmi vonalba húzódtak vissza. A szovjet védelmi vonal a magyar határral szemben három védőövből állt. Az első a határon húzódó tábori erődvonalt volt a fő közlekedési irányokban kiserődökkel. A második vonalat Szkole, Dolina, Nadvorna és Gyeljatin vonalában építették ki. A harmadik védőöv Sztrij, Sztanyiszlav, Kolomija területén épült ki.⁸⁰ A szovjet csapatok zöme hátrafelé mozgott, az ország belseje felé. Tüzérségük a nap folyamán belőtte magát a Beszkid környékére. A magyar figyelő őrsők jelentése szerint túloldalról harci zaj volt hallható, de ettől eltekintve a helyzet általában nyugodt volt.

A magyar 3. határvadász-zászlóalj 5. és 6. őrsénél a szovjet járőrök beszélgetést provokáltak a magyar határőrökkel. Ez igen feltűnő volt korábbi elzárkózó magatartásukhoz képest, feltehetőleg parancsot kaptak a hírszerzésre. Érdeklődtek, vannak-e a magyar oldalon német csapatok. A nemleges választ nem hitték el, valószínűleg Magyarországról is német támadást vártak.⁸¹

25-én a határfigyelők jelentették, hogy a szovjetek megkezdték a rombolásokat. Beszkid vasútállomásnál a síneket a levegőbe röpítették, ezért Rakovszky tábornok parancsot adott az 1. hegyizászlóaljnak a Beszkid alagút robbantás előtti elfoglalására való felkészülésre.⁸² A szovjet oldalon tüzérségi bemérő járőr mérte be a határvonalat Uzsokkal szemben, csapatok visszafelé mozgottak, a határvonalon csak gyengébb csapatrészek maradtak.⁸³ A szovjetek ekkor kezdték meg a tervszerű visszavonulást a magyar határról.

Szombathelyi 25-én utasította a magyar határvédelmi csapatokat, hogy fejezzék be a műszaki zárólétesítmények kiépítését, mivel láthatóvá vált, hogy a szovjet csapatok a német előretörés miatt még korlátozott célú támadást sem tudnak indítani a magyar határ ellen.

A következő napon, 26-án zajlott le az említett légitámadás Kassa ellen. Másnap Halder telefonon beszélt Himmerrel a magyar részvétel kiterjesztéséről. Mint megjegyezte, a Kárpátok védelme önmagában nem elegendő, szükséges volna a teljes magyar szakaszon a támadás megindítására. „*Üdvözölni tudnának egy Kolomija-*

⁷⁹ Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 227/2319/1988, 4-5. o.

⁸⁰ HL, Kp-csop, II. 55. o.

⁸¹ Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2319. 6. o.

⁸² KONTZ Sándor, A 8. határvadászandár hadműveletei 1941. június 28 – július 9. Magyar Katonai Szemle, 1942/1. 3. o.

*Sztanyiszlav irányú támadást.*⁸⁴ – írta. Egyben utasította Himert, hogy „*beszélje meg a lehetőségeket Lászlóval.*”⁸⁵

Így kapcsolódott be az eseményekbe a magyar királyi I. gyorsadtest, mint a Szovjetunió elleni támadásra megalakított Kárpát-csoport fő támadó magasabbegysége.

I.5. A magyar királyi I. gyorsadtest szervezete és mozgósítása⁸⁶

Mint az a gyorscsapatok⁸⁷ felállítását megelőző, a katonai vezetésen belüli tudományos-szakmai vita során megfogalmazódott, a gyorsanmozgó alakulatok a környező államokkal szembeni revíziós manőverekre voltak kiképezve, felszerelve. A Kárpát-medence terepadottságait (és az ország hadfelszerelésre fordítható gazdasági erőforrásait) szem előtt tartva kerültek szervezetébe a kerékpáros, lovas és gépkocsizó alakulatok.⁸⁸

A magyar királyi I. gyorsadtest parancsnoksága a honvédség egyik új felállítású magasabbegysége volt. A gyorscsapatok irányításának összefogására hozták létre 1939. március 1-jén, Szolnok, majd Budapest központtal. Alárendeltségébe a már korábban felállított 1. és 2. gépkocsizó, valamint az 1. és 2. lovasdandárok tartoztak. Az 1. gépkocsizó dandár parancsnoksága Budapesten, a 2. gépkocsizó dandáré Munkácson, az 1. lovasdandáré Nyíregyházán, a 2. lovasdandáré Kecskeméten volt.

Felállításukkor a gyorsadtest csapatai tagadhatatlanul a magyar hadsereg legfejlettebb egységeinek minősültek, annak ellenére, hogy a korszerűségtől nemzetközi összehasonlításban még így is messze álltak. Felszereltség tekintetében leginkább a közepes- és nehéz harcok hiánya érezte hatását a későbbi harcokban, a gyorscsapatok átütőerejét pedig jelentősen csökkentette a gépkocsizó, kerékpáros és lovas csapatrészek különböző menetteljesítménye.⁸⁹

⁸³ Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2319. 7. o.

⁸⁴ JACOBSSEN: Im. 428. o. Halder június 27-i bejegyzése.

⁸⁵ Minden bizonnyal László Dezső tábornokról lehet szó, aki ez idő tájt (1941. III. 1-1941. XI. 1. között) a Honvéd Vezérkarfőnökség hadművelleti csoportfőnöke volt.

⁸⁶ Kivonuló hadrendet lásd: 1. sz. melléklet

⁸⁷ Gyorscsapatok: 1938-ban bevezetett új fegyvernemi elnevezés, a lovas, kerékpáros, gépkocsizó lövész és a páncélos alakulatok összevont megnevezésére.

⁸⁸ NAGYBACZONI NAGY Vilmos: A gyorsan mozgó seregtestek. Magyar Katonai Szemle. 1936. 4. 2-28. o.

⁸⁹ A tapasztalatok szerint a napi menetteljesítmények (6 óra alatt): lovasság: 50 km, kerékpáros gyalogság: 70 km, gépkocsizó gyalogság: 120 km. Major Jenő vezérőrnagy jelentése a m. kir. Gyorsadtest 1941. évi oroszországi hadjáratának tapasztalatairól. Közreadja: BONHARDT Attila. Hadtörténelmi Közlemények 1991. 2. 182. o.

A későbbiek során több fejlesztést is végrehajtottak: a gépkocsizó dandárokat egy-egy felderítő, a lovasdandárokat egy-egy harcokcsi-zászlóaljjal erősítették meg.⁹⁰ Távlati célként a lovas- és páncélosadosztályokká való felfejlesztést jelölték ki. 1941. június 3-tól megkezdték a gépkocsizó dandárok 9. és 11. kerékpáros zászlóaljait harcokcsi-zászlóaljjá alakítani, de páncélosok hiányában egyelőre csak két-két századot állítottak fel.⁹¹

A gyorscsapatok 1939-ben a két lovas- és a felállítás elején levő 1. gépkocsizó dandár részeivel segítették a VI. és a VII. hadtestet Kárpátalja visszacsatolásában. Az észak-erdélyi bevonuláskor Székelyföld megszállását kapták feladatul, ekkor már Miklós Béla tábornok⁹² parancsnoksága alatt.⁹³ Első harci bevetésükre a délvidéki bevonuláskor került sor 1941-ben, a 3. hadsereg kötelékében, április 11-től május 6-ig.⁹⁴

A Szovjetunió elleni német támadás előkészítése során kapta a Honvéd Vezérkar azt az intézkedést az OKW-tól, hogy a gyorshadtestet rendelje vissza békehelyőrségeire. (A 2. lovasdandárt továbbra is Újvidék környékén hagyták.) A június 27-re vonatkozó mozgósítási parancsig, mivel leszerelésükre nem került sor, a dandárok anyagi és személyzeti kiegészítésekkel, a felszerelés rendbehozatalával foglalkoztak, az idő szűkössége miatt inkább kevesebb, mint több sikerrel. A kivonuló hadrendben az I. gyorshadtest parancsnokság, az 1. és 2. gépkocsizó dandárok, az 1. lovasdandár, és a közvetlen vonat- és csapatalakulatok szerepeltek.⁹⁵

A parancs első mozgósítási napként június 27-ét jelölte meg, a menetkészültséget 29-re kellett elérni. Az idő rövidege miatt minden igyekezet mellett itt-ott hiányok mutatkoztak.⁹⁶

Az 1. gépkocsizó dandárnak Száldobost, Husztot, Felsőveresmartot, a 2. gépkocsizó dandárnak Tiszaborkutat, Visóvölgyet és az 1. lovasdandárnak Técsőt, Máramaros-Szigetet jelölték kifelvonulási körzetként. Reális esélye a beérkezésre valójában csak a kassai központú 2. gépkocsizó dandárnak volt, mivel egységei zömmel Kassán,

⁹⁰ CSIMA, im, 358. o.

⁹¹ LENGYEL: Im.: 7. o.

⁹² Miklós Béla (Budapest, 1890. VI. 11– Budapest, 1948. XI. 21.): 1939. XI. 1- től tábornok, 1940. III. 1- 1941. VIII. 1-ig az I. gyorshadtest megbízott parancsnoka, majd 1941. VIII. 1- 1942. II. 1-ig az I. gyorshadtest parancsnoka.

⁹³ Menetcéljaik elérését egyedül a gyorscsapatok teljesítették a kitűzött időre.

⁹⁴ MMV, 78/ A, 134/B, 211/A o.

⁹⁵ Tájékoztató, 2. o.

⁹⁶ HL, Kp-csop, II./5. 1. o.

Ungváron és Munkácson állomásoztak.⁹⁷

Az 1. gépkocsizó dandár ekkor még Budapesten gyülekezett.⁹⁸ A 2. gépkocsizó dandár még szintén várta a bevonulókat, mert azok többnyire a Dunántúlról érkeztek. A felvonulás meggyorsítására így a VIII. hadtest parancsnoksága azonnal elindította a dandár tüzérségét és a 4. gépkocsizó zászlóaljzat Kassáról, valamint az 1. lovasdandár tüzérségét is a hegyidandár támogatására.⁹⁹

Ezen kívül utasítást adott a 2. gépkocsizó- és az 1. lovasdandárnak a 30-i elindulásra, az „M” állomány¹⁰⁰ elérésére való tekintet nélkül.¹⁰¹ A hadtestparancsnokság a leggyorsabban összevonható 2. gépkocsizó dandárt Verecke mögé szándékozott irányítani, hogy ne egy úton keljen majd át a Kárpátokon az egész gyorsadtest.¹⁰² A légvédelem megerősítésére három légvédelmi gépágyús üteg kiutalását kérték a Honvéd Vezérkar főnökétől.

A gyorsadtest csapatai a felvonulás időigényessége miatt így csak fokozatosan, majd július 1-je után tudtak bekapcsolódni a Szovjetunió elleni támadásba.

I.6. A Kárpát-csoport megalakulása, a támadás előkészítése

A gyorsadtesthez 29-én 19 órakor érkezett meg a Vkf 1217./M. 1. Vkf-1941. számú „Intézkedés a gyorsadtest és egyéb közvetlen alakulatok felvonultatására”.¹⁰³ A parancs szerint a VIII. hadtest parancsnoksága június 30-tól mint a Honvéd Vezérkar főnökének közvetlenül alárendelt „Kárpát-csoport parancsnokság” működik, Szombathelyi Ferenc altábornagy hadtestparancsnok alatt.¹⁰⁴

A csoport mostani felállítása nem minden előzmény nélkül történt, hiszen 1939-ben, a Kárpátalja visszacsatolásával kapcsolatos hadműveletek, illetve a megszállás koordinálására a kassai VIII. hadtest parancsnoksága irányításával az 1. és 2. lovas-, a 2. gépkocsizó dandárokból, a 24. gyalogezredből és a hadtest területén ál-

⁹⁷ HL, Kp-csop, II./5. 1. o.

⁹⁸ HL, Kp-csop, II./5. 5. o.

⁹⁹ HL, Kp-csop, I/1. 74. o.

¹⁰⁰ „M” mint mozgósítási állomány.

¹⁰¹ HL, Kp-csop, III/b 4-6. o.

¹⁰² Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2319. 30. o.

¹⁰³ Mint azt Halder naplójának június 29-i bejegyzése bizonyítja, a német hadvezetést ezzel egy időben tájékoztatták arról, hogy a magyar Kárpát-csoport készen áll a hadműveletekbe való bekapcsolódásra. A csatlakozó magyar erőket Halder a Dél Hadseregcsoporthoz látta célszerűnek alárendelni. JACOBSEN: Im. 435. o.

¹⁰⁴ HL, Kp-csop, I/1. 62. o.

lomásozó kerékpáros, valamint határvadász-zászlóaljából létrehozták a Kárpát-csoport parancsnokságot. A március 14-től 24-ig tartó hadműveletek alatt a csoport parancsnoka Szombathelyi Ferenc volt.¹⁰⁵

A Kárpát-csoport 1941-es újjáalakítása során a VIII. hadtest törzséből és annak közvetlen csapat- és vonatalakulataiból, illetve a határőrizetet ellátó 8. határvadász és 1. hegyi dandárokából állt fel, valamint a támadó erő növelése céljából alárendeltségébe utalták még a gyorshadtest három dandárát (1., 2. gépkocsizó és 1. lovasdandár) is. Ezeken kívül erősítésül megkapták még a 101. légvédelmi tüzér parancsnokságot és a 2. lovasdandár 15. és 16. kerékpáros zászlóaljait,¹⁰⁶ továbbá egyéb kiegészítő műszaki alakulatokat. Erősítésképpen a gyorshadtestnek hadtestközvetlenként alárendelték a 2. páncéloszászlóaljat, és az I. gépvontatású légvédelmi-tüzérosztályt.¹⁰⁷ A Kárpát-csoport és az alárendelt gyorshadtest-részek összesen 3355 tiszttel, 89760 fő legénységgel, 21265 lóval, 3308 országos járművel, és 5858 gépjárművel vonultak fel.¹⁰⁸

A csoport feladata a Szovjetunió elleni hadműveleteken belül a német hadműveleti terv azon hiányosságának kiküszöbölése volt, amelyről már korábban szó esett: nevezetesen, a sávjától É-ra levő német 17. és a D-i 11. hadseregek közti ür betöltése és azok oldalbiztosítása, valamint a Dnyeszter-folyó hídjainak birtokba vétele. Ezeket a hadműveleti célokat a július 1-ére elrendelt támadás volt hivatott elérni. A hadvezetés a német 17. hadsereg előretörése miatt a Kárpát-csoport előtt a szovjet csapatok utóvédek ellentámadásai melletti visszavonulására számolt.¹⁰⁹

A parancsnokok 30-án délelőtt a hadtestparancsnokságon értekezletet tartottak a támadással kapcsolatos teendőkről. A megbeszélés során élénk vita bontakozott ki a hadműveleti felvonulás mikéntjéről. Rakovszky György tábornok, a 8. határvadász dandár parancsnoka javasolta, hogy a gyorshadtest egésze ne a Tatár-hágón keresztül legyen bevetve, mert a rombolások miatt nagyon lelassul majd az előrenyomulás. Az átkelő dandárok közül csak az első fog tudni időben kibontakozni, a többi mögötte fog tolongani.¹¹⁰ Ezen kívül a tábornok kifejtette, hogy négy hadműve-

¹⁰⁵ MMVL, 211. o /A.

¹⁰⁶ HL, Kp-csop, I/1. 91. o.

¹⁰⁷ Uo., 80-81. o.

¹⁰⁸ Tájékoztató, 3. o.

¹⁰⁹ HL, Kp-csop, I/1. 89. o. A számítás helyesnek bizonyult: a szovjet Főparancsnokság Főhadiszállás június 30-án a Délnyugati Front számára kiadott parancsa utasította a csapatokat, hogy július 9-ig vonuljanak vissza a Sztálin-vonal megerősített körleteibe és rendezkedjenek be szívós védelemre. NHHT 542. o.

¹¹⁰ Az aggodalmat érthetőbbé teszi, ha figyelembe vesszük, hogy a harcéri tapasztalatok szerint egy

leti egységet (a gyorshadtest három dandárát és az 1. hegyi dandárt) egy ilyen szűk hegyi útra zsúfolni igen kockázatos, mivel egy szovjet ellentámadás esetén lehetőségük sincs a védekezéshez való felfejlődésre.¹¹¹ Javasolta a 2. gépkocsizó dandár Viskovi-hágón át való bevetését, mert az Dolinára kijutva elvágthatná a Tatár-hágó túoldalán visszavonuló ellenség útját. A felvázolt elképzelés egybevágottnak Szombat-helyi parancsnok tervével, aki már június 28-án lépést kívánt tenni a 2. gépkocsizó dandár eltolására Vereckére, de a Kárpát-csoport parancsnokság vezérkari főnöke, Álgya-Papp Zoltán vezérkari ezredes¹¹² és a megbeszélésre időközben megérkező Himer vezérőrnagy ragaszkodtak a gyorshadtest és az 1. hegyi dandár Tatár-hágón való „átpréseléséhez”.¹¹³ Ez a döntés a későbbiekben komoly gondot okozott a kivonult csapatok ellátásában, és mint várható volt, a szovjet visszavonulás kellő iramú üldözését is lehetetlenné tette.

Mivel a hadműveletek során a német csapatokkal szorosán együtt kellett működni, ezért a német magasabb parancsnokságokra magyar összekötő tiszteket vezényeltek. A Dél Hadseregcsoporthoz Németh József tábornokot¹¹⁴, a 11. hadsereghez Baitz Oszkár ezredest¹¹⁵, a 17. hadsereghez Makray Sándor vezérkari alezredest¹¹⁶ és a német 4. légiflottához Szentnémedy Ferenc ezredest¹¹⁷ nevezték ki.¹¹⁸

Június 30-án a gyorshadtest csapatai közül az 1. gépkocsizó dandár Budapestről 18 órakor, négy lépcsőben indult el és éjfélre Csap-Huszt területére ért el, mintegy 250 km megtételével. A 2. gépkocsizó dandár éle elérte a Tisza felső völgyét. Az 1. lovasdandár még szintén felvonulásban volt, egyes részeivel Nagybocksó környékén.¹¹⁹

gépkocsizó lövészdandár normál és nem hegyi úton számított átlagos oszlophossza 5 km volt. A folyó háború tapasztalatainak ismertetése Budapest, 1942. 2. melléklet, 3. o.

¹¹¹ Arról természetesen a magyar hadvezetésnek nem lehetett tudomása, hogy ezen a napon adta ki a Sztavka a határ túoldalán álló 12. és 18. hadseregeknek a visszavonulási parancsot a Zbrucs-Dnyeszter vonalára. Voszennadszataja v szrazsennyija za rogyinu. Moszkva, 1982. 22. o.

¹¹² Álgya-Pap Zoltán (Budapest, 1895. III. 18–Hága, 1987. X. 16.): 1939. V. 1-től vezérkari ezredes, 1939. I. 15- 1941. VIII. 1-ig a VIII. hadtest vezérkari főnöke, 1941. VI. 28- 1941. VIII. 1-ig a Kárpát-csoport vezérkari főnöke.

¹¹³ HL, Kp-csop, I/3. 26-27. o. és III/a. 85-86. o.

¹¹⁴ Németh József (Dunaföldvár, 1888. XI. 24 – Csobánka, 1964. IX. 6.): 1940. VII. 1-től tábornok, 1941. VI- 1941. IX. hóig összekötő tisztt a német Dél Hadseregcsoportnál.

¹¹⁵ Baitz Oszkár (Budapest, 1893. X. 22. – Budapest, 1958. XII. 20.): 1939. V. 1-től ezredes, 1941. VI- 1941. VII. hóig összekötő tisztt a német 11. hadseregénél.

¹¹⁶ Makray Sándor (Dunakeszi, 1898. VI. 10 – München, 1968. XII. 24.): vezérkari alezredes 1939. XI. 1-től. 1941. VI. 30- 1941. IX. 24-ig összekötő tisztt a német 17. hadseregénél, 1941. VIII. 1-től (-?) a Honvéd Vezérkar Főnökének szárnysegédje.

¹¹⁷ Szentnémedy Ferenc (Orsova, 1896. XI. 12.– n. a.): 1939. XI. 1-től ezredes, 1940. IX. 1- 1941. VIII. 1-ig a légierő parancsnokság beosztott törzstisztje.

¹¹⁸ HL, Kp-csop, I/3. 21. o.

¹¹⁹ HL, Kp-csop, II/5. 6. o

II. A magyar királyi I. gyorshadtest 1941. évi hadműveletei

II.1. A Kárpátoktól a Zbrucsig (1941. július 1-9.)¹²⁰

II.1.1. A Kárpátokon való átkelés, a támadás megindítása

A július 1-jén megindítandó támadást részleteiben a Kárpát-csoport parancsnokság 277./vkf. hdt. I. a. 41. VI. 30. számú intézkedése szabályozta. Ennek lényege: az ellenség visszavonulását a Kárpát-csoport támadással követi, súllyal Körösmező területéről. A támadás célja Gyeljatinton keresztül Sztanyiszlavot és Kolomiját minél előbb elérni.

A Kárpát-csoport és a szomszédos hadseregek sávhatáraiként a jobb oldalon Kuti, Sznyatin, Mjelnycica, és Kamenyec-Podolszki vonalát, a bal oldalon az Uzsoki szoros, Szkole, Kalus, Bucsacs vonalát jelölték ki.¹²¹

A támadást a bombázó osztály támogatta reggel 7-órától. A földi erők támadása 7 óra 45 perckor kezdődött. A meginduláskor tehát a gyorshadtest egésze még nem kapott szerepet, az áttörés az 1. hegyi és a 8. határvadász dandárokra hárult. A hadtest alakulatai közül egyedül a 2. gépkocsizó dandár kapott közvetlen feladatot: 1-jére érjen be Körösmezőre, légvédelmével biztosítsa a felvonulási körzetet.¹²²

A támadás elrendelése a végrehajtásra kijelölt csapatokat nem teljes felkészültségükben, és eléggé váratlanul érte. A kiadott intézkedések a gyorshadtest csapataitól rendkívüli menetteljesítményeket követeltek meg, ráadásul július 1-jére be sem tudták fejezni a mozgósítást. A 2. gépkocsizó dandár beérkezett részei a békeállományú létszámot csak 15-20 fővel haladták meg.¹²³ Ahogy a harcba csak később bekapcsolódó gyorshadtest naplója fogalmaz: „*A Kárpát csoport VII. 1. támadása pedig teljes lerohanás jellegű rögtönzés volt, ahol nem lehetett sem várni, sem sokat okoskodni.*”¹²⁴

Anyagi tekintetben a Werth Henrik szabad kezet adott Szombathelyinek, és feloldotta minden előírásbeli megkötés alól. Erre nagy szükség is volt a hiányok

¹²⁰ Lásd: 2. sz. vázlat: 36. o.

¹²¹ HL, Kp-csop, III/b, 12-13. o.

¹²² KONTZ, im, 10-11. o.

¹²³ Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2319. 47. o.

¹²⁴ HL, Kp-csop. I/3. 28. o.

gyors pótlása miatt.¹²⁵ A támadás első napján eleredt az eső, és több napon keresztül kisebb szünetekkel, változó erősséggel esett, tovább súlyosbítva a közlekedési helyzetet. A legnagyobb gondot az okozta, hogy a megáradt, gyorsfolyású hegyi patakok rendre elsodorták a szükséghidakat.

A támadás nagyobb ellenállásba sehol nem ütközött, mivel a szovjet csapatok éjjel visszavonultak. Szombathelyi úgy döntött, a fő támadási irányban a gyorshadtest parancsnokának, Miklós Bélának adja át a parancsnokságot június 2-tól, létrehozva az 1. hegyi dandár alárendelésével a Miklós-csoportot. Feladatául az 1. hegyi dandár által elért vonalról a támadás folytatását kapta Kolomija-Gyeljatin területére.

A gyorshadtest beérkezett csapatainak indulási területre való átcsoportosítását még 1-jén délután meg is kezdte. A 2. gépkocsizó dandár alakulatainak előrevonása a hegyi dandár csapatainak félreállításával, annak menetvonalán keresztül óriási torlódást okozott az amúgy is szűk hegyi úton. Felkl tábornoknak, a hegyi dandár parancsnokának panaszát és javaslatát – miszerint csak a hidak helyreállítása után vessek be a gyorshadtestet – elvetették.¹²⁶ A 2. gépkocsizó dandár éle Blotekig jutott.

Az 1. gépkocsizó dandár a nap során 280 km-t haladva élével Rahót érte el, vonatcsapatai azonban még csak ekkor indultak el Budapestről.

Az 1. lovasdandár zöme Nagybockskóig jutott. A dandár beérkezett alakulatai 80%-os feltöltöttségen voltak.¹²⁷ A gyorshadtest-parancsnokság Körösmezőre költözött.¹²⁸

Az általános benyomás az volt, hogy a szovjetek K-ÉK felé visszavonulnak – kivéve a 8. határ vadász dandár alakulatai előtt, ahol a visszavonulást biztosítják, a műtárgyakat rombolják, a lakóépületeket felgyújtják.¹²⁹

Július 2-án csak a 2. gépkocsizó dandár folytatott aktív támadó tevékenységet. Felderítő-zászlóalja estére Gyeljatin alá jutott el. Mivel Tatarovtól Gyeljatinig hét híd volt felrobbantva, a 6. gépkocsizó zászlóaljat időnyerés céljából gyalog indították tovább. A dandár előrehaladását leginkább a sok rombolás, nem pedig a szovjet ellenállás akadályozta. Ez főként azért történhetett, mert a hadihíd anyagok még hátul voltak Huszton, és csak egy békeállományú árkászszázad, valamint az 1. hegyi

¹²⁵ A felkészületlenséget jellemzi, hogy a támadás megindítása előtt a VIII. hadtest semmiféle egészségügyi felkészültséggel nem rendelkezett, olyannyira, hogy még sebesültszállító típusgépkocsija sem volt. - Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2319. 29. o.

¹²⁶ HL, Kp-csop, IV/d. 8. o.

¹²⁷ Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2319. 58. o.

¹²⁸ HL, Kp-csop, II/5. 6. l.

¹²⁹ Lsd: 118. sz. jegyzet.

utászsorozat állt rendelkezésre.¹³⁰ Ezért a 8. határvadászdandár kerékpáros utászsorozatát a Kárpát-csoport parancsnoksága átrendelte a Tatár-hágóhoz.¹³¹

Az 1. gépkocsizó dandár ezen a napon ért be felvonulási körzetébe, Borkút-Trebusa területére, kivéve 9. harcokosi-zászlóalját és vonatát. Az 1. lovasdandár továbbra is felvonulóban volt Aknaszlatina – Máramaros-Sziget területére.¹³²

A következő két nap, július 3-4-én a Kárpát-csoport parancsnokság a Miklós-csoportnak Kolomiján és Horogyenkán átnyomulva a Dnyeszter-átjárók birtokbavételét és hídfőalkotást tűzte ki feladatául, hogy a Tiszovica felé előre nyomuló 8. határvadászdandár elől visszavonuló szovjet csapatok útját elvágassa.¹³³

A gyorshadtest egységei közül a 2. gépkocsizó dandár mint első lépcső nyomult előre a fő támadási irányban. A 12. kerékpáros zászlóalj és a dandár élzászlóalja, a 6. gépkocsizó zászlóalj egy 150 fős szovjet egység kiverése után bevonult Kolomijára. A dandár főerői Jamnáig jutottak, felderítői Sztanyiszlavig.

Az 1. gépkocsizó dandár csapatai a Tatarov és Kőrösmező közötti területet érték el, s időközben beérkezett a 9. harcokosi-zászlóalj is. A csapatok hágón való átkelését a zsúfoltságon és a rombolásokon kívül az esőtől síkossá vált út is jelentősen lassította. Az 1. lovasdandár felvonulási területére a nap folyamán a még hiányzó csapatai is beérkeztek.¹³⁴

A 2. gépkocsizó dandár éle a további előrehaladáshoz Kolomijában gyülekezett. A dandár Zasztavna és Csernyovci településekre derített fel és felvette az összeköttetést a románokkal.

Az 5. gépkocsizó zászlóalj és a 2/4. üteg folytatta útját Horogyenkára, ahol azonban az elővéd mintegy két zászlóaljnyi szovjet egységbe ütközött. A szovjetek igen szívósan, kitartóan védekeztek, a faluban minden egyes házat külön-külön kellett tőlük elfoglalni. A zászlóalj végül egy átkarolással kivetette ugyan a helységből a szovjeteket, de bekeríteni már nem tudta őket, mert Szerafinycire visszavonultak. A 12. kerékpáros zászlóalj Kolomijáról Sztanyiszlavon keresztül – ahol felvette az összeköttetést a 15. kerékpáros zászlóaljjal – Nyizsnyovra nyomult előre, hogy az ottani Dnyeszter-hidat elfoglalja, innen azonban Horogyenkára rendelték a harcban álló

¹³⁰ HL, Kp-csop, II/5. 8. o.

¹³¹ HL, Kp-csop, I/1. 120. o. Így viszont a határvadászoknál nem maradt semmiféle műszaki erő.

¹³² HL, Kp-csop, II/5. 8. o.

¹³³ HL, Kp-csop, III/b. 16. o.

¹³⁴ HL, Kp-csop, II/5. 10. o.

gépkocsizók megerősítésére.¹³⁵

A 2. gépkocsizó dandár parancsnoka utasítást adott a szovjetek oldalba támadására: az 5. gépkocsizó zászlóalj a beérkező 12. kerékpáros zászlóaljjal, egy üteggel és a 4. gépkocsizó zászlóaljjal és még két üteggel támadjon Kadobestije-Zasztavna irányában, a 6. gépkocsizó zászlóalj és egy üteg pedig Kolomijáról Csernyovcira. A támadás célja a visszavonuló szovjetek bekerítése lett volna, de azok a támadáshoz csoportosuló erők elől visszahúzódtak.¹³⁶

A szovjetek horogyenkai ellenállása az általános hadműveleti helyzetből következett. A szovjet hadvezetés június 30-án kiadott parancsa szerint a Délnyugati Front csapatainak és a Déli Front jobbszárnyának a régi erődkörletek vonalára kellett visszavonulniuk.¹³⁷ A Horogyenkánál és Sznyatinnál szembenálló szovjet egységek a románok elől visszahúzódó, Csernyovcíról Zalescsikin át kivonuló csapataik útját fedezték. Az itt ellentámadó alakulatok állandó erősítést kaptak az észak felé visszavonuló nagyobb egységektől.¹³⁸

Az 1. gépkocsizó dandár menetoszlopa ekkor még Tatarov és Kőrösmező között húzódott, az 1. lovasdandár beérkezett felvonulási területére, Borkútra és Rahóra.¹³⁹

Július 5-én a Kárpát-csoport további feladataiként a Honvéd Vezérkar főnöksége a német 17. hadsereg D-i szárnyának biztosítása mellett a Szeretre való előretörést és átjáróinak elfoglalását adta meg. Ennek alapján a Kárpát-csoport parancsnoka által kitűzött feladatok: Miklós-csoportnak a Dnyeszter elérése a Kárpát-csoport teljes szélességében, az átjárók biztosításával és a Szeretig való előretöréssel.¹⁴⁰

A gyorsadtest 2. gépkocsizó dandárának feladata végrehajtásához komoly harcokat kellett vívnia a Dnyeszter-átjárókért: A Benda Antal ezredes¹⁴¹ parancsnoksága alatt a támadáshoz létrehozott harccsoport (a 4., 5. gépkocsizó-, 12. kerékpáros zászlóalj, és három üteg) Szerafinyci felől Zalescsiki-Zasztavna irányába támadt, Horogyenkáról. Kriscsatekben hullámzó harcot vívtak a szovjet egységekkel. Délután 4 órára a felderítőknek sikerült kijutniuk a zalescsiki hídig, de azt átkelésük után a szovjetek felrobbantották, így a felderítők a túloldalon rekedtek.¹⁴²

¹³⁵ HL, Kp-csop, II/5-b. 3. o.

¹³⁶ HL, Kp-csop, II/5. 11. o.

¹³⁷ MVT 1939-1945 / 4., 51. o.

¹³⁸ Uo, 161. o.

¹³⁹ HL, Kp-csop, II/5. 12. o.

¹⁴⁰ HL, Kp-csop, I/1. 147. o.

¹⁴¹ Benda Antal (Arad 1894 III. 26- n. a.): 1941. V. 1-től ezredes. 1940. XII. 1–1941. X. 1. 2. gépkocsizó dandár parancsnokhelyettes.

¹⁴² HL, Kp-csop, II/5. 14. o.

A 6. gépkocsizó zászlóalj elfoglalta Kocmant és onnan átkaroló támadást indított, azonban attól keletre és délre túlerőben levő szovjet csapatok voltak. Délelőtt fél 11 körül erős szovjet ellentámadás kezdődött, amit a zászlóalj összes erőinek bevetésével tudott csak visszaverni. *„Ebben a küzdelemben mindenki részt vett, a zászlóaljparancsnoktól a gépkocsivezetőig. Az orosz politikai biztosok pisztollyal és géppuskatűzzel próbálták visszatartani a megriadt katonákat, de sikertelenül. Az egész szovjet arcvonalon, mintegy 2 km-es hosszúságban nagy menekülés vette kezdetét [...] A 6. gépkocsizó zászlóalj részei azonnal üldözésbe mentek át, de 10 óra 55 perckor újabb igen erős orosz ellentámadásba ütköztek, úgyhogy a további előnyomulás teljesen megakadt.”* – emlékszik vissza dandár története.¹⁴³ Csernyovci felől a visszavonulóban levő szovjet 28. lovashadosztály csoportosított ellentámadásra és a zászlóalj felderítői a csernyovci úton 50-60 harcocsit figyeltek meg. A zászlóalj kitért a támadás elől és Sznyatinra visszahúzódva védelemre készült fel.¹⁴⁴

A Benda-csoport a repülődandártól azonnali légi támadást kért a szovjet csapatok ellen. A rossz idő miatt azonban a 2/II. vadászrepülő-osztály és a 4. bombázóezred repülői visszafordultak. Végül a VIII. közelfelderítő század eredményesen bombázta az ellentámadó szovjeteket.¹⁴⁵

A rossz utánpótlási helyzetből adódóan a dandár lőszeronata lemaradt, így kénytelenek voltak a fogytán levő páncéltörő löszert légi úton igényelni.¹⁴⁶ A nehézséget megoldandó az 1. gépkocsizó dandár löszeroszlopát is előrevonták.

A dandárparancsnok a kolomijai útelágazásnál kétfelé is bevethető tartalékot képzett az 1. gépkocsizó dandártól előrevont 9. és a 11. harcocsi-zászlóaljból, valamint a felderítő-zászlóalj egy részéből. Ezen kívül intézkedett a Benda-csoport Sztavcsani-Verencsanka vonalában biztosító 4. és 5. gépkocsizó zászlóaljainak 11. és 12. kerékpáros zászlóaljjakkal való felváltásáról.¹⁴⁷ A harc közben megerősített és átszervezett 6. gépkocsizó zászlóalj végül visszavetette a szovjet 28. lovashadosztály támadását, amely az éjszaka folyamán visszavonult.¹⁴⁸

A Zalescsikiért folytatott harcok személyi vesztesége magyar részről 2 fő tiszt és 25 fő legénység halott, 60 fő sebesült, anyagi vesztesége egy páncéltörő ágyú és egy

¹⁴³ HL, Kp-csop, II/5-c. 19. o.

¹⁴⁴ Uo. 13. o.

¹⁴⁵ Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2321. 112. o.

¹⁴⁶ HL, Kp-csop, I/1. 163. o.

¹⁴⁷ HL, Kp-csop, II/5, 15. o.

¹⁴⁸ Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2321. 112. o.

páncélgépkocsi volt.¹⁴⁹ Ez az ütközet volt az eddigi hadműveletek legkomolyabb összecsapása a magyar és a szovjet erők között.

Az 1. gépkocsizó dandár menetben volt Kolomijára, de ebben hátráltatta lőszeroszlopának előrevonása, így vonulását csak 18 óra után tudta folytatni. A Dnyeszter legfontosabb átjáróit Zalescsikától Jezsulpolig elérte. A felderítést bevezette Sznyatintól DK-re.

Az 1. lovasdandár az 1. gépkocsizó dandár nyomában volt Borkúttól Tatarovig elnyúlva.¹⁵⁰

Július 6-án a Kárpát-csoport parancsnoka megbeszélést folytatott Németh tábornokkal, a Dél Hadseregcsoporthoz kihelyezett összekötő tiszttel, aki a német kívánságokat közvetítette a továbbiakra nézve. E szerint a következő hadműveletekben csak a gyorshadtest vegyen részt, ugyanakkor kívánatos volna a hátországból a többi kerékpáros és gyorsalakulat bevetése is. Szombathelyi ellenvéleményként kifejtette, hogy „[...] *a gyorshadtest megerősítve a még rendelkezésre álló négy kerékpáros zászlóaljjal teljesen elegendő arra, hogy az egyre szűkülő, végeredményben mindössze is 50-60 km-es sávot kitöltse. A gyorsaság a fontos és az utak helyreállítása, nem pediglen újabb erőknek a hátországból való bevetése.*” Hozzátette még, hogy a gépkocsizó dandárok megerősítésére a németektől kellene kérni páncélos alakulatokat és páncélelhárító fegyvereket.

A Honvéd Vezérkar főnökségének hadműveleti osztálya részben megerősítette Szombathelyi véleményét, mivel kijelentette, hogy „[...] *bárhonnan is jöjjenek némi kívánságok, ezek csak magánbeszélgetésnek tekintendők, minden esetben a VKF¹⁵¹ dönt.*”¹⁵²

A gyorshadtest főtámadást végrehajtó 2. gépkocsizó dandára Zalescsikinél felzárkózott a Dnyeszterre. Gázlókat helyeket kerestek, ami az esőzésektől néhol 300 méteresre szélesedett folyón nem volt egyszerű feladat. Átkelési eszközök hiányában egyelőre egyébként sem tudtak partot váltani.¹⁵³ A Benda-csoport 12. kerékpáros zászlóalja napközben Verencsankánál felmorzsolta egy hátramaradt 200 fős szovjet utóvédet.

A nap folyamán az 1. gépkocsizó dandár elérte Kolomiját. Felderítő-zászlóalja

¹⁴⁹ Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2321. 112. o.

¹⁵⁰ HL, Kp-csop, II/5, 15. o.

¹⁵¹ VKF: a honvéd vezérkar főnöke, ekkor (1941. szeptember 5-ig) Werth Henrik. Lásd 41. jegyzet.

¹⁵² HL, Kp-csop, I/1. 171-172. o.

¹⁵³ Uo. 166. o.

Sznyatinnál biztosított, ahol felvette az összeköttetést a román erőkkel.¹⁵⁴

Az 1. lovasdandár Tatarov–Mikulicsin területét érte el.¹⁵⁵ A dandár többi csapatánál változás nem történt, pihenéssel, úthelyreállítással foglalkoztak.¹⁵⁶

A gyorshadtest parancsnokságát Tatarovban meglátogató Szombathelyi Ferenc az utánpótlási útvonalról szerzett benyomásai alapján úgy vélte, hogy a további hadműveletek megalapozása két-három napon belül nem lehetséges, mivel az utak állapotában javulás csak addigra várható.¹⁵⁷ Az ellátás egyelőre csak a nagy mennyiségű zsákmányolt üzemanyagból tűnt biztosítottnak.

Július 7-én a Szereten túli hadműveletekre a Honvéd Vezérkar főnöksége külön intézkedést adott ki. Ennek értelmében a szomszédos német 11. és 17. hadseregek helyzete szükségessé teszi a további keleti irányú előrenyomulást. A Kárpát-csoport feladata ebből adódóan a folyó átlépése után a Sztugyenica patakig való előretörés volt Borscseven és Kamenyec-Podolszkin át, ami azt célozta, hogy a 3. román hadsereg Csernyovci és Kotin felé történő támadása elől visszahúzódó, Andrej Kirillovics Szmimov altábornagy¹⁵⁸ vezette szovjet 18. hadsereg alakulatainak útját elvágják¹⁵⁹. Az előretörés kivitelezése a gyorshadtest feladata lett.¹⁶⁰

A gyorshadtest 2. gépkocsizó dandára a nap folyamán pihent és anyagpótlást végzett a Benda-csoport biztosítása mellett. A csoport megakadályozta az előző nap szétugrasztott szovjet csapatrészek kisebb erőinek összegyűlését és újbóli harcba lépését. A dandár megkezdte az átkelést a Dnyeszteren. A hadihíd-anyag felszabadulásáig a partváltást itt is komppal illetve szükséghíddal kellett megoldani.¹⁶¹ A 4. gépkocsizó zászlóalj és a gyalogos részek Zalescsikinél bürün, a járművek és lövegek Mihaljcsinél kompon keltek át. A Dnyeszter túlszéljén Tlusztéig jutottak el, de a felderítők délutánra egészen a Szeretig nyomultak előre, ahol a 15. kerékpáros zászlóalj által elfoglalt híd túloldalán hídfőt foglaltak.

Az 1. gépkocsizó dandár élével felzárkózott a Dnyeszterre. Ezen a napon azonban még nem tudtak átkelni a folyón, így a zöm Zsivacsov-Nyezviszka-Obertin körzeté-

¹⁵⁴ HL, Kp-csop, II/5. 18. o.

¹⁵⁵ HL, Kp-csop, I/1. 166. o.

¹⁵⁶ HL, Kp-csop, II/4. 17. o.

¹⁵⁷ HL, Kp-csop, I/1. 168. o.

¹⁵⁸ Andrej Kirillovics Szmimov (? , 1899. VIII. 27 - ?, 1941. X. 8.) 1940. VI. 5-től altábornagy. 1941. VI. 21 - 1941. X. 8-ig a 18. szovjet hadsereg parancsnoka.

¹⁵⁹ A szovjet 18. hadsereg alakulatai ekkor: a 17. és 55. lövészhadtest, valamint a 4. tüzérdandár, továbbá a 16. gépesített hadtest és a 7. pontonhíd-ezred voltak. Légierejét a 45. vegyes repülőhadosztály adta. GRILEV: 17. o.

¹⁶⁰ HL, Kp-csop, I/1. 177. o.

¹⁶¹ Vkf. I. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2321. 121. o.

ben gyülekezett és várta a mihaljcsei híd elkészültét. Egyelőre csak a dandár felderítői jutottak át a túlpartra.

Az 1. lovasdandár Kolomiján állva maradt, ahova parancsnoksága is áttelepült. Lovas részei még a hegyekben voltak a torlódás miatt.¹⁶²

Július 8-án a Kárpát-csoport parancsnokság utasítása megállapította, hogy a szovjetek a Dnyeszter és a Szeret közti területet teljesen kiürítették, csak szórványos utóvédek maradtak hátra. Feladatként számukra a szövetséges erők bekerítési műveletének segítségét határozták meg. (Ennek a bekerítő manővernek lett majd eredménye az umanyi katlancsata augusztusban, ahol a szovjet 6., 12. és 18. hadseregek 20 hadosztálya semmisült meg.¹⁶³) A csoportnak a Sztugyenica-patakig történő előretörés mellett minél több ellenséges erőt kellett lekötnie a szovjetek észak felé tartó visszavonulást hátráltatva. Ehhez a gyorshadtest alá rendelték a 15., VIII. és IX. kerékpáros zászlóaljakat miután azok a Szeretet átlépték. A parancsban meghatározott feladataik a következők voltak:

Miklós-csoport törjön előre a Sztugyenica-patakig. 8. határvadászdandár fejezze be az átkelést, érje el a Szeretetet, sávjában vegye át az átjárókat, készüljön fel a további támadásra.

A Kárpát-csoport sávhatárai ekkor É-on Halics, Monaszteriszka, Bucsacs, Csorkov, Tinna, Bar vonalában, D-en a Dnyeszter vonalán a Kalus patakig húzódtak.

A támadás fő erejét a gyorshadtest képezte, melynek Borscseven és Kamenyec-Podolszkin át kellett elérnie a Sztugyenicát. Az előrenyomulást a 8. határvadászdandár volt hivatott biztosítani, a Szeret átjáróinak elfoglalásával.¹⁶⁴ A feladatok végrehajtását a megáradt folyók és a még mindig viharos időjárás nehezítették.

A gyorshadtest 2. gépkocsizó dandára az átkelés után három oszlopban tört előre a Zbrucsig. Borscsevnél egy nagyobb ellenséges utóvédet szereltek le saját veszteség nélkül.¹⁶⁵

A már a gyorshadtesthez tartozó 15. és VIII. kerékpáros zászlóaljak Tluszte térségében egy hátramaradt ellenséges csoportot zúztak szét. Felderítésükkel szintén kiérték a Zbrucsig.

Az 1. gépkocsizó dandár a Mihaljcsinél elkészült hídon átkelt a Dnyeszteren és a Szeret felé igyekezve elérték Tlusztét és Jagelnyicát. Felderítőik a Szereten meglevő

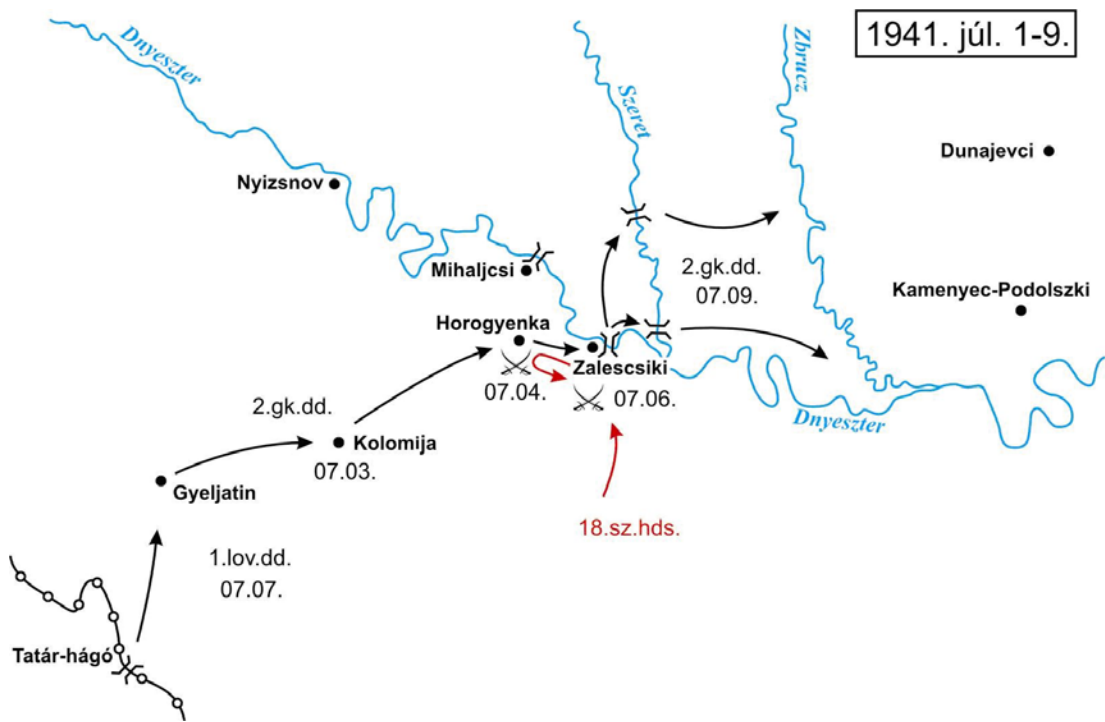
¹⁶² HL, Kp-csop, II/5. 20. o.

¹⁶³ BOOG, im. 485. o.

¹⁶⁴ HL, Kp-csop, III/b, 22-23. o.

hidakat átvették a 15. és a VIII. kerékpáros zászlóaljaktól.

Az 1. lovasdandár továbbra sem vett részt az előretörésben, folytatta felzárkózását a Dnyeszterre. Kolomijánál biztosító feladatot látott el, míg páncélos és kerékpáros részei a gyorshadtest többi részének hátát fedezték.¹⁶⁶

2. sz. vázlat

II.1.2. A gyorshadtest kiválása a Kárpát-csoportból

Július 8-án kapta meg a Kárpát-csoport parancsnoksága a Honvéd Vezérkar intézkedését¹⁶⁷ a gyorshadtest július 9-i, 0 órától való kiválásáról és a német Dél Hadseregcsoporthoz való alárendeléséről. A kiválás oka a német hadseregcsoporthoz való kérés volt, mivel hadműveleteik folytatásához szükségük volt a magyar gyorscsapatokra is, ahogyan erre az összekötő Németh tábornok már július 6-án utalt Szombathelyinek. A gyorshadtest további feladata, míg a Dél Hadseregcsoporthoz más utasítást nem kap, az eredeti előrenyomulás folytatása volt: felzárkózás a Sztugyenicára

¹⁶⁵ HL, Kp-csop, II/5. 21. o.

¹⁶⁶ Uo. 22. o.

¹⁶⁷ Vkf 1607. M. 1. vkf. 1941. számú parancs.

és a szovjet elvonulás megakadályozása, ami továbbra is tartott Kamenyec-Podolszkitól északkelet felé. Tájékoztatásul a Honvéd Vezérkar közölte, hogy később – előreláthatólag augusztusban – a gépkocsizó zászlóalj tartalékos legénységét és az 1. lovasdandárt felváltani tervezi. (Ez a terv nem valósult meg.)

Az 1. repülődandár továbbra is a Honvéd Vezérkar főnökségének közvetlen alárendeltségében maradt (július 14-15-én tért vissza békeállomására, Mátyásföldre), helyette ugyanakkor Orosz Béla alezredes¹⁶⁸ parancsnoksága alatt létrehozták az I. gyorshadtest repülőparancsnokságot.¹⁶⁹ A Kárpát-csoportra vonatkozólag közölték, hogy területi és katonai közigazgatási parancsnokságként szintén a Honvéd Vezérkar főnöksége közvetlen alárendeltségében működik, míg a megszállt területeket német közigazgatás át nem veszi. Feladatai: a gyorshadtest mögött biztosít, illetve a területét megtisztítja a szétszóródott szovjet csapatoktól és helyreállítja a közbiztonságot.¹⁷⁰

A Vezérkar főnökség parancsának értelmében adta ki intézkedését Szombathelyi altábornagy a Kárpát-csoportra nézve.¹⁷¹ Ennek lényege:

a gyorshadtest megkapja az 1. hegyi dandártól a VI., a 8. határvadász dandártól a VIII. kerékpáros zászlóaljakat. A hadtest a Szeret átlépése után a 15. kerékpáros zászlóaljat a Kárpát-csoport saját rendelkezésére visszairányítja. Az 1. hegyi- és 8. határvadász dandárok július 9-én elért helyzetükben maradnak. Ezekon kívül Szombathelyi felhívta a gyorshadtest figyelmét arra, hogy a további hadműveletekhez feltétlen kérjen a németektől páncélos és repülő erőket, mert a jelenlegi szervezettel a gyorscsapatok komoly hadműveletek megvívására nem alkalmasak.¹⁷² Ezt közölte a Vkf. 1. osztályának főnökével, a Kolomijára látogató Sáska vezérkari alezreddessel is, aki a 2. lovasdandár 2. páncéloszászlóaljának kiküldését ígérte meg erősítésül és azt, hogy a gyorshadtestet von Rundstedt tábornagy „[...] *jellegének megfelelően fogja alkalmazni.*”¹⁷³

A gyorshadtest tehát július 9-én 0 órakor, 1717 tiszttel, 41790 fő legénységgel, 7529 lóval, 1037 országos járművel, és 4372 gépjárművel¹⁷⁴ kivált Kárpát-

¹⁶⁸ Orosz Béla (Sepsiszentgyörgy, 1894. VII. 23. – Budapest, 1976. XII. 31.) Alezredes: 1938. V. 1-től. 1941. VII. 9-1941. VIII. 27-ig a gyorshadtest-közvetlen repülőcsoport parancsnoka.

¹⁶⁹ Ekkori alakulatai voltak: a VII. és X. közelfelderítő század (9-9 db He-46), a 2/3. vadász század (9 db CR-42), továbbá három légvédelmi gépágyús szakasz. Bázisrepülőtere Kolomija volt.

¹⁷⁰ HL, Kp-csop, I/1. 183. o.

¹⁷¹ HL, Kp-csop, III/b 22. o.

¹⁷² HL, Kp-csop, I/1. 184. o.

¹⁷³ Uo. 197. o.

¹⁷⁴ Tájékoztató, 2. o.

csoportból és német Dél Hadseregcsoporthoz közvetlen alárendeltségbe lépett.

II.2. Előretörés a Bugig (1941. július 9- augusztus 10.)

II.2.1. Hadászati-hadműveleti helyzet 1941 júliusában¹⁷⁵

A német Dél Hadseregcsoporthoz támadásának célja a korábbi lengyel-szovjet határon húzódó Sztálin-vonal¹⁷⁶ áttörése után Kijev elfoglalása volt, továbbá az, hogy a visszavonuló szovjet haderőből minél nagyobb számú alakulatot kössön le, kerítsen be, és semmisítsen meg, lehetőleg még a Dnyeper előtt.¹⁷⁷ Az erre irányuló július 5-én megindított támadás a beköszöntő nyári esőzések ellenére viszonylag gyorsan teret nyert:

július 9-ére É-on a 6. hadsereg előtt Kleist vezérezredes támadó élte alkotó 1. páncéloscsoportjának 13. és 11. páncélos hadosztályai Kijevtől alig 100 km-re elérték Zsitomir-Bergycsev vonalát. A csoport további feladata a Kijevre való előretörés volt.¹⁷⁸ Július 11-re a támadás már a Kijevtől 20 km-re levő Ipreny folyóig jutott, de a szivós ellenállás miatt nem sikerült a várost menetből bevenni. Az 1. páncéloscsoport Kijev előtt július 15-én D-DK felé fordulva, az üldözést Bjelaja Cerkovon keresztül azonnal bevezetve Uman irányába igyekezett, hogy a 17. hadsereg által lekötött szovjet 6. és 12. hadseregek mögé kerülhessen, amelyeknek először a Kijevben és Cserkassziban levő utánpótlási vonalait vágták el.¹⁷⁹

Dél Hadseregcsoporthoz középső szakaszán a 17. hadsereg a Bug irányába támadt, ahová a Sztálin-vonal július 16-i áttörése után Vinnyicánál sikeresen ki is jutott és hídfőt létesített, lekötve ezzel a szovjet 6. és 12., valamint a D-ről ÉK felé visszavonuló 18. hadseregeket.

A hadseregcsoporthoz D-i szárnyán a német 11. és a román 3. hadseregek feladata az É-i átkarolás D-felől történő kiteljesítése volt, Mogiljev-Podolszktól Uman felé, a szovjet Déli front 18. és 9. hadseregei mögött. A román 4. hadsereg a fenti

¹⁷⁵ Lásd: 1. számú vázlat: 14. o.

¹⁷⁶ A Sztálin-vonal erődjait – amelynek a gyorshadtest működési sávjába eső szakasza Bar Ny - Kamenyec-Podolszki K közt húzódott, a Dnyeszterig – Lengyelország 1939-es megszállása után részben leszerelték. KAUFFMANN – JURGA: Fortress Europe European Fortifications of World War II. London, 1999. 355. o.

¹⁷⁷ BOOG: Im. 480. o.

¹⁷⁸ WAGENER, Carl: Heeresgruppe Süd. Bad-Neuheim, é. n. 61. o.

¹⁷⁹ MOSZKALENKO, K. Sz.: A délnyugati irányban 1.köt. Budapest, 1982. 50. o.

műveletet a Dnyeszter irányába támadva D-ről biztosította. A 11. hadsereg július 18-án átkelt a Dnyeszteren és hídfőket foglalt a túlparton majd folytatta az É-ÉK felé visszavonuló szovjet 9. hadsereg csapatainak üldözését. A D-en előrenyomuló román 4. hadsereg támadása a szívós szovjet védelemben azonban hosszabb időre elakadt.

A szovjet hadvezetés természetesen nem késlekedett az ellenlépések megtételével: megerősítették a kijevi erődkörzetet, továbbá a német támadó éket, az 1. páncéloscsoportot el akarták szakítani a főerőktől. Ennek eléréséhez É-ről, és D-ről egyidejű ellenlökést indítottak, jelentős légi támogatás mellett. É-ről, Korosztjenyéből, a Nyugati front, Potapov tábornok¹⁸⁰ vezette 5. hadserege, D-ről a Délnyugati front, Kosztyenko tábornok vezette¹⁸¹ 26. hadserege támadott. Ezek voltak az első szervezett, nagyobb arányú szovjet ellentámadások a június 22-én megkezdődött hadműveletek folyamán. Az ellencsapások célja egyrészt a német előretörés lassítása volt, másrészt időnyerés az ukrain szovjet erők Sztálin-vonal mögé történő visszavonásához.¹⁸²

A szovjet ellenlökések érdemben akadályozták Kijev elfoglalását, óriási áldozatok árán értékes időt nyertek a visszavonuláshoz, illetve az erők átszervezéséhez, valamint a beérkező erősítések harcbavetéséhez.

A Kijev-környéki ellentámadásokon túl a szovjet hadvezetés – a pervomajszki előrenyomulásból felismerve a német 17. és 11. hadseregek átkaroló szándékát – július 18-án parancsot adott a Délnyugati és Déli frontok 6., 12., 18. és 9. hadseregeinek a Belaja Cerkov-Gajsin-Kamenka-Dnyeszter folyó vonalra történő visszavonulásra.¹⁸³

II.2.2. A gyorsadtest harcai Pervomajszkig¹⁸⁴

A gyorsadtest július 9-i német alárendeltségbe kerülése után nem kapott egyből új parancsot, így a korábbi feladatokat folytatatták: előretörés Kamenyec

¹⁸⁰ Mihail Ivanovics Potapov (1902-1965. II.): 1940. VI. 7- től vezérőrnagy. 1941. VI. ?- 1941. VI. 10-ig az 5. hadsereg parancsnoka.

¹⁸¹ Fedor Jakovlevics Kosztyenko (1896. II. 22- Harkov, 1942. V. 26.) 1940. VI. 5-től vezérőrnagy. 1941. VI. ?-1941. IX. ?-ig a 26. hadsereg parancsnoka.

¹⁸² NHHT. 87. o.

¹⁸³ Ukrainszkaja Sz Sz Sz R v velikoj otveseszvennoj vojne Szovjetszkogo Szozjuza 1941-1945. 1. k. Kijev, 1975. 202. o. (Más forrás szerint július 20-án - MVHT 116. o.)

¹⁸⁴ Lásd: 3. sz. vázlat: 44. o.

Podolszkira, a Kárpátokból kibontakozó erők felzárkóztatása, valamint a hadtest működési határán a kapcsolat fenntartása a szomszédos szövetséges erőkkel. A gyors-hadtest légi felderítése megállapította, hogy a hadtest előtti területen a szovjet 18. hadsereg 17. lövészhadteste visszavonult, csak utóvédeket hagytak hátra.¹⁸⁵ Így a Zbrucsra történő felzárkózást nem is a szovjetek ellenállása, hanem a mostoha időjárási viszonyok, a július 9-10 körül megindult esőzések miatt csúszóssá vált utak gátolták leginkább.¹⁸⁶

Az 1. gépkocsizó dandár Szmotricson keresztül július 12-ig Dunajevcire nyomult előre. A támadást szovjet vadászrepülők zavarták meg, de veszteséget nem okoztak. További gépkocsizó gyalogsági támadás érte a dandárt 12-én hajnalban, amit visszavertek.

A 2. gépkocsizó dandár Kamenyec-Podolszkira felzárkózott, felderítése azon túlhaladt. 11-én éjszaka egy több harcocsival támogatott gyalogsági támadást hárítottak el.

Az 1. lovasdandár, mintegy 50 km-es hátránnyal, az esőktől megáradt Dnyeszteren még csak ekkor fejezte be az átkelést.

A seregvonat még ennél is jobban le volt maradva, mert a Kárpátokon át a sok rombolt híd és az esőzésektől megáradt hegyipatakok miatt igen nehézkesen lehetett csak előrevonni.

Az gyors-hadtest-közvetlen repülőparancsnokság július 12-re az 1/3. vadászszázaddal egészült ki, ami a 2/3-as századot váltotta. A Kolomijába kitelepült század mindjárt bevetésre is került. Aznap a vadászok öt szovjet vadászrepülőt lőttek le, egy saját veszteség árán.¹⁸⁷ További kettő gép nem tért vissza. A gyors-hadtest azon igényét, miszerint támogatásként egy bombázórepülő-századot telepítsenek át Kolomijába, a Vkf. egyelőre nem fogadta el.¹⁸⁸

Az időközben Kamenyec-Podolszkiba települt gyors-hadtest parancsnokság további szándéka az volt, hogy a lovasdandárt az É-ra levő 1. és a D-re levő 2. gép-

¹⁸⁵ Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2321. 184. o.

¹⁸⁶ Mint azt Major vezérőrnagy megállapította: „Az ukrán síkság föld utai a kemény altalaj miatt száraz időben igen jól, teljes sebességgel járhatók. Elég azonban akár 5 perc esőzés is, hogy az utak csúszóssá váljanak.” A „bogárhátú” útról az árokba lecsúszott járművek, ha nem lánctalpasok, pedig csak vontatóval húzhatók ki. MAJOR, im. 188. o. Legjobban járható a már nyirkos, de még nem csúszós, letaposott földút, a „Sztalin-beton” volt, mert az már nem is porzott. Somló Béla: A pécsi gépkocsiosztály IV/2. tdk oszlopának részvétele a gyors-hadtest 1941. évi oroszországi hadjáratában. 48. o. HL. Tanulmánygyűjtemény, 2811. Vö: A folyó háború tapasztalatainak összefoglaló ismertetése: A K-i harctér terepviszonyai és az ellenség méltatása. Budapest, 1943. 5. o.

¹⁸⁷ M. SZABÓ Miklós: A magyar királyi honvéd légierő 1938-1945. Budapest, 1999. 146. o.

¹⁸⁸ Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2321. 193. o.

kocsizó dandárok közé zárkóztassa fel, a Sztugyenyica patakhoz.¹⁸⁹

A gyorshadtest további várható alkalmazására a július 13-i összefoglaló helyzetjelentés utal először. A Dél Hadseregcsoport intézkedése alapján a hadtest feladatai a következők lettek: a német 257. gyaloghadosztály beérkezéséig elért helyzetében biztosítja az É-ről szomszédos német LII. hadtest oldalát, valamint a Kalus folyó Ny-i partját. 18-ig felzárkózik Kamenyec-Podolszki területére, és felkészül az 1. páncéloscsoport keretében, Proszkurovon át É felé indítandó támadásra.¹⁹⁰

Július 18-ig a felzárkózást, valamint a Kalus folyó bal partjának megtisztítását a gyorshadtest dandárai csak helység harcok árán tudták elérni. A szovjet főerők visszavonulását fedező, harcokocsikkal, valamint tüzérséggel megerősített utóvédekkel mindhárom dandár összecsapott a maga szakaszán. A dandároknak kiadott területek birtokbavétele 16-ig tartott. Ezen kívül támadó feladatot csak az 1. gépkocsizó dandár 9/3. könnyűharcocsi-százada, majd az 1. gépkocsizó zászlóalj kapott 21-én, amiket a hadtesttel É-ről szomszédos német 101. gyaloghadosztály D-re törő bekerített élének felmentésére rendelték ki. A Pecsarára előre nyomuló alakulatok az erős szovjet ellenállás letörése után másnapra vették fel az összeköttetést a szétszóródott német csapatrészekkel.¹⁹¹

Miklós tábornok a rendelkezésére álló néhány napot erői pihentetésére és feltöltésére kívánta felhasználni, pótlandó a gyors mozgósítás okozta hiányosságokat, valamint a két hetes üldözés során elszenvedett veszteségeket. Az eddig eltelt idő alatt a hadtest alá rendelt VI. és VIII. kerékpáros zászlóaljak igen nagy mérvű járműveszteséget szenvedtek, továbbá az ezekhez besorozott idősebb korosztály a támadás tempóját sem bírta tartani, így a hadtestparancsnokság kérte ezek kivonását és helyettük a még felvonulásban levő 15. és 16. kerékpáros zászlóaljak előrevonását.¹⁹² A várható feladatok ellátásához nagy mennyiségű motorkerékpárt, gépkocsit és tehergépkocsit, valamint tartalék motorokat és gumiabroncsokat kértek a Proszkurovba

¹⁸⁹ Uo. 189. o.

¹⁹⁰ Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2321. 206., ill. 245. o. A várható támadó feladatok ellátásához Miklós tábornok folyamatosan szorgalmazta bombázó erők kirendelését a gyorscsapatokhoz, mert a rendelkezésre álló közelfelderítők csak sokkal kisebb hatékonysággal, a szovjet vadászokra érzékenyebben tudták támogatni a földi műveleteket.

¹⁹¹ A harcocsi század hat harcocsiját a szovjetek, további egyet az esti szürkületben tévedésből a németek lőtték ki, ezzel a század 40 %-os veszteséget szenvedett el egy nap alatt. Uo. 219. o. és BABUCS Zoltán – MARUZS Roland: „Jász vitézek, rajta előre!” Budapest, én. 28-29. o.

¹⁹² Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2321. 198. o. A VI. és VIII. kerékpáros zászlóaljak felváltása majd csak három hónappal később, október első napjaiban valósult meg a II. és VII. kerékpáros zászlóaljakkal. Az ekkor kért 15. és 16. zászlóaljak kivonásukig megszálló alakulatként szolgáltak.

kitelepült fővezérségi anyagi kirendeltségtől.¹⁹³ A feltöltést nehezítette, hogy az anyagok csapatokhoz való eljuttatásához nem állt rendelkezésre elegendő szállítókapacitás. Az utólag útba indított három (106., 107. és 108.) tehergépkocsi oszlop csak július 18-ra ért Kolomijába, továbbá a gyorshadtest a németek által átadott üzemanyagot ép hordók hiánya miatt nem tudta átvenni.¹⁹⁴

A Dél Hadseregcsoporthoz gyorshadtesttel kapcsolatos további elképzeléseit az összekötő Németh tábornok július 15-én jelentette a hadtest vezérkari főnökének. Eszerint a hadtest jelenlegi helyzetében készüljön fel a további K-i irányú alkalmazásra. A magyar csapatok a német 17. hadsereg D-i szárnya és a német 11. hadsereg É-i szárnya közt kerülnének bevetésre, hogy román alakulatokkal közvetlenül ne érintkezzenek. Németh tábornok közvetítette továbbá a hadtestparancsnok, Miklós Béla azon kérését is, hogy a gyorshadtest által megszállt területek pacifikálását és a hadtápterület biztosítását a Kárpát-csoport vegye át, mivel a nagy kiterjedésű területen a támadó feladatok ellátása mellett erre nincs módjuk.¹⁹⁵ – Utóbbi kérésnek a Kárpát-csoport a gyorscsapatok 18-i előrevonásakor eleget is tett.

Július 16-án Stülpnagel gyalogsági tábornok, a német 17. hadsereg parancsnoka telefonon fejtette ki szándékait Miklós tábornoknak a gyorshadtest további alkalmazásával kapcsolatban: hadserege feladatai ellátásához, D-i szárnyának biztosításához a továbbiakban is nagy szüksége volna a magyar gyorshadtest csapataira, amelyek eddig is olyan szélességben támadtak, mint saját hadseregének kilenc hadosztálya. Mivel a gyorshadtest eredetileg tervezett É-i irányú előrevonása más német csapatok menetével súrlódna, továbbá az utánpótlási vonalat bonyolítaná, így módosító javaslatát felterjesztette a Dél Hadseregcsoporthoz parancsnokságának.

Miklós tábornok a fentiekkel teljesen egyet értve azzal egészítette ki saját, a vezérkarfőnöknek tett jelentésében, hogy így csapatai nem kerülnek olyan helyre, ahol a nagyon rossz útviszonyok miatt támadóképességük tovább csökkenne. A várható alkalmazás kétes hasznáról a gyorshadtest parancsnoka a következőképp fejtette ki álláspontját: *„a gys. hdt. ütőkészsége, de helyesebben kifejezve mozgóképessége a romló, és részben rossz gépjármű anyag miatt folyton csökken és olymértvű anyagi*

¹⁹³ Uo. 220. o.

¹⁹⁴ A visszavonuló szovjetek mindent tönkretettek, amit nem tudtak elszállítani. A hátrahagyott üzemanyagot hordókat kilukasztották, vagy eltüntették a dugóit, így ezekhez utólag kellett 2500 db dugót kiszállítani, hogy a németek által kiutalt üzemanyagot át lehessen venni. Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2321. 258. o.

¹⁹⁵ Uo. 224. o.

*elhasználódást jelent, ami nem áll arányban a várható anyagi előnyökkel.*¹⁹⁶

Ugyanakkor a kilátásban levő feladatokkal kapcsolatban megjegyezte, hogy a pihentetés alatti pótlások csak a legszükségesebb hiányokon segítenek, a további támadáshoz az alapfelszereltségen túl komolyabb anyagi háttérre lesz szükség, mind élelemben, mind hadianyagban.

Mindemellett Miklós Béla tábornok utasítást adott csapatainak a K-i irányú támadás előkészítéséhez szükséges átcsoportosításra és az elől lévő alakulatok megerősítésére.¹⁹⁷

17-én éjjel Makray vezérkari alezredes, a német 17. hadsereghez kirendelt összekötő jelentette, hogy a gyorshadtest további alkalmazására vonatkozó elképzelést a Dél Hadseregcsoport parancsnoksága jóváhagyta.¹⁹⁸ A 17. hadsereg alárendeltségébe átkerülő gyorscsapatok feladatai a következőképp alakultak: a hadtest helyén maradva töltsön fel, biztosítsa a 17. hadsereg D-i szárnyán levő LII. hadtest oldalát, illetve két gépkocsizó dandárával készüljön fel a 18-án Bar-Zsmerinka-Braclav irányába indítandó K-i irányú támadásra, melynek célja a német 11. hadsereg elől, a Dnyeszter vonaláról a Bug felé, É-ra visszavonuló szovjet 9. hadsereg alakulatainak elvágása volt.¹⁹⁹

A támadást az É-i szárnyon gyorshadtest 1. gépkocsizó dandára indította meg július 19-én hajnalban Bar felé, ami a tönkreázott utakon eleinte lassan haladt előre. A helységharccal elfoglalt Bar után a gépkocsizók a szomszédos német LII. hadtest ideiglenes alárendeltségében a hadtest D-i szárnyát képező 100. könnyűhadosztálynak segítettek a támadását kibontakoztatni.²⁰⁰ Az előretörés során a Braclav előtt, Pecsaránál bekerített és ellentámadásokkal szorongatott németekkel elővédje felvette az összeköttetést, majd tehermentesítésként a gépkocsizók Sztanyiszlavcsikon keresztül, július 21-ig Zsmerinkáig törtek előre, ahol egy kétnapos csata bontakozott ki a szovjetekkel.²⁰¹ A dandár 22-én tovább támadott a Bug mentén Pecsarára, ahol erős, tüzérséggel és harckocsikkal támogatott, több zászlóalj-erejű ellenlökéseket kellett elhárítania. Az ütközetben a dandár 21 szovjet harckocsit semmisített meg, ejtettek 250 foglyot, zsákmányoltak 14 löveget, 1 harckocsit, 16 gépkocsit, sok száz

¹⁹⁶ Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2321. 229-230. o.

¹⁹⁷ Uo. 248. o.

¹⁹⁸ Uo. 237. o.

¹⁹⁹ Uo. 257. o. és Tagesberichte 192. o.

²⁰⁰ ZSEDÉNYI Zoltán: A gyorshadtest hadműveletei Oroszországban 1941-ben. (Előadás az Országos Tisztikaszinóban) Budapest, 1942, 10. o.

²⁰¹ Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2321. 283. o.

kézifegyvert, továbbá kiszabadítottak egy szakasznyi német katonát, valamint szovjet kézbe került német légvédelmi anyagot. A veszteségek is komolyak voltak, mivel a a dandár 1 fő tiszten és 7 fő legénységen túl elvesztett 12 harckocsit (ebből 7 javítható volt), 3 páncélgépkocsit, továbbá 15 gépkocsi vált üzemképtelenné.²⁰²

A középén Szargorod felé megindult 1. lovasdandár működési sávjában, Kurilovce-Murováne területén elfoglalta a Sztálin-vonal már kiürített erődjét,²⁰³ majd tovább haladva 23-ig Dzurinig jutott. Gépkocsizó részeit a 2. gépkocsizó dandár alá rendelték, az ott folyó harcok támogatásához.

A 2. gépkocsizó dandár Kamenyec-Podolszkiból csak a német 257. gyaloghadosztály átvonulása után indulhatott meg, július 20-án, hogy a lovasdandáron átvonva Szargorodon keresztül átvegye a támadást a gyorsadtest arcvonalának D-i szakaszán. A 2. gépkocsizó dandár a lovasdandár segítségével Dzurinnál elhárított erős szovjet ellenállás letörése után nyomult előre Tulcsinra július 23-án.²⁰⁴

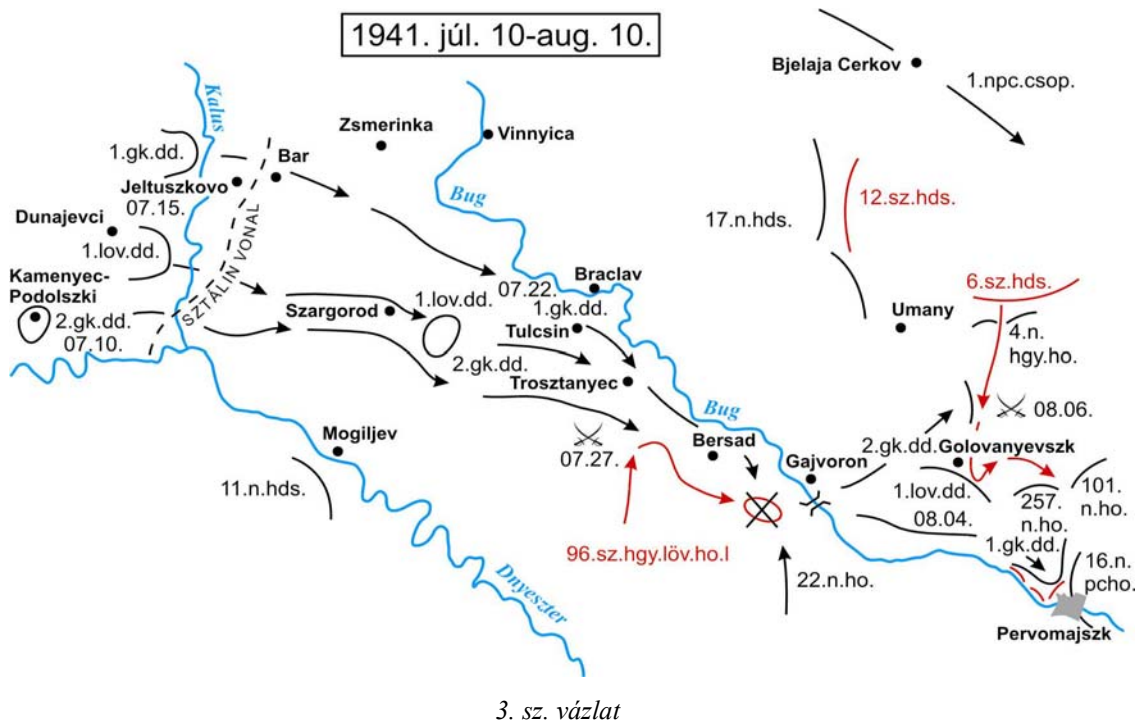
A gyorsadtest repülőerői a hadműveleti mozgást követve július 20. után fokozatosan áttelepültek Bar repülőterére. Először az 1/3. vadász-, majd (ennek 23-i Szutyiszki-re való továbbtelepülése után) az I. (9 db. He-46) és III. (9 db. WM-21) közelfelderítő-század.²⁰⁵

²⁰² Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2321. 293. o. A jelentés kiemeli az 1. üteg harcát 5-6 teherautónyi szovjet különítménnyel, amit csak 100 méterről lehetett beazonosítani. A közelharc során zsákmányul estek a tehergépkocsik, valamint az általuk vontatott lövegek és mozgókonyhák, a bennük fővő étellel. Uo. 332. o.

²⁰³ Ezeket a román erők Dnyeszteren történő 19-i átkelésének hírére ürítették ki a szovjetek. HL. Tanulmánygyűjtemény, 3294. "Hadik huszárok" hadikrónikája 1941. év június hó 27-től 1941. év november 3-ig. 23. o. (A továbbiakban: Hadik.)

²⁰⁴ Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2321. 296. o. és Tagesberichte 201. o.

²⁰⁵ M. SZABÓ: Im. 148. o.

II.2.3. Az umanyi csata

A német támadás további célja a Dél Hadseregcsoport arcvonalán a következőképp alakult 1941 júliusának második felére:

É-on a Délnyugati front Potapov tábornok vezette 5. hadseregének korosztályos elmentámadásait a német 6. hadsereg elhárította. Az átkarolás É-i szárnyán von Kleist vezérezredes 1. páncéloscsoportja Kijev alól D felé kanyarodva Bjelaja Cerkovon keresztül Umany K felé támadt, hogy a Vinnyca térségében tömörülő és onnan nagy tempóban leváló szovjet alakulatokat elvághassák a visszavonulástól.²⁰⁶ A 17. hadsereg alakulatai K felé támadtak Umany általános irányban, lekötve a visszavonuló szovjet 6. és 12. hadseregeket.

A D felől a Mogiljevnél a Dnyeszterre kijutó, majd azon átkelő német 11. és román 3. hadseregek azonban az átkaroláshoz nem voltak képesek megfelelő sebességgel előrenyomulni ÉK felé. A Dnyeszter felől támadó, de térben lemaradt hadseregek így nem tudtak az átkarolásban érdemben részt venni (felzárkózásukat a kiterjedt esőzés csak tovább akadályozta). Ezt felismerve az OKH a 17. hadseregnek adta át a katlan bezárásának feladatát Pervomajszk elérésével. Ennek végrehajtására került a gyors-hadtest e hadsereg alárendeltségébe. A módosított tervek megvalósítását azonban a július végi-augusztus eleji esőzések jelentősen gátolták, nem beszélve a szovjet ala-

kulatok példaszerű visszavonulásáról.²⁰⁷ Július 30-án a német hadvezetés Umány körül még 26 hadosztályra tehető szovjet erőt várt bekeríteni. Pervomajszknál egy kisebb bekerítésre készültek: a 11. hadsereg elől É felé visszavonuló mintegy 6 hadosztályára.²⁰⁸ A gyorsadtest trosztanyeci és bersadi lökései elől a szovjetek Umány felé húzódtak vissza. A K-DK felé való kitörést az 1. páncéloscsoport, valamint az időközben Pervomajszkig előretörő gyorsadtest akadályozta meg, mialatt az É felé való kitérés lehetőségét Novoarhangelszktől Ny-DNy-ra a német gyalogos csapatok zárták el.²⁰⁹ A bekerített szovjet 6. és 12. hadsereg erőinek felmorzsolása augusztus 13-ig tartott.

Nézzük tehát a gyorscsapatok szerepét részleteiben az umanyi hadműveletben!

A gyorsadtest alakulatainak lendületes támadása megtörte a Tulcsin-Braclav vonalban védekező szovjet utóvédek ellenállását, ezért a Dél Hadseregcsoport július 24-re az áttörést befejező német 100. könnyűhadosztály után a Bug mentén a Trosztanyec-Bersad-Gajvoron vonalon történő előretörést határozta meg a gyorsadtest feladatául, hogy a Bug kanyarulatába szorult szovjet erőket semmisítse meg.²¹⁰ A hadműveletek folytatásához az összekötő Makray vezérkari alezredes sürgette a Miklós Béla által már többször kért bombázó erők kirendelését,²¹¹ valamint a páncélos járművekben elszenvedett veszteség legalább részbeni pótlását. Ekkor kezdtek jelentkezni az összetett német anyagi alárendeltségnek²¹² a hátrányai, veszélyeztetve ezzel a kiszabott feladatok végrehajtását. A német eredetű lövegekhez szükséges 10,5 cm-es lőszernek csak 1/6-át, az igényelt olajból azonban semennyit nem kaptak

²⁰⁶ BOOG: Im. 481. o.

²⁰⁷ A szovjetek a július 20-án kiadott parancsnak megfelelő visszavonulásukat gépkocsizó utóvédekkel fedezték. Kitaró, szívós, igen önfeláldozó alakulatok voltak ezek, amiknek nagy szerepük volt a főerők kivonásának sikerében. Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2321. 268. o.

²⁰⁸ Uo. 358. o.

²⁰⁹ MVT. 118. o.

²¹⁰ Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2321. 293. és 301. o.

²¹¹ Az első intézkedés a kivonuló vegyes bombázó század felszerelésére július 24-én történt csak meg. Uo. 299. o.

²¹² A magyar alakulatok a német eredetű fegyverekhez és gépkocsikhoz a lőszer és az alkatrészeket, valamint a gépkocsikhoz az üzemanyag, illetve a gumiabroncsok többségét német vonalról kapták, a magyar anyagi kirendeltségen keresztül. Megjegyzendő, hogy például a gépkocsialkatrészek igénylését júliusban a krakkói, majd augusztustól a bergyicsevi német Zentral-Erzatsteillagernek kellett eljuttatni, ahonnan új alkatrészt csak a régi alkatrészek leadásával lehetett igényelni. A kiadott alkatrészekről készült jegyzéket pedig a Zentral-Kraft-Ost hivatalához kellett eljuttatnia a magyar anyagi kirendeltségnek. Uo. 289-290. o.

A magyar fegyverek és gépjárművek utánpótlását, továbbá az élelmezési és ruházati anyagot mindvégig a magyar ellátó szerverek biztosították – lehetőségeinek megfelelően. A német utánpótlási vonal a gyorsadtest gyakran változó alárendeltsége miatt a hadműveletek végéig gondokat okozott.

meg a magyar csapatok.²¹³

A támadást a Bug mentén szervezeten visszavonuló és szívósan védekező szovjet alakulatok²¹⁴ ellen a 2. gépkocsizó dandár folytatta. Felderítői az előző napi esőzések miatt felázott utakon 25-én érték el Trosztanyecet, majd súlyos harcokban egy átkarolással megtörve a védők ellenállását tovább támadtak 26-án Bersad felé.

Miklós Bélának szándéka volt a támadó élt képező dandár felváltása az 1. gépkocsizó dandárral, hogy az üldözést átvegye, de erre csak a felázott közlekedési utat hosszan lefoglaló német 257. gyaloghadosztály átvonulása után kerülhetett sor, július 27. után.

A lovasdandár lovas részei az éltől több mint 50 km-re lemaradva továbbra is Szargorodtól K-re gyülekeztek. Az eddigi harcok során elszenvedett nagyarányú lóvesztés miatt a további harci alkalmazáshoz a huszárokból gyalogszázadokat kezdtek szervezni.²¹⁵

Külön említést érdemel az a probléma, amit a szomszédos román seregtestek jelentettek a magyar D-i szárnyra nézve. A magyar–román ellentétek csillapítása érdekében a két szövetségesnek szigorúan tilos volt átlépnie működési sávhatárait. Ugyanakkor a román csapatok rendszeresen 20-30 km-rel hátrább voltak, az általuk megadott tereppontoknál, így a magyar csapatok D-i szárnya biztosítás híján állandóan veszélyeztetve volt.²¹⁶

Ekként történhetett meg, hogy 27-én a 2. gépkocsizó dandár 5., és 6. gépkocsizó zászlóaljából, valamint a 13. kerékpáros-zászlóaljából Ankay-Anesini Győző vezérkari ezredes²¹⁷ vezetése alatt létrehozott harccsoportot Gorgyijevkán keresztül Bersad felé történő előretörése közben meglepte Demidovkáról a szovjet 96. hegyilövész-hadosztály egy megerősített ezreddel végrehajtott oldaltámadása. A szovjet támadást csak az 1. lovas páncéloszászlóalj, és a 11. harckocsi-zászlóalj be-

²¹³ Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2321. 306. o.

²¹⁴ A szovjetek eltökéltségére jellemző, hogy a szétugrasztott csapatrészek az arcvonaltól mögött tovább harcoltak, eseti célpontokat keresve maguknak. Így támadta meg egy géppisztolyokkal felszerelt csoport 24-én az 1. gépkocsizó dandár parancsnokságát, több sérült és egy halott veszteséget eredményezve. Uo. 312. o.

²¹⁵ A gyalogos századok megszervezését július 30-tól kezdték meg. Hadik 30. o. és Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2321. 316. o.

²¹⁶ ZSEDÉNYI: im. 11. o. Zsedényi a hadinaplóban is rögzített megjegyzése szerint az összeköttetés románokkal megvan, általában barátságosak, de „*támadó kedvet nem mutatnak*” Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2321. 324. o.

²¹⁷ Ankay-Anesini Győző (Marosújvár, 1893. XI.23- Buenos Aires, 1955. II.): Vezérkari ezredes: 1938. V. 1-től. 1941. XI. 1-től 1. gépkocsizó dandár parancsnokhelyettese.

vetése verte vissza.²¹⁸ Nagy veszteségek (9 tiszt és 77 fő legénység halott, eltűnt: 10 fő legénység, sebesült: 13 tiszt és 202 fő legénység, megsemmisült: 13 kis és 19 könnyű harckocsi) árán, de sikerült a támadást megakasztani, és a védelmet megszervezni.²¹⁹ A 27-én délben lezúdult újabb nyári esőzés a támadást és az 1. gépkocsizó dandár előrevonását nagyban megnehezítette, de az így is, a felázott talajon vánszorogva Trosztanyecig előre tudott húzódni.

A 2. gépkocsizó dandárt megtámadó szovjet erő része volt annak a néhány hadosztálynyi csoportnak, amely előző nap Olgopoltól Ny-ra a német 11. hadsereg É-i szárnyán levő 22. gyaloghadosztállyal megütközött, és arról lefordulva É felé tért ki.²²⁰ A visszavonulóban levő szovjet hadosztályokat a 2. gépkocsizó dandár a sáros úton gyalogmenetben történő előretöréssel végül 29-én Bersad és Gajvoron közt tudta utolérni. Az É felől a német 100. és 257. hadosztályok által megközelített Gajvoronról a szovjetek több ellentámadást is indítottak.²²¹

A gyorshadtest légierejének közelfelderítő és vadász repülői július 28-án Annapol repülőterére települtek. Ekkorra egészültek ki a kinti repülőerők a korábban többször kért bombázókkal. A Szutyiszkira beérkezett 3/II. és a 4/I. bombázó osztályból (összesen 3 db. Ca-135 és 9 db. Ju-86) létrehozták a vegyesbombázószázadot.²²² Első, igen eredményes bevetésük 29-én történt a Bersadról visszavonuló szovjet oszlopok ellen.²²³

A gyorshadtest-parancsnok, Miklós tábornok 28-án kiadott további szándékai voltak: Bersad elfoglalása, majd Gajvoronra történő előretörés, a Bugon átkelve híd-főalkotás.²²⁴

Július 29-én az 1. és 2. gépkocsizó dandár betört Bersadra. Az 1. gépkocsizó dandár előcsapatai tovább támadtak D felé a német 22. gyaloghadosztállyal karöltve,

²¹⁸ Voszmemnadszataja v szrazsennyija za rogyinu. Moszkva, 1982. 33. o.

²¹⁹ A szovjet ellentámadás sikerét növelte, hogy az Ankay-csoport elhanyagolta a felderítést és a felázott úton lemaradt alárendelt tüzérségének lőszervonata is. Ankay a szovjet támadás elhárítására alapozva nyújtotta be később felvételi igényét a Mária Terézia Katonai Rendbe, amit a harcvezetési hibák miatt a Rend Káptalanja egyhangúlag elvetett. MAKAI Ágnes – SALLAYGergely Pál: A Mária Terézia Katonai Rend történetének utolsó fejezete. HK. 2005. 4. 1083. o.

²²⁰ Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2321. 324. o. és SCHMITZ et al. 644. o.

²²¹ Mint azt Miklós tábornok is megjegyezte: a szovjet „minden egyes terepszakaszon ellentámadásokkal támogatott szívós utóvédharcokat folytat, zömének tervszerű kivonása érdekében.” Uo. 338. o.

²²² M.SZABÓ: Im. 148. o.

²²³ Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2321. 337. o. Azonban már ekkor elszenvedték első veszteségüket: egy Ju-86-os bombázó nem tért vissza. NAGYVÁRADY Sándor - M.SZABÓ Miklós – WINKLER László: Fejezetek a magyar katonai repülés történetéből. Budapest, 1986. 246. o.

²²⁴ Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2321. 339. o.

de már csak a szovjet utóvédek maradékát sikerült elfogni és megsemmisíteni. A dandár másnap tovább támadott Gajvoron irányába, majd estére be is vonult a városba. A harcok során a dandár 3300 foglyot ejtett, továbbá zsákmányolt 6 db 8 cm-es ágyút, 6 hegyi tarackot, 5 páncéltörő ágyút, sok gyalogsági fegyvert és 50 katonai járművet.²²⁵ A rombolt Bug-híd kijavítására a hadtestparancsnok - a további előrejutás előkészítéséhez - előrerendelte a hadihídoszlopokat.

A 2. gépkocsizó dandár zöme Bersad és a Bug között gyülekezett, a folyó irányában biztosítva, a Bug-kanyarulatot fésülték át szétszóródott szovjet csapatrészek után kutatva.

Az aktív szovjet légitvekenységet jellemzi, hogy július utolsó három napján a gépkocsizó dandárok légvédelme három vadászpilót és két bombázót lőtt le. A magyar vegyesbombázó-század 30-án a Bug túlszéljén visszavonuláshoz gyülekező szovjeteket bombázta a Golovanyevszk melletti erdős területen. A támadás igen eredményes volt, a veszteség: két bombázó.²²⁶

Az 1. lovasdandár továbbra is Tulcsin és Trosztanyec között gyülekezett, előre vonása a lóállomány helyzete (a 4. huszárezrednél eddigre már kétszer át kellett patkolni a lovakat) és a nehezen száradó utak miatt egyelőre várattott magára.²²⁷ A dandár további alkalmazására nézve némi ellentét bontakozott ki július végén Makray vezérkari alezredes és Miklós tábornok között. Utóbbi a támadó élek mögötti biztosítás miatt fontosnak tartotta a lovasdandár kint tartását, illetve később a 2. lovasdandárral történő leváltását. Makray vezérkari alezredes összekötőként - a német 17. hadsereg véleményét is tolmácsolva - a kivonás mellett érvelt, mivel a lovas alakulatoknak az eddigi tapasztalatok szerint egy-egy ütközet után 8-10 nap pihenőre volt szükségük, ami az üldöző hadműveletek tempójával nem volt összeegyeztethető. Az állatállomány a pihenő alatt javult ugyan, és kiegészítésként a terepviszonyokat jobban bíró hucul lovakat is begyűjtöttek, de Makray úgy vélte, a fogolykísérése és hátsó terep biztosításán túl másra tovább a lovas csapattek nem használhatók.²²⁸

²²⁵ Uo. 352. o.

²²⁶ Uo. 349. o. Egy gép szovjet vadász által (mivel bevetésre indulva nem vették fel Annapolon vadászkiérőiket) - a legénység kényszerleszállással megmenekült, egy másik pedig a szorgos magyar légvédelem áldozata lett, de repülőterére még sikeresen visszatért.

²²⁷ Hadik 22., 26. o.

²²⁸ Mint írja: „*Kérem tekintetbe venni a nálunk kiirthatatlan elfogultságot a saját lovas fegyvernemmel szemben.[...] A lovasság mint fegyvernem meghalt. Egyéni véleményem, hogy a leváltást itt [mármint a 17. hadsereg parancsnokságán – megj.: - A.Sz. V.] megmosolyognák és azt kérdeznék, miért nem küldünk néhány gépkocsizó gyalogost?*” Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2321. 345., 352., 362. o. A döntés a Dél Hadseregcsoport kompetenciája volt és több napos várakozás után végül elsikkadt, majd csak szeptemberben került elő újra.

A hadtestparancsnok további szándéka a Gajvorontól D-re levő híd elkészülte után a német alakulatokkal egyeztetett előretörés volt Pervomajszkra.²²⁹ A művelethez az 1. gépkocsizó dandár augusztus 1-én a Bugon átkelve K felé nyomult előre az É-D-i irányú utak lezárására. Az 1. lovasdandár Bersadon keresztül felzárkózva a gépkocsizók mögött alkotta a támadás második lépcsőjét. Az előretörést az eső megszüntette és a két napos szeles, száraz idő kifejezetten segítette. (Mint ahogy a szovjet visszavonulásnak is kedvezett, így nekik sikerült Umanyt kiüríteniük.)

Az 1. gépkocsizó dandár éle augusztus 3-án a kiújult esőzéstől felázott úton végül vánszorogva érte el délutánra a Pervomajszk Ny-i szélétől 3-km-re levő útkereszteződést, ahol az előosztág páncélosai egy szovjet menetoszlopot zavartak szét.²³⁰ A városba az erős szovjet gyalogsági ellenállás és a sorozatos ellentámadások miatt 4-én még nem tudtak bejutni. Augusztus 5-én – némi egymásra lövöldözés után – a dandár előcsapatai felvették az összeköttetést a városba már korábban K-ről benyomult német 16. páncélos hadosztállyal.²³¹ A gépkocsizók feladata a németek által épen kézbevert átjárók biztosítása lett, hídfők kiépítésével, valamint a város megtisztítása. Pervomajszk átvétele során a dandár elfogott 550 foglyot, zsákmányolt 40 löveget, 250 gépkocsit, 10 páncéltörő ágyút, 20 gumicsónakot, valamint 10 géppuskát.²³²

A lovasdandár továbbra is szorosan az éldandár mögött haladt, fedezve annak hátsó területét. A 2. gépkocsizó dandár ezalatt még Bersad területén pihent, így számukra lehetővé vált a szükséges javítások, pótlások elvégzése.

A gyorshadtest pihentetésével és feltöltésével kapcsolatban a hadtestparancsnok Miklós Béla tábornok és az összekötő Makray vezérkari alezredes a lovasdandár tárgyköréhez hasonlóan különböző álláspontot képviseltek. A hadtest vezérkari főnöke, Zsedényi vezérkari ezredes²³³ augusztus 3-án a 17. hadsereg vezetésétől nyolc napos pihenőt kért, tekintettel a gépjárműállományra, a hadtest alakulatainak széthúzódottságára, valamint arra, hogy a dandárok harminckét napja szakadatlanul harcolnak.²³⁴ Makray vezérkari alezredes – a német megközelítést jobban ismerve – óvott ettől a kéréstől, mert szerinte ezzel a szlovák és román alakulatok értékének

²²⁹ Uo. 348. o.

²³⁰ CHAPÓ Gyula: Egy harcokocsizakasz harcaiból levont tanulságok. Magyar Katonai Szemle, 1942. 6. 556. o.

²³¹ Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2321. 377. o. és Tagesberichte 237. o.

²³² Uo. 404. o.

²³³ Zsedényi Zoltán (Kassa, 1897. VII. 22- Budapest, 1979. X. 27.): Vezérkari ezredes 1941. V. 1-től. 1941. II. 1-1942. II. 15. gyorshadtest vezérkari főnöke.

színvonalára csökkenne eddigi igen jó megítélésünk a németek szemében. Szóvá tette továbbá azt is, hogy a német alakulatoknál pihenőnapnak minősül minden állással eltöltött nap, valamint azt is megemlítette, hogy a hadtestet eddigi alkalmazási területén a 17. hadsereg többi alakulatához képest igencsak kímélték és veszteségeik is elenyészők azokéhoz viszonyítva.²³⁵ A pihenő megkérését végül Makray visszatartotta, de Miklós Béla az augusztus 5-én a hadtestparancsnokságon, Gajvoronban látogatást tett Stülpnagel tábornoktól az 1. gépkocsizó dandárnak kieszközölt néhány nap feltöltési időt.²³⁶

A bekerített szovjet főerők (a 6. és 12. hadseregek) ez idő alatt több kísérletet tettek a gyűrűből való kitörésre. Az egyik ilyen próbálkozás a gyorshadtest lovasdandárának golovanyevszki arcvonalszakaszán történt, augusztus 6-án. A német 4. hegyihadosztály vonalát Kopenkovatánál tíz páncélossal áttörő mintegy 4000 fős szovjet harccsoport D felé nyomult, Golovanyevszk irányába.²³⁷ Még előző nap, 5-én Miklós Béla az 1. gépkocsizó dandárnál járva szóban utasította a lovasdandárt, hogy a gépkocsizók hátának biztosítására húzódjon közelebb, K felé.²³⁸ Továbbá a 2. gépkocsizó dandár – a felzárkózási utasításnak megfelelően – 6-án szintén az éldandár mögé igyekezett, így a németeken áttört szovjet alakulatok éppen a három, gyorsan bevethető magyar dandárba futottak bele.

A németekkel Golovanyevszknél megütköző kitörés harci zajára felfigyelt az 1. lovasdandár egyik előőrse. Erre a dandárparancsnok, Vattay Antal tábornok²³⁹ páncélgépkocsikat, valamint kerékpárosokat indított erőszakos felderítésre a harc irányába. A felderítést végző, Merész László zászlós vezette páncélgépkocsi szakasz azonnal rárontott a kitörő szovjetekre. Két páncélgépkocsival gyakorlatilag megsemmisített két századnyi kozák lovasságot, és szétugrasztott 20 teherautónyi gépkocsizó gyalogságot, megtörve lendületüket, nem mellesleg megmentve a német 257. gyaloghad-

²³⁴ Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz. 2325. 378. o.

²³⁵ Makray megjegyezte többek közt azt is, hogy „ez nem a Bácska-i bevonulás, hanem a hadtörténelem legkeményebb háborúja, [...] ha a pz. Gr. 1-hez való átadás megtörtént volna, akkor a gyorshadtest már a múlté lenne.” Valóban, a 17. hadsereg fő támadási irányában működő német csapattestek több helyütt lényegesen nagyobb veszteségeket szenvedtek (pl. a német 4. hegyi hadosztály Vinnyicánál egy nap alatt 1200 embert veszített). Uo. 357., 380. o.

²³⁶ Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2321. 401. o.

²³⁷ Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2321. 409. o. és STEETS, Hans: Gebirgsjäger bei Uman. Heidelberg, 1955. 97-99. o.

²³⁸ ZSEDÉNYI, im. 15. o.

²³⁹ Vattay Antal (Sopron, 1891. VIII. 13- Budapest, 1966. XI. 2.) 1941. V. 1-től tábornok. 1940. XII. 24-1942. IX. 30. az 1. honvéd lovasdandár parancsnoka.

osztály tágabb törzsét és vonatcsapatait.²⁴⁰ A beérkező német 100. könnyűhadosztállyal kifejlesztett ellenlökés a pánikba esett szovjeteket DK felé térítette ki, egyenesen a 101. és 257. hadosztályok vonalára.²⁴¹ Ekkor került fogságba a szovjet 6. hadsereg törzse, Muzicsenko hadseregparancsnokkal²⁴² együtt, aki, mint egy fogoly valóságából kiderült, Merész harchelyétől mintegy 600 m-re vezette a szovjet kitörést.²⁴³

A lovasdandár eközben öntevékenyen É felé tolódott el, hogy a kitörést elvágja, beavatkozni azonban ekkor már nem kellett.

A 2. gépkocsizó dandár Golovanyevszk Ny-i oldalán biztosított ekkor, mint a német LII. hadtest tartaléka.

Az elfoglalt területeken még napokig tartott a szétszórt szovjet csapatrészek elfogása, felörlése. Az 1. gépkocsizó dandár a kitörési kísérletek elcsúszta után, augusztus 7-től - ideiglenesen az 1. páncéloscsoport XIV. gépkocsizó hadtestének alárendeltségében - a 16. páncéloshadosztály területét is átvéve a pervomajszki hídfőben biztosító feladatot látott el Konstantinovkáig.²⁴⁴ A városparancsnokságot Pevomajszkban ez idő alatt a 9. harckocsi-zászlóalj látta el.²⁴⁵

Az 1. lovasdandár Pervomajszktól Ny-ra gyülekezett és a Bug felé biztosított, míg a 2. gépkocsizó dandár a Golovanyevszk és Pervomajszk közötti területre csoportosult át a további alkalmazásra felkészülve, az 1. páncéloscsoport ideiglenes alárendeltségében. Az összevonást, illetve a feltöltést a kiújuló esőzés nagyon megnehezítette. A gyorshadtest parancsnoksága 9-ére Pervomajszkra települt előre. A továbbiakra nézve egyelőre csak benyomásai voltak a hadtestparancsnokságnak, vélelmezték a 17.

²⁴⁰ Vattayt a sikeres öntevékeny beavatkozás miatt ekkor terjesztették fel a német Vaskereszt I. és II. osztályára. Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz 416. o. Érdekes momentum, hogy a golovanyevszki szovjet kitörés elhárítására hivatkozva hárman is kérték felvételüket a Mária Terézia Katonai Rendbe: Miklós Béla hadtestparancsnok, Vattay Antal dandárparancsnok, és Merész László zászlós. A Rend Káptalanja mindhárom aspiránst elutasította. A döntést Miklós és Vattay esetében a viszonylag kis (3 századnyi) szovjet erőre és a megtett intézkedések magától értetődőségére hivatkozva utasították el. Merésznél az öntevékenységet hiányolták, mivel parancsra kezdte meg a felderítést. 4401/el. 1. vkf – 1942, 6750/el. 1. vkf – 1942, és MAKAI – SALLAY: Im: 1075-1081. o és 1093-1095. o.

²⁴¹ WEINMANN, Willi: Die 101. Jäger-Division. Offenburg, 1965. 116-118. o.

²⁴² Ivan Nyikolajevics Muzicsenko (1901. ?-1970. 12. ?) Altábornagy 1940. VI. 4-től. 1941. VIII. 6-ig a 6. hadsereg parancsnoka.

²⁴³ Merész zászlóst e haditettéért soron kívül előléptették hadnaggyá, továbbá megkapta a Magyar Érdemrend lovagkeresztjét, hadiszalagon. CSICSERY-RÓNAY István: Az umani hőstett. Magyar Katonai Szemle, 1942. 9. 524. o.

²⁴⁴ Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2321. 430. o. és Tagesberichte 247. o.

²⁴⁵ UNGVÁRY Krisztián: A magyar honvédség a második világháborúban. Budapest, 2005. 30. o. (Ennek a feladatnak egy érdekes epizódja volt a pervomajszki sörgyár kiürítése, ahonnan a részeg német és magyar katonákat csak több óra alatt tudta a kiküldött járőr elzavarni. BABUCS-MARUZS: Im. 32. o.)

hadsereghez történő visszakerülést, továbbá a Bug mentén történő D-i irányú előretérést Nyikolajevig.²⁴⁶

A Pervomajszknál harcoló magyar és német alakulatokat eredményesen támogatták a légi csapatok. Augusztus 1-jétől a vegyesbombázó-század többször támadta a védekező szovjet alakulatokat. Az 1/3. vadászszázadot alacsony támadó szovjet vadászok ellen, és a bombázók kísérésére vetették be többször.²⁴⁷ Augusztus 4-én egy hárommotoros szovjet szállító repülőt támadtak meg a vadászok Podviszokojénál, ami valószínűleg a körülzárt szovjet légi csapatok magasabb parancsnokságának kirepültetésére érkezhetett.²⁴⁸ Ezen a napon a vadász- és a közelfelderítő-századok Bersadra települtek át.

E hadműveleti szakasz repülők szempontjából fontos fejleménye volt még, hogy 6-án a vadászokhoz megérkezett 7 db csapatpróbára kiküldött új Re-2000 repülőgép.²⁴⁹

Bár az eredeti célt – a szovjet hadseregeket Vinnyica körzetében bekeríteni – csak térben eltolva és módosítva sikerült megvalósítani a Dél Hadseregcsoporthoz a végül Umanynál körülzárt és megsemmisített szovjet 6. és 12. hadseregek érzékeny veszteséget jelentettek a SzTAVKA²⁵⁰ számára. A Dél Hadseregcsoporthoz került több, mint 103.000 hadifogoly, köztük a szovjet hadseregek törzse és parancsnokai is.²⁵¹

²⁴⁶ Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2321. 432. o.

²⁴⁷ M. SZABÓ: Im. 149. o.

²⁴⁸ Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2321. 403. o. A repülőt sikerült kigyújtani, de a bevetésről egy vadász nem tért vissza.

²⁴⁹ Uo. 410. o.

²⁵⁰ A szovjet katonai irányítás legfelsőbb fóruma. 1941. július 10-én a korábbi Főparancsnokság Főhadiszállását Legfelsőbb Parancsnokság Főhadiszállásává nevezték át. Augusztus 8-án, miután Sztálint a szovjet fegyveres erők legfelsőbb főparancsnokává nevezték ki, az általa vezetett legfelsőbb katonai irányító szerv nevét Legfelsőbb Főparancsnokság Főhadiszállására változtatták. Ennek orosz rövidítése volt a SzTAVKA. A főhadiszállás a legfelsőbb katonai parancsnok állandóan működő szerve volt, aminek végrehajtójaként működött a szovjet vezérkar. MVT 61. o.

²⁵¹ WAGENER: Im. 68. o. és BOOG: Im. 485. o, von Stülpnagel az umanyi bekerítésért kapta meg a Lovagkeresztet Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2321. 506. o. Ugyanakkor a német veszteségek is igen nagyok voltak: pl. a 4. hegyihadosztály Vinnyicától Umanyi katlanacsata végéig 52 tisztet és 1726 közkatonát veszített. STEETS: Im. 111. o.

II.3. A nyikolajevi csata (1941. augusztus 10-16.)

II.3.1. Hadászati-hadműveleti helyzet 1941 augusztusában²⁵²

A német hadászati célokat ebben az időszakban Hitler július 30-án kiadott 34. számú hadműveleti utasítása határozta meg, ami szerint az arcvonal D-i szárnyán a szovjet alakulatokat a Dnyeper Ny-i oldalán meg kell semmisíteni. A továbbiakban elsődleges hadászati cél volt a páncélos csapatok számára a harkovi iparvidék megszállása, a gyalogsági, valamint hegyi csapatok számára pedig a Krím elfoglalása.²⁵³

A sikeres umanyi bekerítés után a hadműveleti helyzet a következőképpen alakult a Dél Hadseregcsoporthál: É-on a német 6. hadsereg a szovjet 37. hadsereg²⁵⁴ kijevi hídfőjét és az attól É-ra levő 5. hadsereget támadta. Középen a 17. hadsereg a harcterület megtisztítását, a foglyok és zsákmányanyag összeszedését végezte Umany térségében.²⁵⁵

A középen és D-n a hadműveletek üldöző jellegéből adódóan nagy iramban előretörő, átkarolást végrehajtó gépkocsizó magasabbegységek mögött messze lemaradva következtek a gyalogos alakulatok. A szovjet csapatok Dnyeper menti átkarolására tehát csak a hadseregcsoporth gépkocsizó és gyorsanmozgó csapatainak volt esélyük: a német 1. páncéloscsoporthnak és a gyorsadtestnek.²⁵⁶

A szovjet főhadiszállás a német célt felismerve, augusztus 5-én kiadott direktívájában augusztus 10-ki befejezéssel elrendelte a Tyulenyev tábornok²⁵⁷ vezette Déli front hadseregeinek visszavonását a Csigirin-Voznyeszenszk-Dnyeszterlimanszkojei terepszakaszra.²⁵⁸

A páncéloscsoporth a Dnyeper mentén nagy ívben D-re kanyarodva Krivoj-Rogon keresztül igyekezett az Ogyesszától – a város megtartása mellett – visszavonuló szovjet hadseregeket katlanba szorítani, továbbá a lehető legtöbb átjárót épen birtokba venni és a Dnyeperen túli hadműveletekhez megteremteni az előfeltételeket,

²⁵² Lásd: 1. számú vázlat: 14. o.

²⁵³ WAGENER: Im. 348-349. o.

²⁵⁴ A 37. hadsereg a kijevi megerődített körlet csapatai, valamint az időközben erősítésként beérkezett tartalékok egységes parancsnokság alá vonására hozták létre 1941 augusztus 8-án. MVT. 117. o., MEHNER-STANEK: 151. o.

²⁵⁵ Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2321. 441. o.

²⁵⁶ BOOG: Im. 510. o.

²⁵⁷ Ivan Vladimirovics Tyulenyev. (1892. I. 28-1978. VIII. 15.): Hadseregtábornok 1940. VI. 05-től. 1941. VI. 25-1941. VIII. 30-ig a Déli front parancsnoka.

²⁵⁸ MVT. 118. o.

ahogy a feladatokat Hitler utasításának augusztus 12-én kiadott kiegészítése pontosította.²⁵⁹ A sugárirányban szétnyíló páncélos erők lekötötték a Cserkasszínál hídfőben levő szovjet 38. hadsereget, elfoglalták Krivoj-Rogot és bevezették a támadást Dnyeper partján fekvő Nikopol, valamint Dnyepropetrovszk felé.²⁶⁰ E sokirányú hadműveleti tevékenység eredményeként azonban a fő feladatot, a német 11. és a román 3. hadsereg elől D-en visszavonuló szovjet 9. és a Szofronov tábornok²⁶¹ vezette Önálló Tengermelléki Hadsereg elvágását az erők szétaprózása miatt nem sikerült maradéktalanul teljesíteni.

A D-i irányú hadműveleteken belül a gyorshadtest feladata a szovjetek visszavonulási útján, a Bug fekete-tengeri torkolatánál fekvő közlekedési csomópont, Nyikolajev elfoglalása volt. Az új parancshoz igazítva augusztus 10-től a hadtest az 1. páncéloscsoport alárendeltségébe került és a várakozásokkal szemben itt is maradt a hadműveleti szakasz végéig. A hadtestparancsnokság az események irányításához Vozneszenszkbe, harcálláspontja Malinokára települt.

II.3.2. A nyikolajevi csata²⁶²

A gyorshadtest további működését az új alárendeltség határozta meg. Nyikolajev elfoglalásának feladatát a Werner Kempf páncélos tábornok²⁶³ vezette Kempf-csoport kapta. A csoport alakulatai ekkor a német 16. gépkocsizó és 16. páncélos hadosztályok, valamint a magyar királyi I. gyorshadtest voltak. A gépkocsizó alakulatok közül először az 1. gépkocsizó dandár mozdult el 10-én, hogy a város bevételére való előkészületek után, 12-én az Ingul túlsópartjára átkelő 16. páncélos-hadosztállyal Nyikolajevre támadjon.²⁶⁴ A gyorshadtest előtti terepszakaszon a Bug és az Ingul között a szovjet 18. hadsereg 55. lövészhadtestének 130. és 17. hadtestének 164. lövészhadosztályai védekeztek Novaja Ogyessza vonalában.²⁶⁵

A folyóközben D felé támadó gépkocsizó dandároknak a nehéztüzérséggel támoga-

²⁵⁹ GLANTZ, David M.: Barbarossa, Charleston, 2001. 237. o.

²⁶⁰ WAGENER, Im. 69. o.

²⁶¹ Georgij Pavlovics Szofronov (1893 ? -1973. III. ?.): Altábornagy 1940. VI. 5-től. 1941. VII. 31-1941. X. 5-ig az Önálló tengermelléki hadsereg parancsnoka.

²⁶² Lásd., 4. sz. vázlat: 59. o.

²⁶³ Werner Kempf (Königsberg, 1886. III. 9. – Bad Harzburg, ?.): Tábornok: 1941. IV. 1-től. 1941. I. 6-1942. I. 31 –ig a XXXXVIII. páncélos-hadtest parancsnoka.

²⁶⁴ Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2321. 439., 446. o.

²⁶⁵ Voszmenadszataja v szrazsennyija za rogyinu. Moszkva, 1982. 40-41. o. és Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2321. 453. o., valamint GRILEV 34. o.

tott szívós védelem leküzdésén túl a rendszeres ellentámadásokat is el kellett hárítaniuk.

A hadtest augusztus 10-én megindítandó támadásának előkészítésében komolyabb szerepet kaptak a gyorshadtest-közvetlen repülőerők, melyek a város bombázásával vezették be a csatát. Másnap, 11-én a támadó kötelékek (5 db. Ca-135, 6 db. Cr-42 és 5 db. Re-2000) a szovjet 9. hadsereg visszavonulási útjának kiemelt fontosságú pontjait, a nyikolajevi Bug-hidat és a vasútállomást támadták, amiket sikerrel le is romboltak.²⁶⁶ Természetesen az egy magyar vadászpilóta-század és a csapatpróbás vadászpilóták nem voltak képesek a légifölény kivívására, de a kitűzött célt végrehajtották, sikeresen védték a közlekedési csomópontokat és a visszavonuló oszlopokat támadó bombázókat, valamint további nyolc igazolt légi győzelemmel gyarapították eddigi eredményeiket, egy Héja veszteség mellett.²⁶⁷ A mozgó hadművelet közvetlenebb támogatása érdekében az 1/3. vadászszázad Voznyeszenszk repülőterére települt át.

Augusztus 11-re az 1. gépkocsizó dandár Nyikolajevtől mintegy 35 km-re É-ra, Novaja Ogyesszáig nyomult előre. A hevenyészett tábori erődítések mögött védekező szovjet 55. lövészhadtest 130. és 169. lövészadosztályai beásott utóvédeket és aknazáratokat hátrahagyva, harcolva vonultak vissza. Szuvorovkai ellentámadásukkal mintegy 5 km-re vetették vissza a dandár támadó élét.

Ezen túl a dandár csapatai sokat szenvedtek a szovjet 18. hadsereg légierjének eredményes tevékenységtől is. A dandárt csak 12-én háromszor támadták szovjet vadászok, melyek közül a légvédelem 3 db-ot lelőtt.²⁶⁸

Az előrenyomulás személyi vesztesége augusztus 12-ig: 1 fő tiszt, 17 fő legénység halott, 1 tiszt és 56 fő legénység sebesült, 5 fő legénység eltűnt. Anyagi veszteség: 4 db. páncélos, 2 db. tehergépkocsi, 2 db. Botond²⁶⁹, 1 db. páncéltörő ágyú, 1 db. vontató, 10 db egyéb jármű.²⁷⁰

A 2. gépkocsizó dandár 12-ére a Novaja Ogyesszától ÉNy-ra levő Michajlovkánál leváltotta a német 16. gépkocsizó hadosztály részeit és támadáshoz csoportosított át.²⁷¹

A lovasdandárt Miklós Béla a támadás bal szárnya, az 1. gépkocsizó dandár

²⁶⁶ M. SZABÓ: Im. 150. o.

²⁶⁷ Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2321. 467. o.

²⁶⁸ Uo. 449. o.

²⁶⁹ 1938-ban rendszeresített 1,5 t teherbírású, háromtengelyes terepjáró rajgépkocsi.

²⁷⁰ Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2321. 450. és 467. o.

mögött kívánta felzárkóztatni, így az két és fél nap alatt Pervomajszktól mintegy 210 km-t menetelve átcsoportosított a gépkocsizók mögé.²⁷²

A Bug és az abba Nyikolajevnél betorkolló Ingul közrefogta háromszögben az előretörés során egyre erősödött a szovjetek ellenállása. Ez arra engedett következtetni, hogy Nyikolajeven keresztül D-en a szovjet 9. hadseregnek még nagyobb mennyiségű alakulatai akarnak visszahúzódní a Bugtól K-re.²⁷³

A két gépkocsizó dandár augusztus 12-re egymás mellé zárkózva a Bug és az Ingul közötti terepszakaszon haladt előre, 30-40 km szélességben elnyújtva. A szovjetek 13-án Novaja Ogyessza vonalában igen erős ellenállást tanúsítottak, amit a mélység nélkül támadó dandároknak nehezen sikerült áttörniük.²⁷⁴ A harccsoportok között több kilométeres hézagok voltak, melyeket csak a közelbiztosítás töltött be, áttörési lehetőséget hagyva ezzel a szovjeteknek. A szovjet hadosztályokkal szemben a támadást tehát folyamatosan fenn kellett tartani, hogy ne tűnjön fel nekik a támadó mélység hiánya.²⁷⁵ A hézagok csökkentésére a gyorshadtest parancsnoka a hadtestközvetlen alakulatokból az 1. gépkocsizó dandárhoz a 8., a 2. gépkocsizó dandárhoz a 13. kerékpáros zászlóaljat rendelte alá. Miklós Béla a felzárkózóban levő lovasdandárt a hézagok betöltésére szeretne volna felhasználni, de ezt német vezetés nem engedte, hanem a dandárt augusztus 14-én az Ingul K-i partjára átdobta, hogy a folyó mentén D-felé törjön előre, biztosítva annak partvonalát.

Ennek oka az volt, hogy a folyó alsó szakaszánál az elégtelen német páncélos erők nem tudták teljesen elzárni a visszavonulás útját, csak a fontosabb átkelőhelyeket voltak képesek elfoglalni. A Nyikolajevet K felől megközelítő Leibstandarte SS Adolf Hitler dandárnak és a 16. páncéloshadosztálynak két fronton kellett harcolnia. Egyrészt az Ingulon átkelő erőkkel, másrészt a Herszon felől felmentő támadásokat indító csapattal. Így a két gépkocsizó dandár nyomására az Ingulon partot váltó szovjetek a német csapatok közötti réseken ki tudtak préselődni és a páncéloshadosztályok szellős arcvonalán keresztül K felé kivonták magukat a bekerítésből.

Augusztus 15-re az 1. gépkocsizó dandár az Ingul folyóközi szovjet hídfőit támadta Nyikolajevet mintegy 20 km-re megközelítve.²⁷⁶

A 2. gépkocsizó dandár a kivonásra készülő szovjet gyalogos, lovas és gépkocsizó

²⁷¹ Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2321. 451. o.

²⁷² ZSEDÉNYI: im. 18. o.

²⁷³ Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2321. 452. o.

²⁷⁴ Tagesberichte 263. o.

²⁷⁵ ZSEDÉNYI: Uo.

utóvédeken rajta ütött és megsemmisítette azokat.

Az 1. lovasdandár az Adolf Hitler SS dandár jobb szárnyán, az Ingul völgyében D-i irányba támadó német 79. gépkocsizó ezred mellett harcolt, a magyar gépkocsizókkal megközelítőleg egy vonalban, igen erős szovjet erőkkel szemben. A nyílt terepen zajló harcot a forróság mellett a felgyújtott, mintegy 500 holdnyi területen égő búzátábla is nehezítette.²⁷⁷ Kerékpáros zászlóaljai e harcok során igen komoly veszteségeket szenvedtek.

Augusztus 16-án kora reggel DK-felől benyomult Nyikolajevre a német 16. páncélosadosztály.²⁷⁸

Az 1. gépkocsizó dandár a várostól mintegy 10-15 km-re É-ra levő Ingul-parti települések még ellenálló szovjet hídfőit támadták Ingulkán és Peresadovkán, ahová a nap folyamán sikerült is betörni. A 2. gépkocsizó dandár elérte Nyikolajev É-i peremét, városba vezető hidakat azonban a szovjetek felrobbantották. A lovasdandár az Ingul K-i partja mentén a hídfőikből kivonuló, kitörni szándékozó szovjetekkel állt harcban augusztus 17-ig.²⁷⁹

A gyorshadtest parancsnokának az volt a benyomása, hogy a német alakulatok elől a bekerítésből kiszabadult utóvédekkel harcolnak dandárai.²⁸⁰ Miklós Béla tábornok úgy tervezte, hogy csapatai átfésülik az elfoglalt területeket, valamint felkészülnek a további, várhatóan a Nyikolajevvel egyodóben elfoglalt Krivoj-Rog irányában történő előrevonásra. A tervek végrehajtását azonban lényegesen befolyásolta, hogy ekkorra üzemanyaghiány miatt a gyorshadtest mozgásképtelenné vált.²⁸¹

Külön ki kell emelni a gyorshadtest repülő alakulatainak a hadművelet alatti működését.²⁸² Mint említettük, a csata bevezetése is bombatámadással kezdődött, de az egész nyikolajevi művelet alatt igen sok bevetést hajtottak végre mindhárom repülő csapatnem pilótái.

A II. közelfelderítő-század – általában vadászbiztosítás nélkül – értékes légi felvételeket készített az átkelőkről és a visszavonuló oszlopokról.

A vadászrepülők is folytattak felderítést – pl. német kérésre 16-án Herszon felett, ahol megállapították, hogy a szovjetek a repülőtereket kiürítették – valamint általa-

²⁷⁶ Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2321. 473. o.

²⁷⁷ Hadik. 49. o.

²⁷⁸ SCHRAMM, Percy E. –Szerk.: Kriegstagebuch der Oberkommandos der Wehrmacht 1940-1941. München, 1982. (Továbbiakban: KTB OKW), 576. o.

²⁷⁹ Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2321. 478. o.

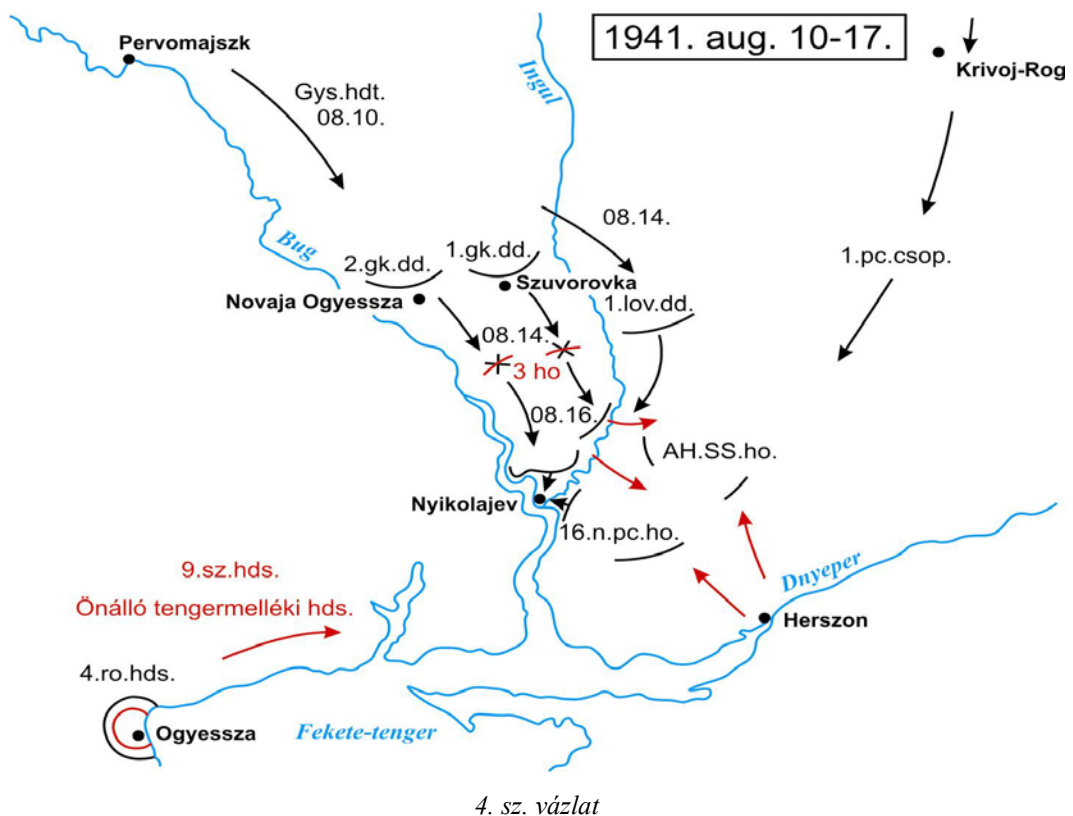
²⁸⁰ Uo. 476. o.

²⁸¹ Uo. 477. o.

ban a bombázókat biztosították.

A bombázók augusztus 15-től kezdve folyamatosan bombázták a gyorscsapatok előtt visszavonuló szovjet csapatokat, valamint a Bug deltájában a 2. gépkocsizó dandár oldalát veszélyeztető monitorokat. Sikeres bevetéseket hajtottak végre továbbá a 16. páncélos hadosztály arcvonalán átjutott szovjet alakulatok ellen is. Személyi veszteséget ez idő alatt nem szenvedtek el a repülőcsapatok, a bevetések során megsérült 2 felderítő és egy bombázó javíthatónak bizonyult.

Az augusztus 17-én lezáruló nyikolajevi csata során az 1. páncéloscsoport az eredetileg szemben álló erők közül az óriási szovjet veszteség mellett a várt 40-45.000 főből csak mintegy 2600-at (köztük egy tábornokot) tudott foglyul ejteni, a döntő többségnek sikerült kivonnia magát a bekerítésből.²⁸³ Von Kleist vezérezredes elégedettségét fejezte ki a gyorshadtest Nyikolajev körüli teljesítményével kapcsolatban.²⁸⁴

²⁸² Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2321. 504. o.

²⁸³ Uo. 479. o., NHHT 90. o.

²⁸⁴ Uo. 498. o. A korábbi hadműveletekkel kapcsolatos kitüntetési felterjesztések is ekkortájt érkeztek meg a gyorshadtesthez. Ekkor kapták meg a Vaskereszt 2. fokozatát a hadtestparancsnok és a dandárparancsnokok. Uo. 495. o.

II.3.3. Hadműveleti szünet (1941. augusztus 19-29.)

A nyikolajevi hadművelet szakaszában egyrészt a támadó alakulatok alacsonyabb létszáma nehezítette a célok végrehajtását, másfelől az utánpótlási útvonalak megnyúlása is éreztette hatását. Az üzemanyaghiány többször leállással fenyegette a támadást, mivel a kiutalt üzemanyagot több, mint 200 km-rel hátrébb levő állomásokról kellett volna elhozni, ehhez pedig a gyorshadtestnek nem volt elegendő szállítókapacitása.²⁸⁵

A nyikolajevi csata után a gyorshadtest végre pihenőt kapott. Erre nagy szüksége volt, hiszen a hadtest már negyvenöt napja egyfolytában harcolt, illetve menetelt. A csata befejeztére a készletek teljesen kimerültek. Az utánpótlási vonalak megnyúlása miatt a feltöltés és az elhasznált gépjárművek, harceszközök javítása egyelőre lehetetlen volt. A hadtest pihentetési gyülekező körzeteként kijelölt Krivoj-Rog DNy-i térségbe való felzárkózást csak az üzemanyag beérkezésének ütemében, lépcsőzetesen lehetett tehát végrehajtani.

Nyikolajev elfoglalásának hadműveleti szakaszában nem az eső akadályozta a harctevékenységeket, annál inkább a nagy szárazság. Az olykor 49 °C-os (!) hőségben, vízhiány mellett végrehajtott menetek leginkább a lovasdandárnál éreztették hatásukat. Az egyébként is fogyó lóállomány további 1/3-dal csökkent; sok ló kapott hűgútát.²⁸⁶ A lovas részek így mindössze egy, kíméletre szoruló ezredre fogyatkoztak.

Augusztus 19-én a gyorshadtest – kikerülve a Kempf-csoportból – az 1. páncéloscsoport közvetlen alárendeltségébe lépett.²⁸⁷ További feladata a dandárok előrevonása volt Krivoj-Rog irányába, ahová 20-án a hadtestparancsnokság is áttelepült. A mintegy 150 km-es útra legkorábban az 1. gépkocsizó dandár indult meg, de üzemanyag kiszabátát az elhasznált gépjármű-motorok túlfogyasztása miatt Novij Bugig elhasználta, így egyelőre csak az út 2/3-át tudta megtenni.²⁸⁸ Ez után csak részenként, 27-ére sikerült Krivoj-Rog térségébe vonulniuk. A lovasdandárnál csak a gépkocsizó és kerékpáros részek tudtak 20-án megindulni előre.

A Pervomajszkban (Nyikolajevtől kb. 150 km) kiutalt üzemanyagért a kiújult nagy esőzések miatt felázott utakon csak augusztus 26-ra tudott megérkezni a felvételező

²⁸⁵ Zsedényi szerint volt alkalom, hogy a kiutalt üzemanyagot 500-700 km távolságból kellett volna elszállítani, így a gyorshadtest kénytelen volt az átvételt megtagadni. Uő. Im. 19. o.

²⁸⁶ Vkf. I. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2321. 487. o.

²⁸⁷ Uo. 486. o.

²⁸⁸ Uo. 497. o.

csoport.²⁸⁹

A 2. gépkocsizó dandár az üzemanyag beérkezése után, augusztus 27-én tudta megvalósítani előrevonását.²⁹⁰

A gyorshadtest alakulatai végül augusztus 28-ra érték el teljesen az eredetileg kijelölt gyülekezési körletet, Krivoj-Rog térségét, ahonnan a következő napokban az újabb alkalmazás helyére, a Dnyeper zaporozsjei kanyarulatába vonultak.

Mialatt a gyorshadtest gépkocsizó, kerékpáros és lovas alakulatai a harcmentes feltöltéssel foglalkoztak, a hadtest repülőcsoportja folyamatos légi támogatást nyújtott az előretörő német 1. páncéloscsoportnak. Az augusztus 19-én Krivoj-Rogba áttelepült 1/3. vadászrepülő-század egy raja 26-án a dnyepropetrovszki német hídfő védelmére repült, amit a szovjetek igen erősen támadtak a levegőből. Az alacsony-támadást végrehajtó 10 szovjet vadász közül 5-öt lelőttek.²⁹¹ A gyorshadtest vadászrepülői a következő nap délelőttjén rajonkénti bevetésekkel további 10 légi győzelmet arattak az éppen felszálló szovjet repülők ellen, egy veszteség mellett.²⁹²

Az I. közelfelderítő-század augusztus 22-e körül Kazankára települt át.²⁹³ Augusztus 28-án változás történt a gyorshadtest-közvetlen repülőparancsnok személyében, Orosz Béla alezredest beosztásában Gyiresy Sándor alezredest²⁹⁴ váltotta fel.²⁹⁵

²⁸⁹ Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2321. 516. o.

²⁹⁰ A gyorshadtest előrevonása a kiszámíthatatlan indulási és beérkezési időpontok miatt nehéz helyzetbe hozta a német forgalomirányítókat, akiknek a Krivoj Rog felé vezető egyetlen úton kellett a német 11. és 17. hadseregek részeit, valamint a 16. páncélosadosztályt is előre mozgatniuk. Uo. 498. o.

²⁹¹ Uo. 520. o. von Kleist vezérezredest külön gratulált a gyorshadtestnek az eredményes bevetéshez.

²⁹² Uo. 526. o.

²⁹³ ZÁMBÓ Dezső: Hadak útján jártunk. Repülőnapló a szovjetorosz háborúból. Budapest, 1942. 108. o.

²⁹⁴ Gyiresy Sándor (Báránd, 1893. IX. 26- ?): alezredest 1937. XI.1-től. 1941. A gyorshadtest-közvetlen repülőcsapatok megbízott (1941. VIII. 28-tól), majd kinevezett (1941. XI. 1-től) parancsnoka.

²⁹⁵ M. SZABÓ: I. m. 151. o. A gyorshadtest-közvetlen repülőerők mérlege augusztus 27-ig Orosz alezredest szerint 555 bevetés, 40 t bomba ledobása, 27 légi győzelem és 4 repülő veszteség volt. OROSZ Béla: A magyar légierők teljesítményei a Kárpátoktól a Dnyeperig. Budapest, 1942. 47. o.

II.4. Folyamvédelem a Dnyepernél (1941. augusztus 30- október 6.)

II.4.1. Hadászati-hadműveleti helyzet 1941 szeptemberében²⁹⁶

A szovjet hadvezetés augusztus 19-én adta ki a Délnyugati Front csapatainak az új feladatot, miszerint a Dnyeper vonalára felzárkózva szívósan védjék a jobbparti Ukrajnát, a Donyec-medencét és É-Kaukázust.²⁹⁷

Hitler augusztus 21-i parancsa ugyanakkor az OKH korábbi tervének megváltoztatásával a Moszkva ellen irányuló hadművelet helyett a tél beállta előtt a Közép- és Dél Hadseregcsoport találkozásánál a harkovi iparvidék elleni támadás továbbvitelét, valamint a Krím elfoglalását jelölte meg hadászati célként, amihez a Dnyeper vonalában megszilárdított szovjet védelmet át kellett törni.²⁹⁸

A megadott célokon belül a Dél Hadseregcsoport feladatai a következők voltak: a Dnyeperen átkelve Rosztov-Harkov főtámadási irányba előretörni. A 6. hadsereggel a Gyesznán át É-ről, az 1. páncéloscsoport segítségével pedig a Dnyepren át D-ről a Malinovszkij altábornagy²⁹⁹ parancsnoksága alatt újjászervezett szovjet 6. hadsereg³⁰⁰ mögé kerülni és megsemmisíteni azt.³⁰¹ Amennyiben sikerül a Dnyeper mentén D felé elérni az Azovi-tengert, valamint ÉK felé Harkovot, akkor lehetőség nyílik elválni egyrészt a krími, másrészt a kijevi szovjet erőket, a Déli és a Délnyugati Frontot.³⁰²

A fentieknek megfelelően az 1. páncéloscsoport III. gépkocsizó hadteste és XIV. gépkocsizó hadtestének részei kemény harcban augusztus 17-25. között felszámolták a szovjet Dnyeper-védelem kiugró dnyepropetrovszki hídfőjét és elfoglalták a várost, továbbá a sikert továbbfejlesztve 29-ére hídfőt alkottak a folyó bal partján.³⁰³ E hídfőbe ezután a páncéloscsoport mind több és több alakulatot igyekezett átvonni a további műveletek megalapozásához. A hídfő kiépítése gyakorlatilag azt a célt szolgál-

²⁹⁶ Lásd: 1. számú vázlat: 14. o.

²⁹⁷ MVT. 119. o.

²⁹⁸ KTB OKW. 1061-1062. o.

²⁹⁹ Rogyjon Jakovlevics Malinovszkij (1898. XI. 23-1967. III. 31.): 1940. VI. 4-től altábornagy, 1941. VIII. 25-1941. XII. ?-ig a 6. hadsereg parancsnoka.

³⁰⁰ Az umanyi katlan után 1941. VIII. 25-én szervezték újjá a 6. hadsereget a volt Tartalék Hadsereg bázisán. Alkulatai voltak ekkor: a 169., 226., 230., 255., 273., 275. lövészadosztályok, a 26., 28. lovashadosztályok, valamint a 8. páncélosadosztály MEHNER, Kurt – Staněk, Jaroslav: *Armee unter dem Roten Stern*. Osnabrück, 1999. 142. o.

³⁰¹ WAGENER: Im. 74-75. o.

³⁰² BOOG: Im. 518. o.

³⁰³ Ehhez szükség volt arra is, hogy több hidat sikerült kézbe venni, mielőtt a szovjetek felrobbantották volna. KTB OKW, 579-580. o.

ta, hogy a szovjetekkel elhitesse, hogy a Dél Hadseregcsoport a fő áttörést itt akarja elérni és így a Kremencsugnál az német LII. és XI. hadtestek által kifejlesztett másik hídfőről elterelje a figyelmet.³⁰⁴

A siker egyik fő feltétele azonban az volt, hogy a Dnyepropetrovszk-Zaporozsje közötti nagy Dnyeper-kanyarulat biztosítva legyen a folyó mögött védekező szovjetek ellentámadásaival szemben, nehogy az Umany után újjászervezett, Galanin vezérőrnagy³⁰⁵ vezette szovjet 12. hadsereg³⁰⁶ egy áttöréssel a támadó szárnyak mögé kerülhessen.³⁰⁷ A német hadvezetés ezt a kiemelkedően fontos feladatot bízta a Kremencsughoz vonuló német XIV. gépkocsizó hadtestet felváltó magyar gyorshadtestre.³⁰⁸ A Dél Hadseregcsoport – Halder által is rögzített – benyomása szerint a gyorshadtest ekkor még a „*saját hadosztályokénál nem rosszabb*” harcértékkel rendelkezett.³⁰⁹ Feltehetően ez is közrejátszott abban, hogy a hadtestnek egy, a valós erejét meghaladó feladatot kellett ellátnia: mintegy 200 km-es szakaszon védeni a Dnyeper partját a túloldali szovjet 12. és 18. hadseregekkel szemben.

A gyorshadtest rendelkezésére álló erők lehetőségein többszörösen túlmutató védelmi vonalára nehezedő több hetes, állandó nyomás csak Kijev szeptember 26-i elfoglalása után enyhült. Ekkor a német 1. páncéloscsoport alakulatai a dnyepropetrovszki hídfőből K-DK felé előrenyomulva átkarolással fenyegették a hadtesttel szemben álló szovjet 12. hadsereget. A szovjetek visszavonulása után, október 5-én a gyorshadtest újra megszállhatta a kiürített zaporozsjei szigetet.

³⁰⁴ A kremencsugi hídfőt az 1. páncéloscsoport XXXXVIII. és XIV. hadtestei szélesítették ki. A támadást szeptember 11-én indították meg. WAGENER: Im. 77-78. o.

³⁰⁵ Ivan Vasziljevics Galanin (1899. VII. 25-1958. XI. 12.): Vezérőrnagy: 1940. VI. 5-től. 1941. VIII. ?-1941 X. ?-ig a XVII. lövészhadtest bázisán újjászervezett 12. hadsereg parancsnoka.

³⁰⁶ A szovjet 12. hadsereg alakulatai voltak 1941. szeptember 1-től: a 270. és 274. lövészadosztály, a 268. és 374. tüzérezredek, a 11. páncélos hadosztály, és az 50., 524. pontonhíd-dandárok. Légierőjét a 64. vadászpilóta hadosztály 181. vadászpilóta ezrede adta. GRILEV: 43. o.

³⁰⁷ BOOG: Im. 510. o.

³⁰⁸ A várható feladatról augusztus 21-én értesült Makray vezérkari alezredes összekötő csoportja. 26-án már azt is lehetett tudni, hogy Zaporozsجتól É-ra várható a kijelölt terület átvétele. Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2321. 498. és 517. o.

³⁰⁹ JACOBSEN: Im. 523. o. Kérdés azonban, hogy ennek a benyomásnak a kialakulásában volt-e és ha igen, mennyi szerepe az összekötő feladatokat ellátó Makray vezérkari alezredesnek. Lásd például a lovasdandár kivonásáról szóló vitát fentebb.

II.4.2. Folyamvédelem a Dnyepernél I. szakasz: 1941. augusztus 30- szeptember 6.³¹⁰

A várható feladat előtti szemlézésre augusztus 27-én került sor, mikor is a gyorscsapatok parancsnokai végigjárták a Dnyeper Nikopol melletti és zaporozsjei folyamszakaszait a német 16. és 25. gépkocsizó hadosztályoknál.³¹¹ A felfrissítésre kivonásra kerülő hadosztályoktól³¹² védelemre átveendő Dnyeper-szakasz megközelítette a 200 km-t: Zaporozsjétól É felé légvonalban 70 km, D felé 100 km hosszon nyúlt el. Már ekkor látható volt, hogy a főellenállási vonal³¹³ nagy kiterjedése csak támpontszerű megszállást tesz lehetővé.³¹⁴

Az eredeti tervek szerint a gyorshadtest folyamvédelmi tevékenysége szeptember 6-8-ig volt várható, utána: pihenő Krivoj-Rogban, majd a 17. hadsereg hátsó részeinek biztosítását látta volna el, vagy Dnyepropetrovszkon keresztül előrevonva az 1. páncéloscsoport mögött került volna bevetésre.³¹⁵

A kijelölt folyamszakaszok elfoglalását a 2. gépkocsizó dandár kezdte meg augusztus 30-án. Az 1. gépkocsizó dandár csak ezt követően, az üzemanyag beérkezése után tudott elmozdulni. A német alakulatok teljes felváltását 31-ére fejezte be a gyorshadtest.³¹⁶ A hadtestparancsnokság vezetési törzse a védelmi szakaszhoz közel, Tomakovkára települt.³¹⁷

A folyó biztosításának súlypontja a 12 km hosszú és 3 km széles zaporozsjei sziget védelme volt, mert annak elfoglalásával a szovjetek könnyebben alkothattak volna hídfőt a Ny-i parton. A sziget a 2. gépkocsizó dandár lehetőségeihez képest szűkre szabott 55 km-es fővédővonalába esett. Az erők elosztásakor ezért a dandárt megerősítették a hadtestközvetlen tüzérséggel és a lovasdandár gépvontatású tüzérosztályá-

³¹⁰ Lásd: 5. sz. vázlat: 71. o.

³¹¹ Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2323. 528. o.

³¹² SCHMITZ et al.: 3. k. 466. és 4. k. 822. o.

³¹³ A korabeli katonai terminológia szerint a védelmi szakasz ellenség felé néző oldalának védműveit összekötő vonal.

³¹⁴ A feladat aránytalanságát mutatja, hogy az érvényben levő harcászati szabályzat megkötése így szólt: „Zászlóaljnak általában ne adjunk 3 km-nél nagyobb kiterjedést.” Harcászati szabályzat I. köt. Budapest, 1939. 176. o. Összevetésként: egy szovjet lövészhadosztály számára 10 km hosszú védelmi szakasz volt megszabva. Helyzetjelentés, 104. o.

³¹⁵ Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2321. 562. o. Természetesen ezt a hadműveleti helyzet időközben többszörösen felülírta. Hitler 1941. szeptember 6-án kiadott 35. számú hadműveleti utasításában a magyar csapatokat, mint a német 1. páncéloscsoport Kremencsugi hídfőből itándó támadásának egyik alegységeként számol. (A német 198. gyaloghadosztály és az olasz csapatok mellett.) GLANTZ, 239-240. o.

³¹⁶ Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2321. 547. o.

³¹⁷ Ellátó részei maradtak Krivoj-Rogban. Uo. 525. o.

val. A folyó vízállását nagyban befolyásolta, hogy a szovjetek a Zaporozsjétől É-ra épült óriási duzzasztógátat felrobbantották. Így a védelem alsó szakaszán, a víztározóból kizúduló víz nagy kiterjedésű járhatatlan, mocsaras-lápos területet hozott létre, ami a védők helyzetét könnyítette, ugyanakkor az leapadt folyó a várostól É-ra sok helyen gázolhatóvá vált. A domborzati viszonyok sem kedveztek a védelemre készülő magyar erőknek, mert Zaporozsjéből a szovjetek beláthatták a lapos, fővényes szigetet. A sziget D-i részét a németek elaknásították, és a levonuló ár után felszínre került szárazföldet az aknazár miatt a gépkocsizók nem tudták megszállni. (Később ez a szigettrész lett a szovjet támadások fő kiindulópontja.)³¹⁸ A folyó menti terepet a meredek Ny-i parton vízfolyások vájta mély horhosok szeldelték, facsoportok, erdőcskék tarkították, ami a védők számára ugyanúgy kitűnő rejtőzési lehetőséget biztosított nappal, mint az átszivárgó szovjet felderítőknek, partizáncsoportoknak éjjel. A gyorshadtest folyamvédelmének felépítése a rendelkezésre álló erők adta szűkös lehetőségeket és a terep adottságait figyelembe véve a következő volt:

Első vonal: egymástól 800-3000 (!) m-re levő tábori őrsök, figyelők a vízparton. Összeköttetés látás útján és mozgó járőrökkel. A nehéz tűzfegyverek a szigettel szemben összpontosítva. Dandár tartalékok: egy puskás és egy forgalomszabályozószázad és néhány (üzemanyaggal fel nem töltött) harckocsi. Tüzérség: zászlóaljanként egy könnyűüteg, középen kettő – váltóállásokban a nagy kiterjedés miatt. Légvédelem a dandár közepső zászlóaljánál, süllyal a fő berepülési irányon (Nikopol). A gyér védelmi erőket a folyópart műszaki záraival egészítették ki, botló és tányéraknak, drótakadályok telepítésével. Továbbá a számba vehető vízi eszközöket mind áthúzták saját partra.³¹⁹

A gyorshadtesttel szemben a szovjet 12. hadsereg alakulatai álltak: Zaporozsjétől É-ra a 274., D-re a 270. lövészadosztály. A várost az 545. őrhadosztály tartotta kézben.³²⁰ Tevékenységük kettős volt. Egyrészt a reguláris egységek erős tüzérségi támogatás mellett felderítő vállalkozásokat, nyílt partváltási kísérleteket hajtottak végre. Másrészt az általában éjjel átkelő kiképzett partizán egységek, döntően halászoknak, hajósnak és egyéb vízen dolgozó embereknek öltözve polgári ruhában, a magyar

³¹⁸ ZSEDÉNYI: Im. 22. o.

³¹⁹ MAJOR: Im. 199. o. A harckocsik üzemanyag nélküli tartalékok voltak, mert a dandár kevés tartaléka nem volt kiosztható. Miután minden számba vehető erőre szükség volt, a forgalomszabályozók előírásellenesen szovjet automata puskákkal lettek felszerelve, mert a rendszeresített kézfegyverük (37 M. pisztoly) kevés volt a védelmi harchoz.

³²⁰ Ezt szeptemberi fogolyvallomások is megerősítették. Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2321. 601. és 728. o. A hadsereg további alakulatai voltak: a 11. harckocsiadosztály,

vonalak mögötti községekben szervezték az ellenállást, rombolták a hír- és utánpótlási vonalakat.³²¹

A szigettől É-ra a lovasdandár gépkocsizó és kerékpáros részeiből Ankay-Anesini Győző vezérkari ezredes³²² parancsnoksága alatt felállított harccsoport³²³, D-re az 1. gépkocsizó dandár rendezkedett be védelemre. A lovasdandár lovas részei az eddigi hadműveletek miatt olyan mértékű állatelhullást szenvedtek el, hogy csak gyalogos harcra voltak bevethetők. Ez védelemben megfelelt ugyan, de további alkalmazásuk kérdésessé vált.

A folyóbiztosítás – a fenti nehézségek miatt – nappal tulajdonképpen csak a tábori őrsők közti szakaszok megfigyelését, éjjel pedig állandó járőrözést jelenthetett. Az éjjel átjutott egységeket nappal igyekeztek bekeríteni, elvágni a visszavonulási úttól és felszámolni. A folyamatos igénybevétel rendkívül megterhelte a gyorsadtest csapatait.

A német XIV. hadtestet felváltó gyorscsapatok már a védelmi vonalak elfoglalásának első napjától, augusztus 31-től kezdve kénytelenek voltak felvenni a harcot a Dnyeper szemközti oldaláról átszivárgó szovjet felderítő vállalkozásokkal. Az 1. gépkocsizó dandárt Nikopolban erős tűz alatt tartotta a folyó túlszárjáról a szovjet 18. hadsereg tüzérsége³²⁴. A dandár légvédelme egy szovjet vadászt és két bombázót lőtt le.³²⁵

A 2. gépkocsizó dandár zaporozsjei szigeten levő előretolt részei szintén heves tűz alatt álltak. Zaporozsjeban kiterjedt vasúti és közúti szállításokat figyeltek meg, amiket tüzérségi tüzérellyel igyekeztek zavarni. A dandártörzset egy polgári ruhás, megadást színlelő csoport támadta meg, amit „*harcon kívül helyeztek*”.³²⁶

A folyamvédelmen túl a gyorsadtest műszaki alakulatai a 152. gépkocsizó

az 50. és 524. utászászlóalj. GRILEV, 43. o.

³²¹ Ez utóbbiak kiszűrése nagy gondot okozott a gyorsadtest-parancsnokságnak. Ellenrendszabályként eltiltották a polgári lakosságot a Dnyeper partjára járástól, és ezután minden ott felbukkanó civilre tüzet nyitottak. Miután ez sem vezetett eredményre, kiűrtették a vízparti falvakat és megfélemlítéssel kiadatták a lakossággal a közbe vegyült partizánokat. MAJOR, Im: 201. o. és ZSEDÉNYI Im: 23. o.

³²² Ankay-Anesini Győző (Marosújvár, 1893. XI.23- Buenos Aires, 1955. II.): Vezérkari ezredes: 1938. V. 1-től. 1941. ?-től 1. gépkocsizó dandár parancsnokhelyettese.

³²³ A csoport részei voltak: a 13. és a 14. kerékpáros zászlóalj, a 3. gépvontatású közepes tüzérsztyály, az 1. és a 2. légvédelmi gépágyús üteg, az 1. lovas páncélos zászlóalj, az 1. lovas utászszázad, az 1. lovasdandár vonat gépkocsizó része, és a 3., 4. huszárezredek páncéltörő ágyús századai. Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2328. 831. o.

³²⁴ A szovjet 18. hadsereg alakulatai 1941. szeptember 1-től a 130. és 174. lövészhadosztály, a 96. hegyilövész hadosztály, a 30. lovashadosztály voltak. Tüzérségét a 437. hadtestközvetlen, valamint a 30. és a 82. légvédelmi tüzérezredek alkották. GRILEV, 43. o.

³²⁵ Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2325. 552. o.

³²⁶ Uo. 553. o.

utászzászlóalj vezetésével a dnyepropetrovszki német hídfőből indítandó hadművelet előkészítéseként egy vasúti híd helyreállítását kapták feladatul. A hídon a szovjetek visszavonulásuk során felrobbantottak két 240 tonnás mozdonyt, amelyek közül az egyik a vízbe fordult, a másik a pályán maradt. A munkát az állandó szovjet tüzérségi tűz ellenére az utászok néhány nap alatt elvégezték.³²⁷

Szeptember 2-án folytatódott a szovjet felderítő és lefogó tevékenység. Állandó tüzérségi tűz alatt tartották Nikopolt és a zaporozsjei szigetet, továbbá folyamatos járőrvállalkozásokat, valamint erős légitámadásokat indítottak a túlpartról. Céljuk ezzel a magyar oldal védelmének kipuhatolása, erejének felmérése volt.

A 2. gépkocsizó dandár tüzérségi tüzellel és járőrökkel színlelt támadást kísérelt meg a zaporozsjei szigetről, de az erős szovjet zárótűzben nem sikerült átjutniuk a túlpartra. A támadás célja az ezzel egy időben a dnyepropetrovszki hídfőből indított német LII. hadtest hídfőbővítési kísérletének leplezése volt.³²⁸ Válaszként a szovjetek a sziget D-i részén század erejű betörést hajtottak végre, amelyet a dandár 17 foglyot ejtve elszigetelt.

Az 1. gépkocsizó dandár arcvonala egész nap folyamatosan tűz alatt volt, előtte a szigeteken megfigyelő járőrök mozogtak. A dandár légvédelme egy szovjet bombázót lelőtt.³²⁹

Az 1. páncéloscsoport támadását a gyorshadtest-közvetlen repülőcsoport 1/3. vadászrepülő-százada támogatta, légi oltalmazással, illetve alacsony támadással.³³⁰

Szeptember 3-án a szovjetek tovább fokozták felderítő tevékenységüket. Több jel arra mutatott, hogy egy szélesebb körű támadás van kibontakozóban a zaporozsjei sziget elfoglalására, az azon húzódó kettős (vasúti és közúti) híd birtokba vételéért.

Az 1. gépkocsizó dandárnál Nikopollal szemben a szovjetek délután erős tüzérségi támogatás mellett több ponton átkelést kíséreltek meg, ami a gyalogsági tűzben összeomlott. A várost védő 2. gépkocsizó zászlóalj az állandó partizán tevékenység miatt éjjel kitelepítette a lakosságot.³³¹

³²⁷ A városi műegytemről megszerezték a híd rajzait, majd a mozdonyt felemelve éjszaka kicserélték alatta a rongált síneket és levontatták a hídról. Az elkészült hídra a szovjet felderítés megtévesztésére egy deszkából készített vonatmakettet helyeztek. LOVIK Károly et al.: Hat haditudósító a vörös harctéren. Budapest, é. n., 120-122. o.

³²⁸ Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2321. 555.

³²⁹ Uo. 554. o.

³³⁰ M.SZABÓ: Im. 151. o.

³³¹ A páncélosokkal megerősített gépkocsizó gyalogság a városi kenyérgyár területére kísérte a civileket, mert a városból többször hátulról lőtték a partvédő csapatrészeket. CHAPÓ: Im. 560-562. o.

A zaporozsjei sziget D-i csücskével szemben a magyar egységek tüzéség állásba vonását és átkeléshez használatos úszó járművek csoportosítását figyelték meg.³³² Ezeken kívül a szovjetek a gyorscsapatok egész arcvonalával szemközt megszállták az apróbb szigeteket. A zaporozsjei szigetet védő 2. gépkocsizó dandár jelentése szerint a sziget D-i részéről nem sikerült az elkeseredetten védekező szovjeteket kivetni, sőt erejük már 2-3 zászlóaljnyira növekedett.³³³

A hadtestparancsnok a várható támadás elleni védelem fokozására átcsoportosításokat rendelt el: A 2. gépkocsizó dandár megerősítette arcvonalának D-i szárnyát, a lovasdandár ló nélküli legénységéből felállított megerősített zászlóaljat az É-i védősáv határára, az Ankay-csoporthoz vezényelték.³³⁴

Továbbá Zsedényi vezérkari ezredes, mint a gyorshadtest vezérkari főnöke a nagy kiterjedésre hivatkozva szeptember 4-én kérte az 1. páncéloscsoporttól, hogy a Tamakovkán felfrissítés alatt levő 25. gépkocsizó hadosztály³³⁵ egy gyalogezredét tartalékként helyezték készenlétbe. Ezt a németek meg is tették.³³⁶

A várt szovjet támadás szeptember 5-én, mesterséges köddel leplezve, több ponton egyszerre indult:

É-on az Ankay-csoportnál átkelt szovjet alakulatokat az előző nap átvezényelt zászlóaljjal, a hadtesttartalék 14. kerékpáros zászlóaljjal és a német 14. páncéloshadosztály egy zászlóaljának segítségével estére sikerült a Dnyeperbe visszanyomni.

A 2. gépkocsizó dandár É-i védőkörleténél szintén sikeresen váltottak partot a szovjet csapatok. A zaporozsjei szigeten mind az É-i végen levő hídnál, mind közepén nagy erővel keltek át a támadók. A 2. gépkocsizó dandár sziget védelmével megbízott parancsnokhelyettese, Benda ezredes a nagy veszteségek miatt, tartalékok hiányában jelentette a sziget feladását, amit az 1. páncéloscsoport parancsnoksága kategorikusan megtiltott, meghagyva, hogy másnap a német XIV. hadtest részeivel D-en leváltja az 1. gépkocsizó dandárt, hogy a gyorshadtest átszervezhesse a sziget védelmét.

Az 1. gépkocsizó dandár arcvonalán a szovjet flottilla monitorjainak tüzével³³⁷ tá-

³³² Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2321. 559. o.

³³³ A szovjetek a nagy veszteségek miatti pótlások során felhígult alakulataik támadó kedvét speciális eszközökkel is fokozták. Egy, a szembenálló szovjet 274. lövészhadosztálytól zsákmányolt parancs szerint az első vonal mögött levő gyalogsági nehézfegyvereket a saját legénység „küzdő szellemének fenntartására” is alkalmazzák. Helyzetjelentés 103. o.

³³⁴ Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2321. 564. o.

³³⁵ SCHMITZ et al.: 4. k. 822. o.

³³⁶ Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2321. 568. o.

³³⁷ DREXLER István: Páncéldandár harcai. Magyar tartalékos tisztok lapja, 1942. 15. 5. o.

mogatott átkelési kísérleteket a gépkocsizók (az 1. és a 2. gépkocsizó zászlóalj) erejük végső megfeszítésével – a 3. és 4. forgalomszabályozó-századok bevetésével – megghiúsították. Az átszivárgott szovjet csapatöredékeket a Nikopolból K felé kivezető útig szorították.³³⁸

Szeptember 6-án a nap folyamán az Anka-csoport a partszakaszára átszivárgott és szétugrasztott szovjet alakulatokat próbálta felmorzsolni.

Az 1. gépkocsizó dandár Nikopolnál megszilárdította helyzetét és a német 16. gépkocsizó hadosztály részei megkezdte felváltását.³³⁹

A 2. gépkocsizó dandár a zaporozsjei szigetről folyamatos tűz alatt visszahúzódott a Dnyeper Ny-i partjára. A kiürített szigetre az 1. páncéloscsoport parancsára közúti hídon keresztül hídfőalkotási céllal ellentámadást indított az előző nap tartalékként bevetett 14. kerékpáros zászlóalj és erejét megfeszítve sikerült is megkapaszkodnia.³⁴⁰

A szigeten összevont szovjet erőcsoportosítást délelőtt a gyorshadtest vadászrepülői, délután a vegyes bombázóezred hat Ju-86-os bombázója támadta.³⁴¹ Ez a bevetés azonban már érdemben nem tudta befolyásolni a sziget sorsát.

Von Kleist vezérezredes a sziget parancs ellenére történő kiürítése miatt szigorú kivizsgálást és felelősségre vonást követelt a gyorshadtest vezetésétől. A hadtestparancsnok Miklós vezérőrnagy azonnal az arcvonalba sietett a helyzet tisztázására. Jelentésében rámutatott: a sziget védelméért a kiürítést elrendelő Benda ezredes felelt. 5-én éjjel 11-ig Miklós vezérőrnagy is a szigeten volt és Bendának a sziget megtartását, valamint a szovjet kézbe került D-i rész visszafoglalását adta parancsba. Tartalék nélküli két zászlóalja a túlerejű támadás nyomását nem bírta, mivel az előző napok folyamatos harcai alatt kimerültek.³⁴² A csapatok helytállása példás volt, Benda ezredes idegei azonban felmondták a szolgálatot, így 5-6-ra virradó éjjel hátra

³³⁸ Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2326. 566. o.

³³⁹ Uo. 579. o. és: Die deutschen Divisionen 1939-1945 3. k. szerk.: SCHMITZ, Peter et al. 466. o.

³⁴⁰ A hídfő megtartása már ekkor kérdéses volt, mert Makray vezérkari alezredes jelentése szerint „A csapat harcértéke a teljes kimerülés miatt csekély, ellenállókészsége kétséges.” Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2326. 577. o., 579. o.

³⁴¹ M. SZABÓ: Im. 151. o.

³⁴² A kudarcban része volt annak is, hogy a sziget védelmét átvevő magyar alakulatok a németekhez képest tüzérezredben mesze alulmaradtak. Századszinten a német alakulat fegyverzete volt: 16 db. golyószóró, 2 db. géppuska, 3 db. 37 mm-es páncéltörő ágyú, 2 db. nehéz aknavető és 3 db. gránátvető. Ezzel szemben a váltó magyar kerékpáros századnál volt: 10 db. golyószóró, 1 db. géppuska, 1 db. zsákmányolt szovjet irányzék nélküli páncéltörő ágyú, 1 db. nehézpuska. VINCZE Lajos: Egy kerékpáros század védelmi harca Saporoshje-szigetén. Magyar tartalékos tisztek lapja, 1943. 18. 4. o.

kellett szállítani.³⁴³

A közel 200 km-es védőkörlet tehát megbosszulta magát.³⁴⁴ Miután a szovjetek erőszakos felderítésükkel kipuhatóltak, hogy két hadosztályukkal szemben milyen gyéren tudta a gyorshadtest megszállni az időközben sok helyütt gázolhatóvá vált folyószakaszt, egyszerre több helyen is megindították offenzívájukat, ami a sziget sikeres elfoglalásával végződött. A hadtest kis tartalékai fokozatosan felmorzsolódtak, így a nagy veszteségek miatt kieső erők pótlása lehetetlenné vált.

Miklós tábornok szeptember 10-i jelentése a védelmi műveletek első szakaszáról kiemelte, hogy a hadtest harckocsiállománya *„az eredetinek már egyharmadánál is kevesebb, lőszerutánpótlás igen korlátozott, 6 közepes löveg kiesett³⁴⁵, A csapatok egy része, elsősorban a 2. gk. dd-nak a szigeten volt három zlj-a (4., 5., 6. – A. Sz. V.) a veszteségek és túlerőltetés miatt erkölcsileg és anyagilag felőrlődött és jelenleg ütőképtelennek mondható.”*³⁴⁶ Pihentetést, feltöltést és hadrendi csökkentéseket, összevonásokat javasolt, az ütőképesség visszaszerzéséhez.

A folyamvédelmi harcok első, szeptember 6-ig tartó szakaszának szomorú mérlege az 1. gépkocsizó dandárnál: 1 tiszt és 12 fő legénység halott, 40 fő sebesült, 10 fő eltűnt. A 2. gépkocsizó dandárnál erre az időszakra, részletezés nélkül, összesen 448 fő veszteséget jelentettek.³⁴⁷

A történetek hatására az 1. páncéloscsoport folyamvédelem céljából a német XIV. gépkocsizó hadtest és a gyorshadtest összevonásával (kivéve az Ankaycsoportot) létrehozta Wietersheim gyalogsági tábornok³⁴⁸ parancsnoksága alatt a Wietersheim-harccsoportot. A továbbiakban a hadtest szándéka ezen alárendeltségen belül a kapott parancsnak megfelelően a Dnyeper Ny-i partjának védelme volt.³⁴⁹

³⁴³ Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2326. 578. o.

³⁴⁴ A gyorshadtest 12 zászlóalja a harcászati szabályzat szerint legfeljebb 36 km-t védhetett volna. Lsd. 314. sz. jegyzet

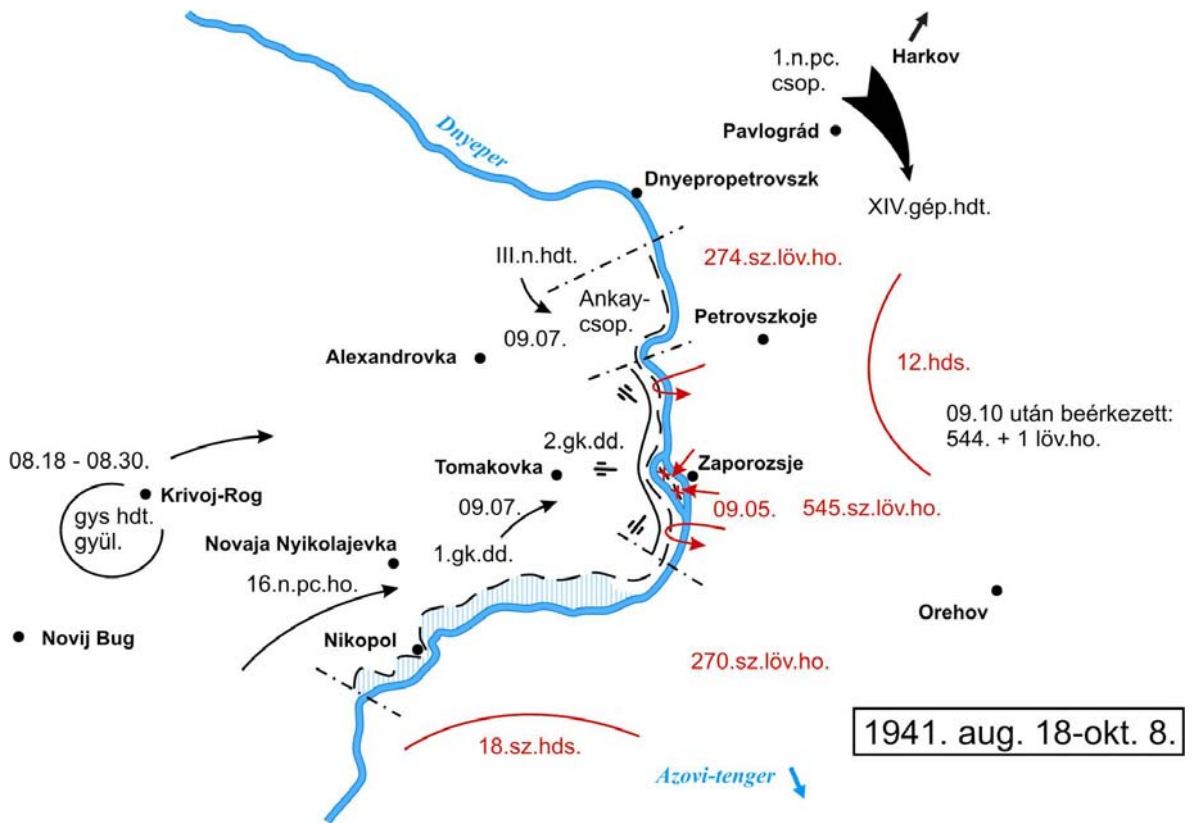
³⁴⁵ Egyszerűen elhasználódtak. Többnél csődudor és töltőúr kiégés történt, javíthatatlanul üzemképtelenné téve a löveget. Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2326. 568. o.

³⁴⁶ Uo. 591. o.

³⁴⁷ Uo. 578. o.

³⁴⁸ Gustav Wietersheim (Breslau, 1884. II. 11. – Bonn, ?): 1938. II. 1-től gyalogsági tábornok. 1939. IX. 1-től 1942. IX. 15-ig a német XIV. páncélos hadtest parancsnoka.

³⁴⁹ Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2326. 578. o.

5. sz. vázlat

II.4.3. Folyamvédelem a Dnyepernél, II. szakasz: 1941. szeptember 7- október 6.

A sziget kiürítése után a gyorshadtest gépkocsizó dandárai az új alárendeltségben szeptember 7-én megkezdték védelmük átszervezését a Zaporozsjéval szemben megmaradt 55 km-es szakaszon. A Nikopolnál 100 km-es védőkörletéből felszabadult 1. gépkocsizó dandár átvette a 2. gépkocsizó dandár védelmi szakaszának D-i és középső körleteit, továbbá az új felálláshoz átszervezték a hadtest tüzérségét is.³⁵⁰ Az Ankey-csoport, feladata – a 46 km széles főellenállási vonal védelme – meghagyása mellett szintén új alárendeltségbe került: a német III. gépkocsizó hadtest 14. páncéloshadosztálya alá. A páncéloshadosztály korábban megkapott segéderőivel tovább folytatta védelmi területének megtisztítását.³⁵¹ A csoport kiegészítésül kapott egy huszárezredet és – a lóállomány helyzetéből adódóan – négy gyalogos huszárszázadot.

A gyorshadtest folyamvédelme az átszervezés után a következőképp állt fel: első vonal: rendes védelmi csoportosítás a folyóparton. Dandártartalékként már egy teljes zászlóalj, egy forgalomszabályozó-század és 15 db feltöltött harckocsi jutott. Ekkor már zászlóaljanként egy-egy üteg volt kiosztható, fix állásban, amely a túlpartot is uralta 1-3 km távolságban; továbbá egy központi támogató csoport, egy üteg távolharc-csoport közepes lövegekkel és egy zsákmányolt lövegekkel felszerelt központi üteg került felállításra, ami váltóállásokból a kívánt helyen tudott tüzérségi súlyt képezni. A küzdőket közvetlenül a folyó hosszantozására rejtetten beállított három löveg és két légvédelmi ágyú támogatta – zászlóalj szinten. A műszaki védelem érdemben nem változott az előző időszakhoz képest.³⁵²

A nagy nyomás miatt a 2. gépkocsizó dandár 14. kerékpáros zászlóalja a hidat aláaknáztatta és hídfőjét feladta, így a sziget már teljes egészében a szovjetek kezébe kerülhetett.³⁵³ Az védelem átszervezése épp időben ment végbe, mert miután a zaporozsjei szigetet a szovjetek megszállták, a siker kifejllesztése érdekében már szeptember 7-én több zászlóalj-erejű átkelési kísérletet indítottak a Dnyeper Ny-i partjára. Az első átkelési lépcső partot váltott részeit a 6. gépkocsizó zászlóalj kézitusaiban semmisítet-

³⁵⁰ Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2321. 585. o.

³⁵¹ Uo. 586. o.

³⁵² MAJOR: Im. 200. o.

³⁵³ A szovjetek augusztus 6-án reggel 9-től este 7-ig óránként ismétlődő tűzcsapásokkal puhították a hídfőt, majd gyalogsági tömeg támadást indítottak, amely csak a hídpályára telepített aknazáron akadt el. Harccselekmények a M. kir. honvédség 1941-43. évi harcaiból, Budapest, 1943. 66-69. o.

te meg.³⁵⁴ A további lépcsők a tüzéségi tűzben összeomlottak.

A repülőfelderítés szerint a szovjetek újabb nagyarányú átkelést készítettek elő, 2 gőzhajóval, 10 átkelési taggal és 14 komppal. Az összevonást a gyorsadtest légierije többször sikeresen bombázta.³⁵⁵

Szeptember 9-én szórványos tüzéségi tűz feküdt a fővédővonalon. Zaporozsjéból É-felé megrakott vasúti szerelvények gördültek ki és megkezdték a városi üzemek rombolását. Fogolyvallomások szerint a szovjet 12. hadsereghez a veszteségek pótlására beérkezett az 544. őrhadosztály és egy beazonosíthatatlan számú, felszerelés nélküli lövészhadosztály.³⁵⁶

A gépkocsizó dandárok a védelmi területükre átszivárgott diverzáns műszaki különítmény részeit³⁵⁷ és szétszóródott reguláris csapatokat számolták fel. A hadtest tüzésége német tüzerrepülők adatai alapján hatásosan lőtte a szovjet tüzéséget és a visszavonuló csapatokat.³⁵⁸

A gyorsadtest légierije a zaporozsjei szigeten csoportosuló mintegy három ezred erejű szovjet összevonást, valamint a zaporozsjei légvédelmi ütegeket támadta.

Két nappal később, a területére betört szovjet alakulatrészek megsemmisítése után az Ankay-csoport újra visszakerült a gyorsadtest alárendeltségébe. Másnap a csoport védőkörletét a lovasdandár vette át, É-i szakaszát pedig az elvonuló német 14. páncélosadosztály átadta a 4. huszárezrednek, amihez erősítésül két üteget és egy légvédelmi üteget rendelt ki a hadtestparancsnokság.³⁵⁹ Így a gyorsadtest fővédőkörlete a gépkocsizó dandárok D-i és középső szakaszaival már 100 km hosszan terül el a Dnyeper partvonalán. A 12. kerékpáros zászlóalj, mint hadtesttartalék, Tomakovka és Alexandrovka közé csoportosult.

Szeptember 12-én a német 1. páncéloscsoport átadta Dnyeper-védelmet az Oberbefehlshaber des Rückwärtigen Heeresgebiets Südnek³⁶⁰. Ezen belül a von

³⁵⁴ A zászlóalj veszteségei a harcban: 11 halott, 3 tiszt és 54 fő legénység sebesült. Uo. 584. A szovjetek vesztesége 200 fogoly és 150 halott volt. ZSEDÉNYI.: Im. 24. o.

³⁵⁵ Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2326. 583. o.

³⁵⁶ Uo. 601-603. o. Mint az a szovjet 274. lövészhadosztály 963. lövészeszerejétől zsákmányolt parancsból kiderül, a szovjet Déli Frontnál szeptember közepére már általánossá vált a lőszer- és felszerelés-hiány. Helyzetjelentés 10. mell. 131. o.

³⁵⁷ A szovjet 5. önálló műszaki különítmény 2. zászlóaljának részei szivárogtak át a Dnyeper magyar oldalára. Feladatuk a szeptember 13. utánra tervezett szovjet támadás előkészítése volt: hidak, utak, vasutak, távbeszélő vonalak rombolása, parancsnokságok megtámadása. Sikertelenségük egyik oka kiképzésük rövidegsége (mindössze 10 nap) volt. Uo. 137-139. o.

³⁵⁸ Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2326. 597. és 601 o. A sikeresen kilőtt szerelvények miatt a vasúti forgalom több napig szünetelt.

³⁵⁹ Uo. 603., 607. o.

³⁶⁰ Déli Hátsóseregterület Parancsnokság. Feladata a hadműveleti terület mögötti részek pacifikálása,

Roques tábornok³⁶¹ vezette harccsoport alárendeltségbe került a gyorsadtest.³⁶² A pontos feladatok megbeszélésére és a magyar kívánságok előadására Zsedényi vezérkari ezredes Krivoj Rogba repült. A gyorsadtest parancsnoksága a nagy kiterjedésű védőkörletre tekintettel kérte a német hadvezetéstől a lovasdandár szakaszának átvételét az olasz Torino hadosztály által.³⁶³

Az átszervezések a szovjet 12. hadsereg alakulatainak is feltűnhettek, így a hadtest szándékának és helyzetének megállapítására újabb felderítő vállalkozásokat kezdtek a Dnyeper bal partjára (amiket a hadtest dandárai rendre elhárítottak), valamint megerősödött légi felderítésük is.³⁶⁴ Ezen kívül kölcsönös tüzérségi tűz jellemezte az elkövetkező napokat.³⁶⁵

Szeptember 14-én az 1. gépkocsizó dandár tüzérsége telitalálattal felrobbantotta a zaporozsjei szigeten létesített lőszerraktárt.³⁶⁶

A dandárok védőkörleteiben megkísérelt két-két szovjet felderítő vállalkozást a védelem elhárította. Ugyanígy sikertelen volt azonban a 2. gépkocsizó dandár felderítői által megkísérelt átkelés is.

A szovjetek a sziget 700 m-es hídját a Dnyeper Ny-i ágán felrobbantották. Oldalukon erős csapatösszevonásokat és a partvonalon műszaki záruk telepítését figyelték meg a felderítők. Fogolyvallomások szerint a támadáshoz felkészültek, csak a parancsot várták a csapatok.³⁶⁷

Következő nap a várható támadást bevezetendő egyre fokozódott a szovjet tüzérség nyomása. A tervszerű felderítés jeleként két-két, szakasz- és századerejű átkelési kísérletet hajtottak végre a hadtest mindhárom védőkörleténél. A 2. gépkocsizó dandár védőkörletének É-i szakaszán egyes csapatrészek sikeresen partot váltottak. Ezek felszámolása egész nap eltartott. Éjszaka a 10. kerékpáros zászlóalj kör-

közigazgatás bevezetése, és a termelés beindítása, irányítása volt.

³⁶¹ Karl von Roques (Farnfurt a. M. 1880. V. 7 – Landsberg, 1949. XII. 24. ?): légvédelmi tüzér tábornok, 1941. III. 16-1942. XII-ig a Dél Hadseregcsoporthoz tartozó biztosító-megszálló erőinek parancsnoka.

³⁶² HL. Mikrofilmtár 646. tekercs. Kriegstagebuch Befehlshaber Rückwärtige Heeresgebiet Süd, Kriegsbericht über die Kämpfe des I. Honvéd Schnellkorps unter Gruppe Roques. (A továbbiakban: KTB, Kriegsbericht) 1032. o. Összekötőként Porzevinszky György (Budapest, 1904. V. 24- ? ?.): vezérkari százados 1935. XI. 1-től, lett kiküldve. (Később ő váltotta Makray Sándor vezérkari alezredest összekötői beosztásában a német 17. hadsereg parancsnokságán: 1941. X. 1- XII. 15.)

³⁶³ Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2326. 626-627. o.

³⁶⁴ Ennek eredményességét bizonyítja, hogy az elkövetkező napokban több bombatámadást intéztek a tomakovkai hadtestparancsnokság ellen. Uo. 618. o.

³⁶⁵ A szovjet tüzérségre jellemző volt, hogy az ütegállások felderítésének megnehezítéséért és a határfok növeléséért a nappali állásokból éjszaka előrevonták ütegeiket. 27.581 / eln. / 2. vkf. nyil. 1941. Miklós Béla: Gyorsadtest helyzetjelentése 1941. november hó 15-ről. 102. o. (A továbbiakban: Helyzetjelentés)

³⁶⁶ Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2326. 615. o.

letébe kísérelt meg betörni két század erejű szovjet felderítőcsoport, de ezt a kerékpárosok elhárították.³⁶⁸

Ahogy az várható is volt, másnap, 16-án hajnalban az 1. gépkocsizó dandár védőkörletének közepén a zaporozsjei szigetről erős tüzéségi előkészítés után két zászlóalj támadott. A szovjet erők jó része az átszervezett védelem kitűnő tűztervének köszönhetően már a folyam tükrén megsemmisült vagy visszafordult. Az átjutott maradékot még délelőtt felszámolták. Délután a 2. gépkocsizó dandár egy újabb 40 fős, illetve a lovasdandár egy 60 fős motorcsónakos átkelési próbálkozást hárított el. A repülő felderítés által megfigyelt három nagyobb átkelési gyülekezési gócpont ellen délután a gyorsadtest repülő erői hatásos bombatámadást intéztek, amiről a III. közelfelderítő-század egy gépe nem tért vissza.³⁶⁹

17-én a csapatok csekély tartalékok miatti kimerültségére hivatkozva a hadtestparancsnok újra szorgalmazta a lovasdandár felváltását az olasz Torino hadosztállal.³⁷⁰ A folyamatosan zajló szovjet átkelési kísérletek az 1. és 2. gépkocsizó dandárnál kudarcba fulladtak.³⁷¹ É-on a lovasdandár védelmi vonalán sikerült egy 300 fős szovjet deszantnak átjutnia, ami aztán a védők által körülzártan elszántan védekezett, jelentős veszteségeket (3 fő halott és 22 fő sebesült) okozva az ellenük fellépő Ankay-csoportnak.³⁷²

Ezen a napon tett látogatást gyorsadtest zaporozsjei arcvonalán von Roques tábornok vezérkari főnöke, aki a továbbiakra nézve arról tájékoztatta a hadtestparancsnokságot, hogy a dnyepropetrovszki hídfőből szeptember 19-20 körül a hídfő bővítése céljából a Dnyeper K-i partja mentén támadást kíván indítani a német 1. páncéloscsoport. Ennek támogatására, elterelésként a Dél Hadseregcsoporthoz utasítása szerint a gyorsadtestnek védelmi vonala É-i szakaszán tüntető támadást kell majd indítania.³⁷³

Szeptember 19-én az olasz Torino-hadosztály egy vezérkari tisztje tett látogatást a gyorsadtest-parancsnokságon, hogy megbeszélje a lovasdandár 21-én átve-

³⁶⁷ Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2326. 618. o.

³⁶⁸ Uo. 622. o.

³⁶⁹ Uo. 623. o.

³⁷⁰ Az egyes zászlóaljknál lassan került sor a felváltással való pihentetésre. Több alegység augusztus 31. óta folyamatosan harcolt. Uo. 628. o.

³⁷¹ A szovjetek a magyar oldalról visszafordult csónakokat nehézfegyvertűzzel kényszerítették a támadás megismétlésére. ZÁKÁNY György: Védelem a Dnyeper partján. Magyar tartalékos tisztek lapja 1942. 10. 3-4. o.

³⁷² Hadik: 73-75. o.

³⁷³ Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2321. 629. o.

dő védőkörletével kapcsolatos teendőket. Azonban még ugyanaznap este érkezett a Roques-csoport tájékoztatása, miszerint német alakulatok fogják átvenni az 1. gépkocsizó dandár védőkörletét.³⁷⁴

A hadtest fővédővonalán a helyzet stabilizálódott, a további napokban jelentős változás nem történt: A légi felderítés által megfigyelt csoportosításokat a tüzérség lőtte. Az átkelni készülő csapatokat a tüzérségi tűz általában már a vízen szétzilálta. A partot fogott alakulatrészeket a dandárok bekerítették és elfogták, vagy felőrölték. A szovjet légierő felderítői menetrendszerűen pásztázták a folyópartot és a védelem mélységét.

Az elkövetkező napokban a kiküldött felderítő járőrök a zaporozsjei szigetre csak a sziget É-i részén tudtak átjutni. Megállapították, hogy É-on a part már nem volt megszállva és a sziget belsejében sem volt akkora az erőcsoportosítás, mint azt korábban feltételezték.³⁷⁵ A szovjet alakulatok ereje a középső és D-i védelmi szakaszokon a tűzrendszer fenntartása mellett érdemben nem csökkent.³⁷⁶ A É-on a felderítés be nyomása szerint a megszálló erők ellenállása gyengült. A felderítés É-i tapasztalatait egy aznap lehallgatott rádióparancs is megerősítette, miszerint a szovjet hadvezetés elrendelte Zaporozsje kiürítését.³⁷⁷ Ezzel párhuzamosan a szovjetek vállalkozó kedve is érezhetően csökkent. Az elkövetkező napok további felderítési tapasztalatai szerint a szovjeteknél nyugtalanság volt megfigyelhető.

Szeptember 22-én igen felerősödött a szovjet légi tevékenység. A nap során kilenc légitámadás történt, összesen 22 repülővel: bombázták a dandárok védőkörleteit, a hadtestparancsnokságot, valamint a krivoj-rogi magyar repülőteret. A 2. gépkocsizó dandár légvédelme lelőtt két szovjet repülőt.³⁷⁸ A Dnyeper K-i partjára átkelt rohamjárőrök megfigyelése szerint a szovjetek állásaikat részlegesen kiürítették.³⁷⁹

Két nappal később az 1. gépkocsizó dandár védelmi vonalában több átkelési

³⁷⁴ Az olasz váltásra azért nem került sor, mert a 17. hadsereghez átvezényelt Pasubio hadosztálynak a Torino gépjárműveket kellett, átadjon, a Torino hadosztályt pedig a Dnyepropetrovszkhoz irányították. KTB, Kriegsbericht, 1035. o. Továbbá a kritikus üzemanyag-helyzet is akadályozta a leváltást.

³⁷⁵ A nappali felderítési eredmények csak viszonylagosak voltak, mert a szovjetek védelmi harc eljárásához hozzá tartozott, hogy a fővédővonalakat nappal kiürítették, és azokat csak napnyugta után szállták meg újra az állásrendszer mögötti óvóhelyről előjövő csapatok. Helyzetjelentés, 102. o.

³⁷⁶ Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2326. 638-640. o.

³⁷⁷ Uo. 645. o. A kiürítés megkezdésének időpontja a lehallgatott beszélgetésből nem volt megállapítható.

³⁷⁸ Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2326. 666. o. A repülőtéren a vadászok és bombázók csapatai között labdarúgó mérkőzés zajlott. A sajátjuk vélt öt szovjet bombázó elöl csak akkor húzódtak fedezékbe, mikor már kioldották bombáikat. A közelfelderítők két halottat veszítettek. M. SZABÓ: Im. 152. o.

³⁷⁹ Tagesberichte 356. o.

kísérletet vert vissza. A lefogyó tüzérségi tűz erősödött, erődítési munkálatokat figyeltek meg Zaporozsje Dnyeper-parti oldalán, továbbá a lovasdandárral szemben tüzérség vonult állásba. Ez arra utalt, hogy a szovjetek támadást vártak a Dnyeper magyar oldaláról.

A 2. gépkocsizó dandárnál eközben két diverzáns csoportot semmisítettek meg, amiket egy romboló zászlóalj részeként dobtak át. A dandár vonalát a derült ég ellenére bombázók támadták. A hadtestparancsnokság megtámadására indult bombázók azonban a heves légvédelmi tűz miatt visszafordultak.

A magyar szándékok kipuhatolására a szovjetek másnap, 25-én, tovább fokozták vállalkozásaik számát. Az 1. gépkocsizó dandár fővédővonalánál tíz alkalommal próbáltak átkelni. A támadásokat „hátról géppuskával ösztönözték”, ezen kívül bombatámadást is intéztek a dandár állásai ellen.

A 2. gépkocsizó dandár három vállalkozást hártott el. A lovasdandárnál a szórványos tüzérségi és aknavető tűzön kívül átkelési kísérlet nem történt.³⁸⁰

A sikertelen átkelések a szovjetek számára nem hozhattak érdemleges felderítési eredményt, így továbbra is bizonytalanok maradtak a magyar szándékokkal kapcsolatban. Tehát másnap újabb átkeléseket kíséreltek meg az 1. lovas- és a 2. gépkocsizó dandárokkal szemben, amelyek a korábbiakhoz hasonlóan kudarcba fulladtak. Az 1. gépkocsizó dandár tüzérsége átkelési előkészületet imitálva reggel 7-8 óra között egy órás tűzrajtaütést hajtott végre védvonalának zaporozsjei szakaszán, amire a szovjetek heves tüzrelvvel válaszoltak és megszállták a védőállásaikat, amelyekre ezután a hadtest visszahelyezte a tüzérségi zárótűzet, nagy veszteségeket okozva a szovjeteknek.³⁸¹

A szovjet légi tevékenység súlya a hadtestparancsnokság területére esett, amelyet e nap kétszer is támadtak.³⁸²

27-én végre legalább részben sor kerülhetett a 19-én rögzített átszervezésekre, minek következtében a gyorshadtest arcvonala rövidült. A zaporozsjei szigettel szemben, a sziget teljes szélességében az 1. gépkocsizó dandárt a gyorshadtest alárendeltségébe került német 4. őrezred váltotta fel, amelyet a hadtest saját erővel megerősített.³⁸³ A fővédővonal D-i végét, a zaporozsjei sziget alsó csúcsától D felé a

³⁸⁰ Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2327. 691. o.

³⁸¹ KTB, Kriegsbericht, 1036. o.

³⁸² A sors iróniája, hogy éppen a hadtest légvédelmi parancsnokának irodáját bombázták szét. Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2328. 701. o.

³⁸³ KTB, Kriegsbericht 1036. o. Az őrezred kapott két könnyű és négy közepes légvédelmi gépágyús

4. őrezredtől és a 10. kerékpáros zászlóaljtól a Kivoj-Rogból érkező SS Polizei dandárnak kellett volna, átvennie, de üzemanyaghiány miatt egyelőre még a szemrevételezést sem tudták végrehajtani.³⁸⁴ Mindenesetre az 1. gépkocsizó dandárnál felszabadult három zászlóalj és két üteg végre lehetőséget adott a hadtestnek a folyamatos váltások megszervezésére, a csapatok felfrissítése érdekében.³⁸⁵

A szovjet partvédelem a hadtestparancsnokság 2. gépkocsizó dandár felderítő járőreinek jelentésére alapozott benyomása szerint Zaporozsjénál, a szovjet 545. őrhadosztálynál volt a legerősebb, vélhetően itt számítottak jelentősebb támadásra.

Szeptember 28-án hajnalban 5 óra előtt, a lovasdandár megindította a még 17-én a Roques-csoporttól parancsba kapott és többször elhalasztott erőszakos felderítő vállalkozását. A napokkal korábban előkészített támadás első lépcsője az utolsó pillanatban megnyitott erős szovjet elhárító- és aknavető zárótűz miatt a K-i parttól 70 m-re kénytelen volt visszafordulni. Így a támadás az ellenállás heveségének felmérésén kívül más eredménnyel – a veszteségeket leszámítva – nem járt. A hadtestparancsnok jelentése szerint a szovjetek tisztában lehettek a vállalkozás helyével és idejével. A támadási kísérlet tapasztalatai alapján Miklós Béla tábornok alapos indoklás mellett javaslatot tett a Roques-csoportnak a további tervezett átkelési kísérletek helyett felderítő járőrvállalkozások indítására és látszattámadások tüzérségi előkészítésére.³⁸⁶ A csoportparancsnokság az indítványt elfogadta, így a szeptember 30-ról október 1-re halasztott támadás helyett járőrvállalkozásokat rendeltek el.

A német 4. őrezred megfigyelése szerint újabb szovjet csapatok érkeztek Zaporozsjéba. Állásaikat nehéztüzérség és aknavetők lötték. Az 1. gépkocsizó dandár állásait egy bombázó raj támadta. A 14. kerékpáros zászlóalj váltásként bevonult a lovasdandárhoz.

Az elkövetkező néhány nap folyamán különösebb esemény nem történt.

Szeptember 29-én tovább folyt a csapatok hátországi alakulatokkal történő kiegészítése: a VI. és VIII. kerékpáros zászlóaljak (még július 18-án kért) felváltására beér-

üteget, egy utász szakaszt és három híradó rajt. Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2328. 702. o.

³⁸⁴ KTB, Kriegsbericht, 1036. o.

³⁸⁵ Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2328. 692-693. és 709. o. és HL. Mikrofilmtár. Kriegstagebuch Befehlshaber Rückwärtige Heeresgebiet Süd 644. tekercs (a továbbiakban: KTB Befehlshaber Rückwärtige Heeresgebiet Süd), 1176. o.

³⁸⁶ A 28-i átkelési kísérlet vesztesége 11 halott, és 10 (másutt 20) sebesült volt. A hadtestparancsnok indoklásában szerepelt a jól kiépített, szervezett szovjet partvédelem, a saját tüzérség összehvonásának üzemanyaghiány miatti lehetetlensége, továbbá a fentiek miatti - várhatóan nagy - véráldozat megtakarítása. Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2328. 715. és 724. o.

kező II. kerékpáros zászlóalj a 2. gépkocsizó dandárhoz, a VII. kerékpáros zászlóalj az 1. lovasdandárhoz vonult be. – A leváltott zászlóaljak az ezt követő napokban indultak meg hátrafelé Krivoj-Rogba.³⁸⁷ Tekintettel az eddig elszenvedett veszteségekre, felváltás nélküli kivonásra került továbbá az 1. és 2. gépkocsizó dandár 9. és 11. harckocsi-zászlóalja, amelyek szintén visszaindultak a hátsószálgba.³⁸⁸ Néhány nappal korábban, 26-án a hátsószálgból beérkezett tüzér hangmérő szakasz az 1. lovasdandárhoz nyert beosztást.

A szovjetek vállalkozásait az őrezred, a lovasdandár és a 2. gépkocsizó dandár rendre elhárította. A hadtestparancsnok további terve a felderítés és a túloldal nyugtalanítása volt színlelt támadásokkal, tüzérségi tüzzel, valamint a szovjet csapatmozgások légi támadásával.³⁸⁹

Így szeptember utolsó napján a gyorsdandár-közvetlen légierő a Zaporozsjéból K felé kivezető vasútvonalak ellen bombatámadást hajtott végre. A támadás eredményeként mindkét vasútvonal megszakadt a várostól mintegy 5-km-re K-re, több napra elvágva ezzel a szovjet erősítések és csapatmozgások útját.³⁹⁰

Október 1-én a lovasdandár É-i védőkörletének magasságában heves robbanások kíséretében tíz német páncélost figyeltek meg a túlparton. A dnyepropetrovszki hídfőből D felé, a Dnyeszter mentén előrenyomuló német 14. páncélosdandár alakulatai Zaporozsje felé közeledtek.

A hadtestparancsnokság benyomása szerint ez nem befolyásolta a túlpart védelmét. Arra számítottak, hogy a szovjet védelem a *„K-i parton mindaddig kitart, amíg az átkaroló német páncélosok az álláshagyásra nem kényszerítik.”*

Ezt erősítette az is, hogy a nap folyamán hajnalban a lovasdandárnál, majd az 1. gépkocsizó dandárnál is partváltást kíséreltek meg a szovjetek.³⁹¹

A Roques-csoport a gyorsdandár további feladatáknak a Dnyeper túlpartján folyó támadás – a szovjet erők É-D-i irányú felgöngyölítésének tüzérségi és gyalogsági támogatását adta parancsba. Ennek megfelelően a magyar műszaki erőkkel és anyaggal megerősített német 4. őrezred felkészült a Zaporozsjera történő átkelésre.

³⁸⁷ A VI. kerékpáros zászlóalj október 1-én, a VIII. október 2-án. Leharcolt állapotokra hivatkozva a hadtestparancsnok, Miklós Béla leszerelésüket javasolta - hazaszállításuk X. 7-ig Przemyslig megtörtént. Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2327. 749. és 804. o.

³⁸⁸ Uo. 747. o.

³⁸⁹ Uo. 723. o. és KTB Befehlshaber Rückwärtige Heeresgebiet Süd, 644. tekercs 1290. o.

³⁹⁰ Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2328. 731. o. Megfigyelések szerint a városba érkező erősítés beszállításán túl e vonalakon végezték a dnyepropetrovszki hídfőből indult német támadás elől visszavonuló szovjet erők kivonását is. Uo. 723. o.

³⁹¹ Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2328. 734. o.

Mögé a 10. kerékpáros zászlóaljat tolták előre. Az együttműködés zavartalansága érdekében a német 14. páncélososztályhoz kirendeltek egy rádióval felszerelt vezérkari tisztet.³⁹²

A fentiek részét képezték a német 1. páncéloscsoport támadási tervének, amelynek célja a német 11. hadsereg által Zaporozsjétől D-re, mintegy 100 km-re, Melitopolnál lekötött szovjet 9. és 18. hadseregek átkarolása volt. A D-i irányú támadáson belül a német XIV. gépkocsizó hadtest Pavlográd felől nyomult Orehov felé a Dnyeper mentén, Zaporozsjén keresztül.³⁹³ A hadtesten belül a támadás jobb szárnyát képezte a gyorshadtest által támogatandó 14. páncélososztály.

A Dél Hadseregcsoporthoz a folyó hadműveleti szakaszt követő további bevetettség miatt jelentést kért a gyorshadtesttől, mikorra érhetik el a dandárai menetképességüket? – A hadtest várható alkalmazását ebben az időszakban a német 17. hadsereg K-i szárnyán, Krasznogradtól K-re tervezték. A hadtestparancsnokság a szükséges gumi, üzemanyag és lőszer biztosítása esetén az 1. gépkocsizó dandárnál október 9-ét, a 2. gépkocsizó dandárnál 11-ét jelölte meg a további alkalmazásra történő felkészültség határidejének.³⁹⁴

A 14. páncélososztály előrenyomulását a lovasdandár tüzérsége október 2-án tovább támogatta. Ezt a szovjetek tapogató tüzérségi tűzzel igyekeztek akadályozni, a dandár tüzérségét hatásosan bénították. A hadtesttel szembeni partvédők továbbra is makacsul kitartottak védőállásaikban, sőt valamennyi védőkörlettel szemben felderítő átkelési kísérleteket végeztek. A hadtest D-i védelmi szakaszának átvételét, a tervezetthez képest öt nappal később, ezen a napon kezdte meg az SS Polizei dandár.

A gyorshadtest-közvetlen repülőerők továbbra is a zaporozsjei vasútvonalakat bombázták.³⁹⁵

Október 3-án a Zaporozsjét ÉK felől 20 km-re megközelítő német 14. páncélososztály támadása alatt a gyorshadtesttel szembenálló szovjet védelem összeroppant. A német páncélosok elől a petrovszkojei Dnyeper-kanyarból visszavonuló szovjet alakulatokat a lovas-, és a 2. gépkocsizó dandár tüzérsége támadta. A páncélosok előtt Petrovszkoje községben védekező szovjeteket a hadtest repülői sikeresen

³⁹² Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2328. 735. o. (A tiszt személye a rendelkezésre álló források alapján nem beazonosítható.)

³⁹³ KTB Befehlshaber Rückwärtige Heeresgebiet Süd, 645. tekercs 80. o.

³⁹⁴ Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2329. 736. és 743. o.

³⁹⁵ Uo. 744-745. o.

bombázták. A szovjetek megkezdték a zaporozsjei sziget kiürítését. Ennek során a már korábban megrongált vasúti híd egy újabb szelvényét robbantották fel, továbbá a városból is rombolás zaját lehetett hallani. A 2. gépkocsizó dandár D-i védőkörletében, valamint a német 4. őrezreddel szemben azonban továbbra is megszállva tartották állásaikat.³⁹⁶

A következő nap, október 4-én a szovjetek DK-i visszavonulását követve a gyorshadtest alárendelt alakulatai közül több is partot váltott: A kiürített zaporozsjei szigetet a német 4. őrezred vette birtokba, továbbá hídfőt foglalt a Dnyeper túlsó partján, előkészítendő a zaporozsjei bevonulást.

A 2. gépkocsizó dandár két felderítő osztaga ellenállás nélkül jutott el a Zaporozszból É felé vezető műútig.

A lovasdandár három századdal kelt át a folyón. Felderítették a petrovszkojei Dnyeper-ívet, továbbá elfoglalták magát a községet. Különösebb ellenállást nem észleltek. A folyamkanyar megtisztítására erősítésül átdobtak egy harcokocsiszázadot.³⁹⁷ A fentiekén kívül tüzérségi tűzzel támogatták az 1. páncéloscsoport támadását.³⁹⁸

A Dél Hadseregcsoporthoz utasítása alapján a gyorshadtestnek fel kellett készülnie a további alkalmazásra. Eszerint elsőként a lovasdandárnak kell majd átkelnie Dnyepropetrovszkba, várhatóan október 10-én, ezt a többi alakulat követi, hogy a 17. hadseregbeli alkalmazásra rendelkezésre álljanak.³⁹⁹

Másnap a Dnyeper K-i partján a szovjetek által kiürített területekre bevonultak a gyorshadtest alakulatai. A hadtestparancsnok további szervezett ellenállásra nem számított, de orvlövészek tevékenysége szórványosan tapasztalható volt. A 4. őrezred elfoglalta Zaporozsját. A 2. gépkocsizó dandárnak 68 fegyvertelen szovjet katona adta meg magát.

A zaporozsjei szigetet a 4. őrezred kötelékéből a gyorshadtest alá utalt német 414. népfelkelő-zászlóalj és két magyar zászlóalj szállta meg.

A lovasdandár részei a Dnyeper-kanyar megtisztítása után megkezdték gyülekezésüket a további átvezényléshez, valamint kivonásra kerülő részei a hazaszállításhoz készülődtek.⁴⁰⁰

Október 6-án a 4. őrezred az 1. páncéloscsoport alárendeltségébe került át.

³⁹⁶ Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2326. 750. o.

³⁹⁷ Uo. 756. o.

³⁹⁸ Tagesberichte 379. o.

³⁹⁹ Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2321. 757. o.

⁴⁰⁰ Uo. 760. és 763. o.

Zaporozsjét a 2. kerékpáros zászlóalj és a német 414. népfelkelő-zászlóalj vette át tőlük. A viharossá váló hideg időjárás akadályozta a csapatmozgásokat, így főként – ép híd híján – a Dnyeperen történő partváltást.

A dandárok zömét egy-egy üteggel megerősített biztosítószázad hátrahagyásával kivonták a védvonalból, valamint megkezdték a telepített műszaki zárok bontását.⁴⁰¹

Gyakorlatilag a folyamvédelem aktív szakasza ezzel befejeződött, a továbbiakban a hadtest tevékenysége kivonásáig a csökkentett erővel történő folyammegfigyelésre korlátozódott. A folyamvédelem időszakában 1941. augusztus 31-október 5. között a gyorshadtest vesztesége 9 fő tiszt és 148 fő legénység halott, 54 fő tiszt és 762 fő legénység sebesült, valamint 74 fő legénységi állományú eltűnt volt. Fogolyvallomások alapján a szovjetek vesztesége a Zaporozsje környéki harcokban ezidő alatt kb. 3000 fő volt halottban és ugyanennyi sebesültben.⁴⁰²

II.4.4. Hadműveleti szünet (1941. október 6-10.)

Október 6-án 14 órától – mint arról már korábban tájékoztatták a parancsnokságot – a gyorshadtest a német 17. hadsereg alárendeltségébe lépett.⁴⁰³ A további várható alkalmazás eldöntése után, 9-én a gyorshadtest a 17. hadseregen belül a IV. hadtest bázisán létrehozott, Schwedler gyalogsági tábornok⁴⁰⁴ vezette csoportnak lett alárendelve.⁴⁰⁵

6-át követően a gyorshadtest parancsnoka a német hadvezetés felé jelentette a hadtest menetképtelenségét. A feltöltések, pótlások után a hadtest menetképességét csak október 10-ét követően nyerte vissza. A néhány napos hadműveleti szünetet a magyar alakulatok soraik rendezésére használták fel. A készletek feltöltésével, eszközök javításával, karbantartásával foglalkoztak, a rendelkezésre álló lehetőségeken belül. A vezérkarfőnökség anyagi kirendeltségének jelentése szerint üzemanyag, lőszer és gumi tekintetében újra nehézségeik adódtak.⁴⁰⁶ A német gumikiutalás (7000 db. ab-

⁴⁰¹ Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2326. 768. o.

⁴⁰² KTB, Kriegsbericht 1037. o.

⁴⁰³ HL. Mikrofilmtár, 645. tekercs. Kriegstagebuch Befehlshaber Rückwärtige Heeresgebiet Süd, 104. o.

⁴⁰⁴ Viktor von Schwedler (Goarshausen, 1885. I. 18 - Freiburg, 1954.) Gyalogsági tábornok 1938. II. 1-től. 1939. IX. 1-1942. X. 18-ig a IV. hadtest parancsnoka.

⁴⁰⁵ Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2332. 778. o. A csoport részei voltak még a 76., a 94. és a 197. gyaloghadosztályok.

⁴⁰⁶ Uo. 792. o.

roncs) átvételére az anyagi kirendeltség szerint Bergycsevben volt lehetőség.⁴⁰⁷ A Magyarországról útba indított 150 db. (!) gumi a hadműveleti szünet második napjára érkezett be.

Üzemanyag-kiutalását csak október 9-én kapta meg a hadtest, és a biztosított 1100 t benzín és olaj felvételezését csak ezután kezdhették meg a 110 km-re levő Krivoj-Rogban (150 t) és a közelebbi Dnyepetrovszkban (950 t).

A német eredetű fegyverekhez igényelt lőszer-javadalmazások beérkezése október 10. után volt várható.

Az utánpótlás felvételezését, beszállítását az október elején beköszöntő hideg, viharos-esős időjárás csak tovább nehezítette. A hűvösre fordult idő miatt Miklós Béla szeszesisital és lovasdandár számára lótakarók kiküldését szorgalmazta.⁴⁰⁸

A leváltáson és kivonáson túl a harcoló csapatok veszteségeinek személyi pótlása is egyre sürgetőbbé vált a folyamvédelem nagy áldozatokat követelő időszakában. A szeptember végén a harctérre megindított személyi kiegészítések azonban a német utánszállítási vonalak túlterheltsége miatt már a lengyel területekről sem jutottak ki.⁴⁰⁹ Az útbaindítottak beszállásolása a vasútállomásokon nem volt megoldható, meleg ruházat nélkül a szabadban fagyoskodtak. A személyi pótlásokat szállító három száztengelyes szerelvény menetét a Wehrmacht szállítási parancsnoksága csak Vinnyicáig engedte volna tovább, onnan a hátra levő távolságot (500 km légvonalban!) gyalogmenetben kellett volna megtenniük, így a gyorsadtest október 9-én kérte a szállítmányok hazairányítását.⁴¹⁰ Többszörös, hosszantartó egyeztetések után a gyorsadtest parancsnoksága október 12-én újra, nyomatékosan kérte a szerelvények visszafordítását, hivatkozva arra, hogy a „*most kezdődő mozgó hadműveletek minden utánpótlás felzárkóztatását lehetetlenné teszik. Befejezésük után pedig úgyszem lesz rájuk szükség.*” A kérés ellenére a szerelvények október 14-én elindultak

⁴⁰⁷ Kijevtől Ny-ra, a gyorscsapatok körletétől légvonalban 300 km-re. Továbbá a jelentés méltatlankodva megjegyzi, hogy menetképtelenséget előidéző gumihányt eddig a gyorsadtest nem jelentett. Ennek ellentmondani látszik, hogy még ugyanez a jelentés utal arra, hogy a hadjárat kezdete óta a gyorsadtest közel 10.000 db. abroncsot igényelt. Nyilván okkal.

⁴⁰⁸ Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2330. 681-682. és 684. o. A kikerülő alakulatok felszerelésével kapcsolatos problémák egyre gyakoribbak lettek az őszi hideg miatt. Egy október 4-i jelentés szerint a többszöri figyelmeztetés ellenére még mindig nyári ruhában, köpeny nélkül indították el a hátszorból a csapatokat a harctérre. Uo. 754. o.

⁴⁰⁹ Október 12-ig még Lembergig sem jutottak el.

⁴¹⁰ Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2332. 754. és 774. o. A kikerülő hiányos felszerelésének kiegészítésére a fronton levő alakulatoknak már végképp nem voltak tartalékaik.

Lembergől Vinnyicára.⁴¹¹ Ide majd csak október 16., 21., és 22-én érkeztek meg. Az időközben hazaküldött alakulatokhoz érkező személyi pótlásokat innen visszafordították. Az első szállítmány 24-re ért Dnyepropetrovszkba, a többi ideiglenesen Vinnyicán maradt, ahol a gyorsadtesthez tovább menő összesen 45 fő tiszt és 3990 fő legénység felszerelési hiányait a Megszállócsoporthoz parancsnokság lehetőségeihez mérten kiegészítette.⁴¹²

⁴¹¹ Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2328. 801. és 830. o.

⁴¹² Az otthonról útba indítottak hiányainak mértékét jellemzi, hogy pl. összesen 968 pár bakancsot, kellett pótolni, nem beszélve a takaróról, zubbonyról, köpenyről, kesztyűről, kapcáról, evőeséséről, nadrágszíjról, pisztolytáskáról, stb. Anyaghiány miatt azonban a továbbutazóknak csupán takaróban 2506 darabos hiányuk maradt. Uo. 891. o.

II.5. Előretörés a Donyecig (1941. október 10-28.)

II.5.1. Hadászati-hadműveleti helyzet 1941 októberében⁴¹³

Kijev szeptember 26-i eleste után, de még a katlanban rekedt csapatok felszámolása előtt teret nyert a Dél Hadseregcsoporthoz K-i irányú előrenyomulása. Az 1. páncéloscsoporthoz Novomoszkovszk felől D felé az Azovi-tenger irányába támadt, elvágva ezzel a német 11. hadsereg által lekötött szovjet 9. és 18. hadseregek visszavonulási útvonalát. A 17. hadsereg a páncéloscsoporthozól É-ra a Donyec-medence iparvidéke felé nyomult előre. Az erős szovjet ellenállás hatására az október 2-án megindult 17. hadsereg feladatait a Dél Hadseregcsoporthoz 4-én módosította: az új terv szerint a Harkov irányába nyomuló német 6. hadsereg három hadosztályával megerősítve Harkov helyett attól D-re, Krasznograd alatt támadt K felé.⁴¹⁴

A fentiek keretében a német 17. hadsereg IV. hadtestéből létrehozott Schwedler-csoportnak eredeti feladata a Sztalinóra való előretörés volt.⁴¹⁵ Az alárendeltségébe került gyorshadtestnek Dnyepropetrovszkon átvonva Pavlográdtól DK felé, a Szamara mentén, Sztalino felé kellett támadnia, de előrenyomulását a mostoha időjárás megtorpanította. A 17. hadsereg időközben megváltoztatott terve alapján a gyorshadtest a 17. és a 6. hadsereg sávhatárán az előbbi É-i támadó csoportjának szárnybiztosítását kapta feladatul.⁴¹⁶ Ezen belül az LII. hadtesten történő átvonás után a Donyec kanyarulatánál levő Izjumra való előretörés volt a célja, hogy a folyón átkelve majd Kupjanszk irányába nyomulva a Harkov mögött D-felé forduló német 6. hadsereggel találkozzon.⁴¹⁷ A beköszöntő orosz ősz azonban e nagyívű hadműveleti elképzeléseket alaposan felülírta. A szinte folyamatos esőzések október 20-a utánra még terepjáró gépkocsik számára is lehetetlenné tették a mozgást. A mozdulatlanságra kárhóztatott német 6. és 17. hadseregek előtt így a szovjeteknek módjukban állt viszonylag rendezetten visszavonulniuk a Donyec mögé, erős hídfőket hátrahagyva. A hadműveletek folytatására csak a beköszöntő fagyok után, az utak megkeménye-

⁴¹³ Lásd: 1. számú vázlat: 14. o.

⁴¹⁴ Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2329. 754-755. o.

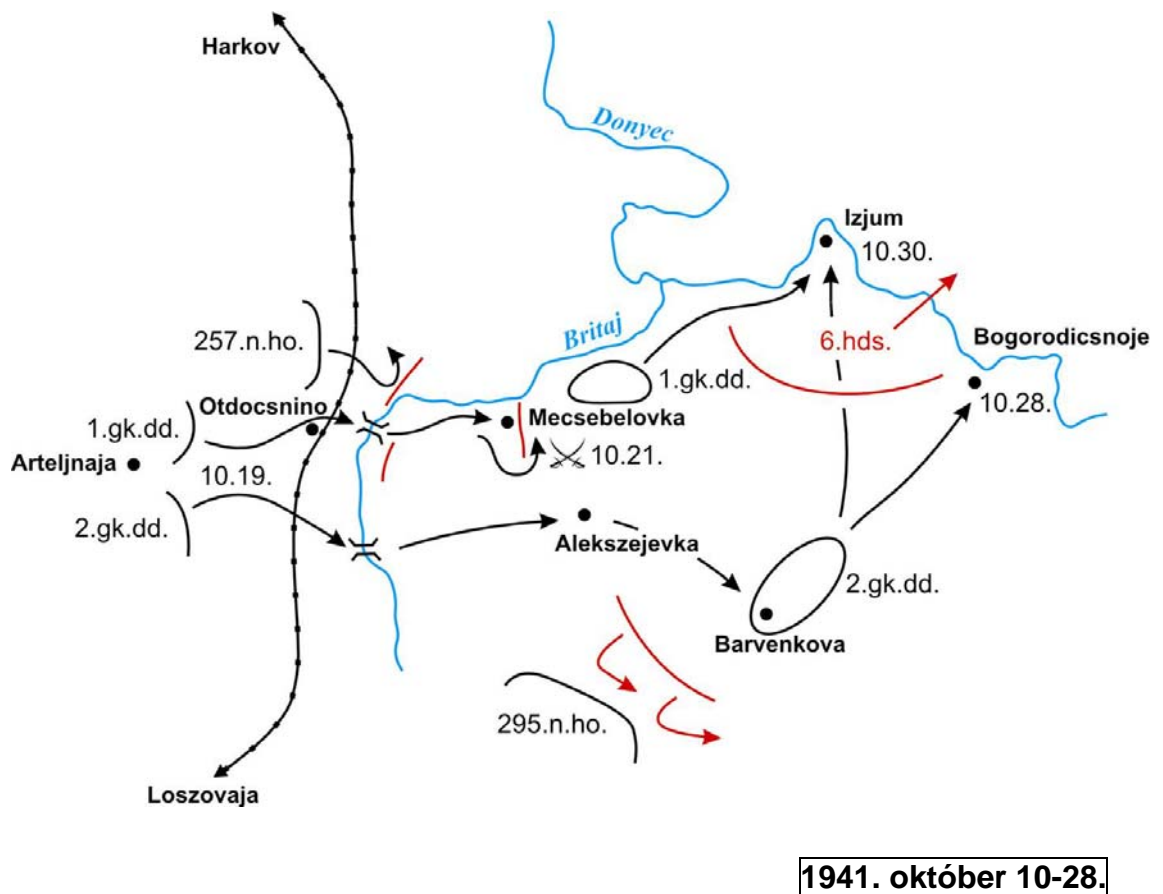
⁴¹⁵ Uo. 800. o.

⁴¹⁶ BOOG: Im. 521. o.

⁴¹⁷ ZSEDÉNYI: Im. 28. o.

désével lett lehetőségük a támadó csapatoknak.

Mindeközben a SzTAVKA október 17-én kiadta utasítását a Délnyugati Front számára: 19-ei kezdettel megparancsolták a front hadseregeinek az Oszkol folyó vonalára való visszavonulást Kasztornaja-Kupjanszk-Krasznoj Limany szakaszon.⁴¹⁸ Céljuk ezzel az arcvonal rövidítése és tartalék alakulatok nyerése volt. A szovjet csapatok visszavonulása az új terepszakaszra az esős időjárás segítségével tervszerűen megvalósulhatott. A frontparancsnok, Tyimosenko marsall⁴¹⁹ október 28-án adta ki az új parancsot a tartós védelembe való átmenetelbe a Tyim-Balakleja-Izjum-Jampol vonalon.⁴²⁰

6. sz. vázlat

⁴¹⁸ BAGRAMJAN: Im. 409. o.

⁴¹⁹ Szejmon Konsztantyinovics Tyimosenko (Furmanka, 1895. II. 18-Moszkva, 1970. III. 31.) 1940. V. 7-től a Szovjetunió marsallja. 1941. IX. 20- XII. 18. között a Délnyugati Front parancsnoka.

⁴²⁰ Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2327. 429. o.

II.5.2. Előretörés a Donyecig⁴²¹

Az új hadműveleti szakasz október 10-én óriási esőzéssel kezdődött, ami kisebb szüneteket leszámítva csak 28-án állt el. Október 11-én leesett az első hó is, ami az időjárás komoly változását vetítette előre.

10-én délután a gyorshadtest vezérkari főnöke, Zsedényi vezérkari ezredes a Schwedler-csoport parancsnokságán, Golubovkán járt a helyzet és a várható feladatok megbeszélésére.⁴²² Az itt kapott parancs szerint egy erős „*Gruppe Vorausabteilung*” képzendő a gyorshadtest kötelékeiből, német alakulatokkal vegyesen. Ennek részei: magyar részről az 1. felderítő-, a 9. harcokosi-, és a 3. gépkocsizó zászlóalj, valamint két üteg, német részről egy gépkocsizó lövészsorozat, egy rohamlöveg- és egy páncélvadász osztály, egy légvédelmi század, egy üteg, és egy rádiós raj.

A Schwedler-csoport közvetlen alárendeltségébe tartozó gyorsélnök a tervek szerint október 12-én kellett egyesülnie Major Jenő tábornok⁴²³ vezetésével Nilovkánál, hogy onnan erőteljesen törjön majd előre DK-i irányban.

A Schwedler-csoporttól kapott parancs szerint az 1. gépkocsizó dandárnak 12-én kellett megindulnia Dnyepropetrovszkon keresztül Nagyezsdovkára. A 2. gépkocsizó dandárnak 13-án át kellett kelnie a Dnyeperen Mihajlovka területére. A hadtest a kapott parancsnak megfelelően megkezdte az előkészületeket az új feladatra.

A gyorshadtest repülőalakulatai 10-11-én áttelepültek Dnyepropetrovszkba.⁴²⁴ További alkalmazásukat azonban a szinte folyamatos esőzés ellehetetlenítette.

Október 11-én a gyorshadtest menetképes csapatrészei folytatták a kijelölt területekre való előrevonulást, bár ezt sem az eső, sem a dnyepropetrovszki hídnál kialakult torlódás sem segítette elő.⁴²⁵ Az Ankay-csoport Novomoszkovszkot érte el,⁴²⁶

⁴²¹ Lásd: 6. sz. vázlat: 86. o.

⁴²² Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2328. 800. o.

⁴²³ Major Jenő (Baksa, 1891. VIII. 6 - Blaibach/Immenstadt, 1972. I. 13.) 1940. IX. 1-től tábornok. 1940. III. 1- 1941. XI. 1-ig az 1. gépkocsizó dandár parancsnoka.

⁴²⁴ M.SZABÓ: Im. 152. o.

⁴²⁵ Az esőzés az egész 17. hadsereg területén fékezte a mozgást. A hadsereg-parancsnokság szállás-csinálói például a Pavlográdból Krasznográdba vezető kb. 150 km-es utat 36 óra alatt tették meg. Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2328. 806. o

⁴²⁶ Zsedényi szerint itt ért véget a kövezett műút. Ettől K-re már csak földutak vezettek, amik a csa-

az 1. gépkocsizó dandár útban volt Mihajlovka-Golubovka területére. A hadtestparancsnokság áttelepült Golubovkára.

A Major-csoport folytatta gyülekezését Varlomovkára – Pavlográdtól 30 km-re ÉK-re. A 2. gépkocsizó dandár még feltöltését végezte, várható indulása másnapra volt tehető.⁴²⁷

Október 12-én a hadtest alakulatainak előrevonása a rendkívüli üzemanyagfelhasználás ellenére a sárban elakadt. Délutántól kezdve egyfolytában zuhogott az eső, hevessége estére pedig tovább fokozódott. A kerékpáros részek, a tüzérség és a fogatolt vonatsapatok gyakorlatilag menetképtelenek voltak, de elakadt a gyorshadtest törzse és irodája is. A nehézségek ellenére erőltetett két napi mozgás alatt az előcsapatok másfél hadtest üzemanyag-javadalmazását használták el. Ezért a nap végén a gyorshadtest parancsnoka az elért helyzetben megállította az 1. gépkocsizó dandárt.⁴²⁸

A Major-csoport estig Geraszimovkáiig jutott el. Az 1. gépkocsizó dandár teljes terjedelmében este 6 órára kelt át a hídon a Dnyeper túlsó partjára éle Novomoszkovszkig jutott. Őket követte az Ankay-csoport éle, a 13. és 14. kerékpáros zászlóalj.

A 10. kerékpáros zászlóalj fogolykísérési feladatot kapott: 8000 szovjet hadifoglyot kellett Dnyepropetrovszkba kísérniük.⁴²⁹

Másnapra a gyorshadtest csapatai teljesen megbénultak. Az elakadt járműveket vontatókkal igyekeztek kihúzni, illetve az elnyúlt menetalakzatokat felzárkóztatni, ami csak pillanatnyi megoldást jelentett, tekintettel arra, hogy az utak állapota továbbra sem javult. A vonatoktól elszakadt, elől levő alakulatok néhány napig utánpótlás és részben élelem nélkül maradtak. A tovább romló időjárás – az egyre gyakoribb havas eső – miatt a Schwedler-csoport parancsnokságának utasítására délutántól

padéktól járhatatlanná váltak. ZSEDÉNYI: Im. 28. o. A haladási viszonyokat jól érzékeltetik egy részt vevő szavai: *"Ez a sár pedig olyan volt, ami semmiféle, eddig ismert sárra nem hasonlított. A rozslisztből dagasztott kenyértésztához hasonlított volna, ha nem lett volna fekete. A talajban feneketlennek tűnt. Fölrakódott rétegei pedig a hideg szélben gyorsan szikkadtak és megkeményedtek."* E rétegeket időközönként kalapáccsal le kellett verni a kerekekről. SOMLÓ: I. m. 55. o.

⁴²⁷ Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2328. 801. o.

⁴²⁸ BELEZNAY István: Az 1. gépkocsizó dandár 1941. évi hadművelete a Dniepről a Donecig. Magyar Katonai Szemle, 1943. 1. 30. o.

⁴²⁹ Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2328. 808-809. o.

minden mozgást beszüntettek.⁴³⁰

Október 14-én az első beköszöntő fagyok hatására az összefüggő sártenger némileg megkeményedett.⁴³¹ Az útviszonyok tartós javulására azonban nem lehetett számítani, így Miklós Béla tábornok a gyorshadtest alkalmazhatóságának visszanyeréséhez annak átszervezését határozta el. Az üldözéshez két lépcsőre tagolták a csapatokat:

Első lépcső: gépkocsizó csapatok egy-egy századdal csökkentett zászlóaljai, felderítő és harckocsi-zászlóaljok, utász- és hírszázadok, a könnyűütegek zöme, a légvédelmi géppágyús ütegek, valamint a gépkocsizó zászlóaljtól elvont Botondokkal mozgékonyra tett seregvonat-részek.⁴³²

Második lépcső: Botondoktól megfosztott gépkocsizó-csapatrészek, kerékpáros zászlóaljok,⁴³³ közepes tüzérség, néhány könnyű üteg és légvédelmi tüzérség, valamint vonatsapatok. Ezek az útviszonyok javulásával követhették az első lépcsőt.

A Dnyepropetrovszk-Golubovka területén visszamaradt vonatsapatok állva maradtak, anyagi alapot képezve az utánpótláshoz. A mozgékonyosság visszanyerésén túl a hadtestparancsnok kimondott szándéka volt *„ily csoportosításban befejezni a hadműveleteket.”* Az átszervezés további előnyeit így látta:

„1./ a kitűzött cél gyorsan, kevesebb jármű tönkremenetelével érhető el,

2./ az előre jutott részek ellátása üzemanyaggal könnyebb,

*3./ kivonáskor a nem mozgékony részek a vasúthoz közelebb vannak, a mozgékony részek oda inkább vissza tudnak jutni.”*⁴³⁴

A további, Schwedler-csoportban történő alkalmazásra nézve a hadtestparancsnokság

⁴³⁰ Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2326. 815. o. Az időjárás és útviszonyok miatt egyébként ideiglenesen az egész 17. hadsereg beszüntette a mozgást. Uo. 812. o.

⁴³¹ BELEZNAY: Im. 30. o.

⁴³² Gépkocsizó dandáronként így kb. 700 jármű és 2000 ember maradt vissza. A leadott századok fegyverzetét a megmaradók átvették, így a zászlóaljok tüzereje nem csökkent. ZSEDÉNYI: Im. 29. o. Továbbá így lehetett biztosítani a harcoló részeknek és utánpótlásuknak a megfelelő mennyiségű Botond terepjárót, az egyetlen járművet, amely képes volt megbirkózni a sárral.

⁴³³ A kerékpáros részek az őszi idő beálltával, október 10-től, gyakorlatilag teljesen használhatatlanná váltak. A sáros út alkalmatlan volt a kerékpáros közelekedésre, így a honvédek az előrejutás érdekében kénytelenek voltak még a 60 kg-os kerékpárokat is tolni-cipelni. Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2328. 885. o.

terve az volt, hogy az első lépcső a csoport élén betör a Donyec-vidékre, azt követi a gyalogság. A második lépcső kerékpárosai az útviszonyoknak megfelelően követik az élt, megtisztítják a terepet és D-felé biztosítanak. A visszamaradt részek – a vonat csapatok – a helyükön állva maradnak.⁴³⁵

Október 15-én az utak állapotában jelentősebb javulás még nem következett be. A Major-csoport vonult csak előre, tervezett összevonási helye felé. A gyorshadtest csapatai az előző nap kiadott átszervezéseket végezték el. A Schwedler-csoport másnapi parancsa szerint a gyorshadtestnek Szokolje környékére kellett gyülekeznie a 17-én megindítandó, ekkor még meg nem határozott irányú (Sztalino, vagy Izjum) hadművelethez.⁴³⁶

A tervezett támadás napján, Hoth vezérezredes⁴³⁷, a német 17. hadsereg új parancsnoka Golubovkán felkereste a gyorshadtest parancsnokságát.⁴³⁸ Minden bizonytalanság e látogatás során közölték a hadtestparancsnoksággal a magyar csapatok új alárendeltségét és feladatát. A kiadott parancs szerint 12 órától a hadtest a 17. hadsereg közvetlen alárendeltségébe tartozik. További feladata: 18-án az LII. hadtest D-i szárnyán levő 257. gyaloghadosztály által tört résen – gyakorlatilag páncélos feladatot ellátva – az 1. gépkocsizó dandár átnyomul a Malinovszkij altábornagy által vezetett szovjet 6. hadsereg védelmén.⁴³⁹ A sikert kifejezve a gépkocsizó dandárok előretörnek Izjumra, és birtokba veszik a Donyec hídjait.⁴⁴⁰ Az Ankar-csoport Gubinicára húzódik előre és onnan követi az 1. gépkocsizó dandárt. Működési határok: É-on Pleszovoj – Lavkava – Kupjanszk, D-en: Krasznopavlovka – Bogumilovka – Barvenkova – É-Kramatovka.

Október 18-án az élt képező 1. gépkocsizó dandár elfoglalta megindulási körzetét Arteljnjaja térségében és felkészült a támadásra. Az LII. hadtest azonban a Harkov-Loszovaja vasútvonal mentén Krasznopavlovszknál a szovjet 6. hadsereg igen

⁴³⁴ Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2328. 823. o.

⁴³⁵ Uo. 824. o.

⁴³⁶ Uo. 829. o. Továbbá az időjárás zordabbra fordulása miatt a hadtestparancsnok sürgette a téli óvócikkek kiküldését.

⁴³⁷ Hermann Hoth (Neuruppin, 1885. IV. 12. –Goslar n. a.): 1940. VII. 19-től vezérezredes. 1941. X. 5-1942. VI. 1. között a 17. hadsereg parancsnoka.

⁴³⁸ Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2328. 836. o.

⁴³⁹ A szovjet 6. hadsereg állományaiba 1941. október 1-től a 255., 270., 275. lövészadosztályok, valamint a 26., 28. lovashadosztályok tartoztak. Tüzérségét a 274. tábori tüzérezred és a 671. tarackos tüzérezred, valamint a 14., 27., 504., légvédelmi tüzérezred alkották. Páncélos alakulatai az 1. és a 129. páncélos dandár voltak.

erős ellenállásába ütközött és támadása elakadt. A szovjetek itt fedezték a Harkovról kivonásra kerülő erők elvonulását.

Az 1. gépkocsizó dandár 257. hadosztály harcálláspontján tartózkodó parancsnoka, Major Jenő tábornok azt a parancsot kapta Hoth vezérezredestől, hogy a dandár a hadosztály É-i szárnyán törjön magának utat. Major azonban javasolta, hogy a harcászatiilag kedvezőbb D-i szárnyon kellene áttörni, mert a vasútvonal átlépte után csak egy folyóakadály van Izjumig, míg az É-i szárnyon négy kisebb folyó és két mélyvonalat húzódik a leküzdendő terepszakaszon. A javaslatot Hoth vezérezredes első megközelítésben nem fogadta el, mert valószínűleg az elakadt 257. hadosztályt szeretne volna tehermentesíteni. A hadtestparancsnokság, miután egyeztetett a 17. hadsereg vezérkari főnökével, kiegészítette Major elképzelését azzal, hogy a D-en harcoló Schwedler-csoport és az É-on levő LII. hadtest között benyomása szerint a szovjet védelemben hézagok vannak, amit ki lehetne használni. Hoth végül jóváhagyta az elképzelést.⁴⁴¹

Másnap hajnalban az 1. gépkocsizó dandár éjszakai átcsoportosítása után a vasútvonal mentén elhelyezkedő Otdocsninon keresztül a 2. gépkocsizó zászlóaljjal még reggel megindította a támadást.⁴⁴² Az áttörés jól sikerült, gyorsan teret nyert. A megerősített 3. gépkocsizó zászlóalj a résen át Rozsgyesztvenszkóijára támadt, ettől É-ra és D-re a felderítő csoportoknak sikerült kézre keríteniük egy-egy hidat a Britajon és hídfőt alkotni a túlparton. A fő támadási irányban tapasztalt erős szovjet ellenállást a D-i hídfőn keresztül előrevont 1. gépkocsizó zászlóalj Rozsgyesztvenszkóijára történő oldaltámadással igyekezett megtörni, de estig csak Fjedorovkáig jutottak el.⁴⁴³

A 2. gépkocsizó dandár második lépcsőként felzárkózott Arteljnajára a támadás továbbviteléhez.⁴⁴⁴

⁴⁴⁰ ZSEDÉNYI: Im. 29. o.

⁴⁴¹ Uo. 30. o. Ez a támadás időben szerencsésen egybeesett a szovjet hadseregek számára kiadott visszavonulási paranccsal. Lásd: 420. jegyzet

⁴⁴² A támadást előzetes felderítés nélkül, gyakorlatilag térképen tervezték meg. Csak annyi volt ismert, hogy a 257. hadosztály előtt álló erők több napja kitaranak és nem alárendelt csapatokról lehet szó. BELEZNAY: Im. 32. o.

⁴⁴³ BELEZNAY: Im. 34. o. A támadást sötétedéskor leállították, mert a használt térképek alapján nem lehetett tájékozódni, kizárólag domborzati összehasonlításra voltak használhatók. A jelölt vasútvonalak és helységek nem tükrözték a valós állapotokat.

⁴⁴⁴ Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2329. 852. o.

A gyorshadtest szárnyait balról a XIV. hadtest 257., jobbról a Schwedler-csoport 295. hadosztálya fedezte. A német hadosztályok a gépkocsizók támadásával párhuzamosan Izjum felé törtek előre. A kölcsönös együttműködés miatt a támadással a korábbi sávhatárok megszűntek, és ezután a Schwedler-csoport is adhatott parancsokat a gyorscsapatoknak.⁴⁴⁵

Október 20-án a nehéz, sáros útviszonyok ellenére (már két napja egyfolytában esett az eső) az 1. gépkocsizó dandár tovább folytatta a támadást Mecsebelovka felé, Fjedorovkánál összecsapva a visszavonuló szovjet 255. lövészadosztály harcokcsikkal és aknavetőkkal megerősített utóvédeivel. Egy lehallgatott szovjet rádióüzenet szerint a gyorshadtest támadása meglepte a szovjeteket. Az előre törő magyar páncélosok ellen légi támogatást kértek.⁴⁴⁶ A támadás a Mecsebelovka előtti terepszakaszig jutott el.

A 2. gépkocsizó dandár az 1. gépkocsizó dandár mögött DNy-ra alkotott lépcsőt. Az Anka-csoport a terepviszonyok miatt érdemben nem tudott előre haladni.

Másnapra virradó éjjel az 1. gépkocsizó dandár 3. gépkocsizó zászlóaljának Szentgyörgyi Zoltán főhadnagy vezette százada⁴⁴⁷ éjszakai támadással áttörte a szovjet védelmi vonalat és a két szovjet ezred által védett község közepéig nyomult előre. A nyomában előretörő zászlóalj-zöm, majd a reggelre beérkező 1. és 2. zászlóalj elfoglalta Mecsebelovkát, sőt a támadást tovább vitte, délutánra azon túl É-D felé szétnyúlva a következő falvakat is elfoglalta.⁴⁴⁸ A szovjetek a helység visszavételére reggeltől kezdve három zászlóalj-erejű ellentámadást indítottak, de a gépkocsizók a harcokcsikkal megerősített tartalékszázad segítségével mindet elhárították. A meglepetés miatt hihetetlenül kis veszteség mellett (elesett: 1 tiszt, 2 honvéd, megsebesült 1 tiszt és 2 honvéd), ejtettek 300 foglyot. A támadást a dandár Mecsebelovkáról tovább folytatta, és további 700 szovjet katona került fogságba.⁴⁴⁹

⁴⁴⁵ Uo. 849. o.

⁴⁴⁶ Uo. 858. o.

⁴⁴⁷ Szentgyörgyi főhadnagy századával éjjel átgázolt a szovjet védvonal előtti vizes-mocsaras területen és a házak közé beszivároghva helyséharcban egy szakaszon semlegesítette a védőket. A 3. gépkocsizó zászlóalj támadó főerői így könnyen kitágíthatták a védelmen ütött rést.

⁴⁴⁸ BELEZNAJ: Im.: 36-37. o. A dandárparancsnok Major Jenő vezérőrnagy közvetlenül a küzdő csapatok mögött irányította a harcot. Az erős tűzhatás miatt háromszor kellett harcálláspontot változtatnia.

⁴⁴⁹ Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2321. 871. o. A 17. hadsereg által ejtett foglyok több, mint felét a gyorshadtest csapatai szedték össze. A nap összvesztesége végül 15 halott

Hoth vezérezredes táviratban gratulált Miklós tábornoknak a hadtest nehéz viszonyok közt végrehajtott sikeres támadásához.⁴⁵⁰

A 2. gépkocsizó dandár a D-i sávban nyomult előre Barvenkova irányában, tehermentesítve a Schwedler-csoport É-i szárnyát.⁴⁵¹ Az Ankey-csoport és a kerékpáros részek, valamint a közepes tüzérség az útviszonyok miatt továbbra is mozdulatlanok maradtak.⁴⁵² A folyamatos esőzések miatt a hátsó alakulatok mozgása megbénult, a messze levő dnyepropetrovszki anyagi kirendeltségtől történő vételezés pedig teljesen ellehetetlenült. Így a küzdő csapatokhoz közelebb levő második lépcső üzemanyagát szállították előre a támadás fenntartásához.⁴⁵³

Az elkövetkező két napban a gyorshadtest alakulatai nem tudtak kimozdulni a sárból, csak felderítő tevékenységet folytattak. A hadtestparancsnok benyomása és fogolyvallomások szerint a szovjetek ekkor vonultak ki Harkovból és Izjumból. Ennek biztosítására utóvédek maradtak Izjumból DNY-ra. A rossz idő ellenére az 1. gépkocsizó dandár ellen légi támadást intézett négy repülőgép.⁴⁵⁴ A mozgóképesség visszanyeréséig a hadtest eddig elért helyzetében próbálta rendezni kötelékeit. A 17. hadsereg parancsnoksága arcvonalán parancsban szüntetett be minden mozgást.⁴⁵⁵

A légi felderítés szerint a szovjetek visszavonulóban voltak,⁴⁵⁶ az el nem szállítható készleteket felgyújtották – így az Izjumban felhalmozott gabonát is. Az Andrejevkről Izjumba vezető út teljesen víz alatt volt, így a gyorshadtest tevékenysége a hátsóbb részek, főleg a hadtáp felzárkóztatására korlátozódott.⁴⁵⁷ Egyéb mozgás az útviszonyok miatt a hadtest vonalán nem történt.

Október 24-26-án a hadtest általában mozdulatlan maradt, csak felderítő részei törtek előre és elérték a Petropolje-Szavodszk vonalat, 40 foglyot ejtettek. Ez idő alatt a gyorshadtest személyi utánpótlásának első lépcsője (26 tiszt, 1489 fő legény-

és 35 sebesült volt. A nagyon kis veszteség azért is meglepő, mert az elfogott 700 szovjet katonánál 250 db. automata puskát zsákmányoltak. MAJOR Jenő: A páncéldandár harcai – Mecsebelovka. Magyar tartalékos tisztek lapja, 1942. 16. 7. o.

⁴⁵⁰ Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2326. 856. o.

⁴⁵¹ ZSEDÉNYI: Im. 31. o.

⁴⁵² Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2326. 865. o.

⁴⁵³ Uo. 866. o.

⁴⁵⁴ Uo. 874. o.

⁴⁵⁵ Uo. 879. o.

⁴⁵⁶ A szemben álló szovjet 6. hadseregnek október 23-ig Balakleja-Barvenkovo vonalra kellett visszahúzódnia, egybeesve a gyorshadtest támadásának ütemével. BAGRAMJAN: Im. 415. o.

⁴⁵⁷ Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2326. 882. o.

ség) beért Dnyepropetrovszkba.⁴⁵⁸

Miklós Béla benyomása szerint a szovjetek a Donyec mögötti védőállásaikat elfoglalták, a Donyecen innen csak Izjuntól D-re, illetve a hidaknál maradtak hátra utóvédek, előretolt állásaikban.

A leállított földi harctevékenységtől eltérően 25-én az 1/3. vadászszázad két raja megpróbált Loszovajára áttelepülni, de leszálláskor az egyik raj beleragadt a sárba, így a másik raj visszatért Dnyepropetrovszkba.⁴⁵⁹

A 17. hadsereg ekkori tervei szerint az útviszonyok javulása után a hadtestet helyén a német 125. gyaloghadosztály váltja fel. A gyorsadtest ezután D-re vonulva csatlakozik a XI. hadtest támadásához, Szlavjanszkra. A városba való bevonulás után várhatóan a hadműveleti helyzet igénye szerint vetik be.⁴⁶⁰

Október 27-én Miklós Béla hadtestparancsnok (vélelmezhetően a gyorsadtest további alkalmazását megbeszélendő – A. Sz. V.) a 17. hadsereg parancsnokságára repült – onnan pedig majd 30-án tovább Budapestre. Távollétében a gyorsadtest parancsnokságát Major vezérőrnagy vette át, akit ez idő alatt Ankey-Anesini Győző vezérőrnagy helyettesített az 1. gépkocsizó dandár élén.⁴⁶¹

A 17. hadseregtől kapott feladatot – Avamovka-Szavodszk ellenállási vonalra felzárkózni a hadseregzőm átcsoportosításának oldalvédelmére – a járhatatlan utak miatt a hadtest meg sem tudta kezdeni.⁴⁶² Az 1. gépkocsizó dandár zöme Mecsebelovkán gyülekezett. A 2. gépkocsizó dandár Barvenkovkán csoportosult, 5. és 6. gépkocsizó zászlóalja gyalogosan próbált előrejutni a Donyec irányába. Felderítő osztaga gyalog részekkel Velikaja Kaminsevacsig jutott, ahol szovjet utóvédekkel csapott össze. 120 foglyot ejtettek és zsákmányoltak egy nehéz harckocsit.⁴⁶³ Az Ankey vezérőrnagy hadtestparancsnoki elfoglaltsága miatt megszüntetett Ankey-

⁴⁵⁸ Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2326. 891. o. A kiküldött csapatpótlások igen nagy felszerelési hiányokkal érkeztek meg. Lásd: 412. jegyzet.

⁴⁵⁹ M. SZABÓ: Im. 153. o.

⁴⁶⁰ Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2326. 897. és 899. o.

⁴⁶¹ Uo. 913. o. – Más forrás szerint (Uo. 897. o.) a dandárparancsnokságot Zsombolyay Béla ezredes vette át. (Zsombolyay Béla (Budapest, 1893. VI. 12- Dombrád, 1964. I. 19.) 1940. V. 1-től ezredes. 1947-1942. X. 1-ig az 1. gépkocsizó dandár parancsnokhelyettese.)

⁴⁶² Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2329. 899. és 904. o.

⁴⁶³ Uo. 909. o.

csoportból a VII. kerékpáros zászlóalj bázisán létrehozott Hernády-csoport⁴⁶⁴ elővonása a sárban elakadt.

Másnap, 28-án a Dél Hadseregcsoporthoz az 1. páncéloscsoporthoz, valamint a 6. és 17. hadseregek területén az útviszonyok és az ellátási helyzet javulásáig határozatlan időre beszüntette a hadműveleteket. A 125. gyaloghadosztály ennek ellenére megkezdte menetét a gyorshadtest felváltására.⁴⁶⁵

Ekkorra már az átszervezett gépkocsizó részek is csak gyalog tudtak mozogni.⁴⁶⁶ Komolyabb előretörésre nem volt lehetőség, csak felderítő osztagok – hadseregparancs ellenére történő – kiküldésére. A 2. gépkocsizó dandár felderítő járőrei É-felé, az 1. gépkocsizó dandár elé kanyarodva Izjuntól 5 km-re D-re kijutott a Donyecig. Ettől DK-re, a dandár 30 km-t gyalog előretörő felderítői Bogorodicsnojénál érték el a folyót. A hidakat felrobbantva találták.⁴⁶⁷

A gyorshadtest hadműveleti jelentése szerint a hadtest „[...] a mai napon 230 km mélységben elnyúlva, mozdulatlanságra kárhóztatva feküdt a sárban. Utánpótlás a legnagyobb nehézségekkel küzd.”⁴⁶⁸ A folyamatban levő hadműveleti szakaszra nézve a jelentés pedig megállapította, hogy az év hátralevő részében a hadtest az épített utakon kívül még a terepjáró járművek túleröltetésével sem lesz képes nagyobb mozgásra.

A Donyecre való kijutás a feneketlen sárban tovább csökkentette a gyorshadtest gépjármű állományát. Az új feladatra való előkészületek során megállapították, hogy a hadtest bevethető részei három - három és fél gyenge gépkocsizó zászlóalj, két-három könnyű tarackos és egy-két légvédelmi gépágyús üteget tesznek ki összesen, páncélosok nélkül. A híradó, műszaki és egyéb ellátási részek mozgóképessége pedig

⁴⁶⁴ A csoport alakulatai voltak: a VII., 10., 12., 13., 14. kerékpáros, valamint az 1. lovas páncélos és a 152. utász zászlóalj. Uo. 1113-1114. o. alapján. Hernády Rudolf (?). 1897. IV. 16.-?. 1942. III. 30.): 1937. V. 1-től alezredes. A VII. kerékpáros zászlóalj parancsnoka.

⁴⁶⁵ Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2329. 905. és 911. o.

⁴⁶⁶ A helyzetet jól jellemzi, hogy a legénység a csizmát drótokkal és madzagokkal kötötte a lábára, nehogy benne maradjon a sárban.

⁴⁶⁷ Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2329. 911. o. A 17. hadsereg parancsnoksága táviratban gratulált a gyorshadtest gépkocsizóinak menetteljesítményükhöz. A hadsereg többi része csak napok múltán zárkózott fel a Donyecre. A Budapesttől légvonalban több, mint 2200 km-re levő Bogorodicsnoje volt a hadjárat során a elért legtávolabbi pont, ahová magyar alakulat eljutott.

⁴⁶⁸ Uo. 909. o.

nem volt biztosítható.⁴⁶⁹

Október utolsó két napján, ha lehet, még tovább romlott az időjárás. Az állandó eső miatt megszűnt közlekedés mellett a látótávolságot jelentősen csökkentő köd súlyosbította a helyzetet, az utánszállítást teljesen ellehetetlenítve.⁴⁷⁰ A nagy igénybevétel miatt – Major vezérőrnagy jelentése szerint – ekkorra a hadtest gépjárműveinek 60%-a nagyjavításra szorult, saját kapacitással pedig csak 20%-ot tudott kijavítani, és további kiesésekkel számoltak.⁴⁷¹

A szovjetek a Donyec Ny-i partján már csak tüzérséggel megerősített kisebb folyambiztosító erőket hagytak hátra, a 6. hadsereg zöme visszavonult a túlpartra. Az 1. gépkocsizó dandár felderítői a visszavonuló csapatrészeket üldözték Izjum felé, de miután két oldalról erős tüzet kaptak, a hídig nem tudtak eljutni. Fogolyvallomásból derült ki, hogy a szovjetek Izjumból É felé vonulnak vissza és itt a Donyec-hidat felrobbantották.

A dandár csapatait a szovjet légierő a rossz idő ellenére igen aktívan, 18 alkalommal, összesen 53 repülővel támadta.⁴⁷² A gyorshadtest alárendelt légierője még nem tudott beavatkozni a szovjet légitevékenységbe, mert csak ekkor települt át Dnyeprodzserzsinszkbe. Október 28-án a vegyesbombázó-század légi része, majd 30-án az 1/3. vadász- és a III. közelfelderítő-századok is beérkeztek.⁴⁷³ A gyorshadtest aktív légi oltalmazását a továbbiakban a repülőtér arcvonaltól való nagy (kb. 220 km-es) távolsága gátolta, mert a repülőknél csak az oda-vissza repülésre volt elegendő üzemanyaguk, a légi harcra már biztonsággal nem maradt.⁴⁷⁴

November 1-jén a Dél Hadseregcsoporthoz működő híradó összekötő jelentette, hogy a gyorshadtest további alkalmazása várhatóan a támadás jobbszánján az üldözés folytatása lesz. A 17. hadsereg további terveiben az 1. páncéloscsoport Donyec-íparvidékre való támadása szerepelt, amin belül a gyorshadtest feladata a

⁴⁶⁹ ZSEDÉNYI: Im. 31. o. A július 1-t követően a Kárpátokon átkelő gyorshadtest harcképessége töredékére morzsolódott. Miután ütőképessége jelképessé vált, kint tartása nem csak felesleges, de veszélyes is lett volna.

⁴⁷⁰ Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2328. 913. o.

⁴⁷¹ Uo. 919. o. Csak a 2. gépkocsizó dandárnál tíz nap alatt (október 19-29.) 78 db gépjármű esett ki.

⁴⁷² Uo. 916. és 919. o.

⁴⁷³ Uo. 974. o. A földi kiszolgáló részek november 5-re települtek át. Uo. 1032. o.

⁴⁷⁴ M. SZABÓ: Im. 153. o.

Vorosilovgrádra történő további 200 km-es előretörés lett volna.⁴⁷⁵ A továbbiak sikeres végrehajtása azonban a hadtest anyagi és technikai állapotára való tekintettel több volt, mint kérdéses. Felváltására ekkor már a német 257. gyaloghadosztályt szánták.⁴⁷⁶

November 2-án az 1. gépkocsizó dandár felderítő járőre behatolt Izjumba és tűzharcba keveredett a szovjet utóvéddel.

A 2. gépkocsizó dandár folyambiztosító járőrei egy szovjet átkelési kísérletet számoltak fel. Az ekkor ejtett foglyok szerint a dandár vonalával szemben a Donyec túlsó partján két lövész- és egy gépkocsizó lövészezred volt állásban.⁴⁷⁷ A Donyec Ny-i partját átfésülő járőrök szovjet csapatokat már nem találtak.

A délelőtti derültebb időt kihasználva a dandár csapatait nyolc – veszteséget nem okozó – légitámadás érte, összesen harmincegy bombázóval.

Az elkövetkező napokban a gyorshadtest alakulatai érdemben nem mozdultak el, felderítést végeztek a Donyec partvonalán. Az időjárás némileg kedvezőbbben alakult, már nem minden nap esett, így az utak elkezdtek száradni, ugyanakkor egyre gyakrabban volt köd.⁴⁷⁸

Major vezérőrnagy benyomása szerint a szovjetek rájöttek, hogy aktív üldözés nem fenyegeti őket, így a továbbiakban a magyar szándékok megismeréséhez az érintkezés fenntartására törekedtek.⁴⁷⁹ Ehhez kisebb felderítő csoportokat küldtek át a folyón. A feladatot így a hadtest felváltásáig a Donyec-menti folyamatos járőrözés, az átkelések megakadályozása, illetve az átkelt szovjet felderítők elfogása, felszámolása jelentette.

Az 1. gépkocsizó dandár előtt november 4-én egy kisebb szovjet ellentámadás a tüzéségi tűzben összeomlott. Ezen kívül 5-én Izjum környékén további beásott utóvédeket számoltak fel. Összesen 58 foglyot ejtettek.

⁴⁷⁵ Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2321. 918. o. és ZSEDÉNYI: Im. 31. o.

⁴⁷⁶ Uo. 946. o. A 125. gyaloghadosztály végül partizánok elleni harcban lett bevetve Krasznogradtól K-re. Uo. 994. o.

⁴⁷⁷ Uo. 927. o.

⁴⁷⁸ Uo. 941. o. Ez ugyan még kevésnek bizonyult a mozgóképesség visszanyeréséhez, de legalább a légi utánpótlásra nyílt némi lehetőség.

⁴⁷⁹ Uo. 931. o.

A 2. gépkocsizó dandár a Bogorodicsnoje melletti erdőben egy kozákszázadból és egyéb kötelékek maradványaiból álló partizáncsoportot semmisített meg. Nagy mennyiségű élelmiszert és robbanóanyagot, valamint távbeszélő eszközöket zsákmányoltak. Ebből az élelmiszer bizonyult a legértékesebbnek, mivel ekkor már csak repülőgépről történő ledobással lehetett az élcapatok utánpótlását megoldani.⁴⁸⁰

Ugyanígy a tábori posta és a futárszolgálat is kizárólag légi úton volt már ekkor elérhető az anyaország és a gyorshadtest között. Ehhez azonban át kellett szervezni a hadtest repülőcsapatait. A futárkapcsolathoz rendszerbe állított, többször üzemképtelen (és végül repülésről letiltott) SM-75 mellett a másik, Ca-135 típusú futárgép is kiesett, miután motorhiba miatt Krivoj-Rogban kényszerleszállt. Így a hadtest repülőparancsnoksága a Ju-86-os századtól vett el három bombázót a futár és postaszolgálat helyreállítására, amik viszont így a csapatok támogatásából hiányoztak.⁴⁸¹

A szovjet légierő a hadtest területét szinte minden nap több hullámban, több repülővel folyamatosan bombázta. Továbbá a vadászok alacsony támadásai is napirenden voltak.

November 6-án kezdte meg a német 257. gyaloghadosztály részeivel a gyorshadtest felváltását, az utak állapota által lehetővé tett tempóban. A váltást néhány nap kényszerű szünet után a gyorshadtest teljesen november 12-ére fejezte be, a németek támogatására két-két üteget hátrahagyva. A további alkalmazáshoz a hadtest gyülekezőkörletének Konstantinovka lett kijelölve.⁴⁸²

Az 1. gépkocsizó dandár védelmi körletének jobb és bal szárnyait november 9-10-én vették át a német 457/III. és 435/I. zászlóaljok. A 2. gépkocsizó dandár jobb szárnyát november 9-én a német 477. gyalogezred egy zászlóalja váltotta.⁴⁸³ A dandár 5. és 6. gépkocsizó zászlóaljainak felváltása 11-re fejeződött be.

A német és magyar alakulatok mozgását az idő javulásával – 9-10-én már a nap is kisütött – a szovjetek egyre gyakoribb repülő támadásokkal zavarták. Csak 9-11 között 16 alkalommal 45 repülő támadta a hadtest körleteit.

⁴⁸⁰ Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2326. 938. o.

⁴⁸¹ Uo. 966. o. A bombázók kiváltásához november 11-én három futárgép rendszerbe állítását kérte a gyorshadtest-parancsnokság.

⁴⁸² Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2327. 946-947. o.

⁴⁸³ Uo. 963. o.

November 11-én délután érkezett vissza Miklós Béla hadtestparancsnok Panjatinóra a gyorshadtest parancsnokságára. Utazásának eredménye lehetett, hogy az OKH-nál másnap, 12-én tartott vezérkarfőnöki értekezleten a Dél Hadseregcsoporthoz vezérkarfőnökét tájékoztatták a magyar királyi I. gyorshadtest hadműveleti területéről történő kivonásáról.⁴⁸⁴

A német 257. gyaloghadosztály által leváltott és kivonásra kerülő dandárok 12-13-án Mecsebelovka (1. gépkocsizó dandár) Barvenkovka (2. gépkocsizó dandár) és Mihajlovka (Hernády-csoport) körzetébe gyülekeztek.⁴⁸⁵

Az átcsoportosítást az egyre keményebb fagyok⁴⁸⁶ elősegítették, mert a korábbi sártenger végre járhatóvá vált. Ugyanakkor a hideg miatt a gyorshadtest alárendelt légierejénél a vadászok nem tudták repülőgépeik motorjaikat beindítani.⁴⁸⁷

A Hernády-csoport 13-án megkezdte hátravonását vissza, Dnyepetrovszkba.

November 14-én a 17. hadsereg parancsnoksága közölte az összekötő Forgách századossal hogy a gyorshadtest november 15-től kivonásra kerül.⁴⁸⁸ A részleteket és a további terveket Zsedényi vezérkari ezredessel az elkövetkező napokban egyeztették. A német kivonási parancsot követő intézkedések szerint a gyorshadtest alakulatai november 23-ig Dnyepetrovszkban gyülekeznek.

A gyalog menetelő részek a tervek szerint 26-án indultak Vinnyicára, ahonnan egy több napos műszaki pihenőt követően indultak tovább Kolomiján és Körösmezőn át „M” állomásaikra. A vasúton hazaszállítandó részek megindítását a szerelvények beérkezése után legkorábban november 23-a után tervezték.⁴⁸⁹

A Megszállócsoporthoz parancsnokság szándéka szerint a II. és VII. kerékpáros zászlóaljkat vissza akarta tartani a 15. és 16. kerékpáros zászlóalj felváltására. A tervet Miklós Béla a kerékpáros csapatnem korlátozott téli alkalmazhatóságára hivatkozva

⁴⁸⁴ Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2326. 988. o.

⁴⁸⁵ Uo. 971. és 973. o.

⁴⁸⁶ November 13-án -10, -15 °C-os hidegeket mértek. A keményre fagyott utakon a forgalom végre megindulhatott ugyan, de a mély keréknyomok csak lassú haladást tettek lehetővé. Uo. 978. és 983. o.

⁴⁸⁷ Így motormeleghítő kályhák rögtönzésére kényszerültek. M. SZABÓ: Im. 153. o.

⁴⁸⁸ November 11-én a még szeptemberben, a rastenburgi tárgyalások során beigért négy megszálló dandár közül az első kettő (a 105. és a 108. megszálló dandár) megérkezett Bergyicsevbe, ahonnan megkezdték felvonulásukat alkalmazási helyükre. Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2328. 971. o.

⁴⁸⁹ Uo. 983. o.

kérte megváltoztatni.⁴⁹⁰

November 16-án Miklós Béla vezérőrnagy hadtestparancsnok és Zsedényi Zoltán ezredes, vezérkari főnök búcsúzóul lejelentkezett a 17. hadsereg parancsnok-ságán, ahol tiszteletükre Hoth vezérezredes, díszvacsorát adott.⁴⁹¹ A hadseregpa-rancsnok köszöntőjében meleg szavakkal méltatta a gyorshadtest utolsó hadműveleti szakaszban mutatott teljesítményét:

„A gyorshadtest nem csak az LII. hadtestet segítette előre és Gruppe von Schwedlernek az ellenség által Északról való átkarolását akadályozta meg, az Izjum felé való előretöréssel, hanem új lendületet hozva a 17. hadseregbe, előrerántotta a Donyecig és a folyót annak élén elsőnek érte el. A Mecsebelovkai haditett pedig mindig fényes lapja marad a hadtörténelemnek.”⁴⁹²

⁴⁹⁰ Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2326. 983. o. – Kérését végül nem vették figyelembe, mert mindkét zászlóalj a gyorshadtest hazaszállításának segítése után kint maradt a megszálló erőknél.

⁴⁹¹ Uo. 988. o.

⁴⁹² Idézi: ZSEDÉNYI: Im. 32. o.

III. A magyar királyi I. gyorshadtest kivonása

III.1. A gyorshadtest kivonásának előkészítése

Augusztus 29-én Szombathelyi vezérőrnagy, mint a szovjet megszállt területek katonai közigazgatási parancsnoka tájékoztató és búcsúzó látogatása során Umanyba érkezett, majd 30-án Kirovográdon keresztül továbbrepült a gyorshadtesthez, végül a 17. hadsereg parancsnokságához, ahol találkozott a Makray vezérkari alezredes vezette összekötő csoporttal is.⁴⁹³ Ekkor már minden bizonnyal határozott elképzelése volt a gyorshadtest hazahozataláról, amit a legfelsőbb döntéshozói szinten is igen hamar lehetősége nyílt képviselni.

A gyorshadtest kivonásáról vagy további alkalmazásáról, esetleges felváltásáról a korábbi tapogatózások után komoly szándékkal Horthy Miklós kormányzó 1941. szeptember 7-10. között Hitlernél Rastenburgban tett látogatásakor esett szó. Kísérői voltak ekkor Bárdossy László miniszterelnök, külügyminiszter és Szombathelyi Ferenc altábornagy, a Honvéd Vezérkar új főnöke. Szombathelyi külön tárgyalta Keitel tábornaggal,⁴⁹⁴ ahol elővezette, hogy a gyorshadtestet az aktuális hadműveleti szakasz (Dnyeper-védelem) lezárulta után haza kívánják hozni, mert az nincs felkészítve téli hadviselésre, továbbá a következő háborús évre való felkészülésben is szükség van a jelenleg a fronton tartózkodó alakulatokra.⁴⁹⁵ A tárgyalásokon ekkor végül abban állapodtak meg Hitlerrel, hogy a németek átadják egy teljes páncélos-hadosztály felszerelését, valamint a gyorshadtest komoly anyagi veszteségeit pótolják.⁴⁹⁶ Így a hadtest a folyamatban levő hadműveletek – a Dnyepropetrovszk felől

⁴⁹³ Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2324. 529., 537. és 544. o.

⁴⁹⁴ Wilhelm Keitel (Helmscherode, 1882. IX. 22- Nürnberg, 1946.): Tábornagy: 1940. VI. 19-től. 1939. IX. 1-től 1945. V. 9-ig az OKW főnöke.

⁴⁹⁵ KEITEL, Wilhelm: Életem, Nagykanizsa, én. 345. o.

⁴⁹⁶ A veszteségek pótlásából és a páncélos-hadosztály felszereléséből a németek saját hadianyag-igényei miatt ekkor semmi sem lett, így a gyorshadtest csapatai, mint láttuk, kivonásukig egyre rosszabb anyagi állapotba kerültek.

induló É-i és D-i irányú átkarolások – befejeztéig a fronton marad.⁴⁹⁷ A kivonást ezután kezdhetik meg majd a magyar csapatok, a váltásként kiküldendő négy megszálló gyalogdandár fejében.

A politikai megállapodás eredményei a hadszíntéren, a harcoló alakulatok szintjén szeptember második felére jelentkeztek. Ekkor kezdett realizálódni a hadtest kivonása:

Szeptember 20-án Vörös vezérőrnagy⁴⁹⁸, a gyorshadtest további sorsát érintő igen fontos tárgyalás miatt tett látogatást a Dél hadseregcsoportnál Umanyban.⁴⁹⁹ A megbeszélések során szó került a lovasdandár augusztus eleje óta napirenden levő kivonásának kérdéséről is. Ennek eredményeként megállapodás született, hogy a Dnyeper-védelemből felszabaduló lovas részek fokozatosan kivonásra kerülnek, legkorábban október 1-jétől. A gépkocsizó és kerékpáros részek (13. és 14. kerékpáros, és az 1. lovas páncéloszászlóalj) a gépkocsizó dandárok megerősítésére továbbra is kint maradtak. A két gépkocsizó dandár kivonásával kapcsolatban rögzítették, hogy a magyar csapatok elmozdítása a német gépkocsizó és páncélos alakulatokkal egy időben fog megtörténni. Addigi várható alkalmazásuk: a Dnyeper-védelem után Krivoj-Rogban pihennek, feltölteneik, a felszerelést kiegészítik/kijavítják és ezt követően a 17. hadsereg alárendeltségében várhatóan a Donyec-medence irányában lesznek bevetve.⁵⁰⁰

A további részleteket a gyorshadtest alakulataival kapcsolatban 22-én Vörös vezérőrnagy a Roques-csoportnál pontosította Krivoj-Rogban. A tárgyalás eredményeiről személyesen számolt be Miklós Béla tábornoknak még aznap Tomakovkán.⁵⁰¹

III.2. Az 1. lovasdandár kivonása

Eszerint a lovasdandár kivonásra kerülő alakulatainak összevonása megkezdődött. Ezek Vinnyicára mennek hátra lábon, ahonnan (a szintén kivonásra kerülő 8.

⁴⁹⁷ JACOBSEN: Im. 526. o. (Halder szeptember 9-i feljegyzése.)

⁴⁹⁸ Vörös János (Csabrendek, 1891. III. 23- Balatonfüred, 1968. VII. 23): Tábornok: 1941. V. 1-től. 1940. XI. 1-1941. VIII. 1-ig a 2. gépkocsizó dandár parancsnoka. 1941. VIII: 1-1941. XI. 1-ig az 1. hadsereg vezérkari főnöke.

⁴⁹⁹ Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2324. 645. o.

⁵⁰⁰ Uo. 648. o. A tárgyalások során megegyeztek az ukrajnai megszálló Kárpát-csoport egy közeli időpontban való kivonásáról is a beígért négy megszálló dandár fejében.

⁵⁰¹ Uo. 673. o.

határvadász dandárral együtt) vasúton szállítják őket tovább a hátországba. Gépkocsi anyaguk a kint maradók hiányainak pótlására hátra hagyták.⁵⁰²

A tárgyalások után legkorábban – már szeptember 24-25-én – az 1. lovasdandár leg-hátrább, Kamenyec-Podolszkiban levő részei keztek meg menetüket „M” állomásuk-ra.⁵⁰³ A dandár további, arcvonalban levő alakulatainak felváltására Vörös vezérőrnagy 28-i tájékoztatása szerint csak akkor kerülhetett sor, mikor azt a szövetséges csapatok leváltják, vagy a Dnyeper-menti hadműveleti helyzet lehetővé teszi.⁵⁰⁴

Ez október elejére következett be, mikor is – az Ankay ezredes vezetésével kint maradt csoport kivételével – kivonásra került alakulatok⁵⁰⁵ hadrendi kötelékenként Pongrácz Pál ezredes⁵⁰⁶ parancsnoksága alatt megkezdték menetüket vissza a hátországba. A lovasdandár kivonásra kerülő alakulatai feltűnést keltettek a Dél Hadsergcsoporthoz tartozó vezetésénél, és október 6-án magyarázatot követeltek az összekötőktől. A helyzetet 12-ére sikerült tisztázni. Kiderült, hogy a hadsergcsoporthoz tartozó vezérkari főnöke a Vörös vezérőrnaggyal történt egyeztetésről nem tájékoztatta a hadműveleti tisztet, sőt Rundstedtet sem, így október 7-én még a lovasdandár bevetését tervezték a Zaporozsje-Nikopol közti Dnyeper-szakasz megtisztítására.⁵⁰⁷

A dandár alakulatai a szofiyevkai gyülekező körletből Kirovográdon és Umanyon keresztül Vinnyicára meneteltek, ahonnan vasúton utaztak tovább. A gyalogmenetben nem kivonható részeket Snamenkán vagonírozták be október 16-i kezdettel.⁵⁰⁸ A szállítás tervezett útvonala: Snamenka-Lemberg-Przemysl volt, innen 30 km gyalogmenet Szjankiig, onnan újra vasúton „M” állomásaikra.⁵⁰⁹ A gyalogmenet a német vasútirányítás szívességéből végül elmaradt. A lovasdandár részeit Kassáig száll-

⁵⁰² Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2326. 683. o.

⁵⁰³ Az első útra kelt alakulatok a lóellátó-, a lókorház-, és lóüdültető állomások voltak. Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2327. 706. o.

⁵⁰⁴ Uo. 718. o.

⁵⁰⁵ Az 1. lovasdandár parancsnokság és tüzér parancsnokság, a 3. és 4. huszárezred, az 1. lovas tüzérosztály, az 1. lovas hírszázad (az 1. gépkocsizó vegyes hír szakasz kivételével), illetve a dandár fogaltolt részei. Uo. 831. o.

⁵⁰⁶ Pongrácz Pál (Veszprém, 1889. VIII. 30- Paloznak 1969. I. 5.) Ezredes: 1938. XI. 1-től. 1939. XI. 1-1942. II. 1-ig a 3. honvéd huszárezred parancsnoka.

⁵⁰⁷ Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2327. 803. o. A hadtestparancsnok Pongrácz ezredesnek parancsba adta, hogy a lovasdandár kivonásra kerülő alakulatainak bármiféle visszatartási kísérletét, vagy az ilyen irányú parancsokat a Magyar Királyi Honvéd Vezérkar Főnökére hivatkozva utasítsa vissza. Parancsot csak tőle kaphat, a Kárpát-csoport parancsnoksága által. Pongrácz szabad kezet kapott a rábízott csapatok hazavitelére, amennyiben a vinnyicai berakodás nehézségekre ütközne. Uo. 832. o.

⁵⁰⁸ Külön szervezési kérdést jelentett, hogy elírás miatt a megszálló-csoport parancsnoksága 80 harácsoltszóval számolt, a valóságban azonban 800 db volt. A tenyésztésre alkalmas állatokat a lovasdandár hazaszállította, a többit a csoportparancsnokság saját célra Vinnyicára irányította.

⁵⁰⁹ Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2321. 789. és 808. o.

lították, ott rakodtak át MÁV szerelvényekre, amin végül beérkeztek „M” állomásukra.⁵¹⁰ A dandár utolsó részeinek vasúti berakása november 2-ra fejeződött be Snamenkán, ahonnan 4-6 nap volt az út hazáig.⁵¹¹

A dandár részvételét az 1941. évi hadjáratban a november 15-i nyíregyházi díszszemlével zárta le.

III.3. A repülő alakulatok és a gépkocsizó dandárok kivonása

A gyorshadtest-közvetlen légierőből az I. közelfelderítő-század repülő része már október 5-én megkezdte hazatelepülését. E szerencsés alakulat 1941-es hadi alkalmazása során személyi veszteséget nem szenvedett. A század földi részlege később, csak december 19-én érkezett meg Mátyásfüldre.⁵¹²

A következő kivonásra került repülőalakulat – a 3/5. bombázórepülő-század Caproni csoportja – november 8-án repült át Debrecenbe.⁵¹³

Őket követte később, november 17-én a III. közelfelderítő-század, de hazatérésük a zordra forduló időjárás miatt elhúzódott. A század repülői a beköszöntő havazás és az alacsony felhőalap miatt nem tudták tartani a köteléket és szétszóródtak. A kényyszerleszállt négy repülőgép közül egy össze is tört.⁵¹⁴

November 18-án az 1/3. vadásziprepülő-század szintén megkezdte hazatelepülését, ami az orosz tél beállta miatt szintén nem a tervezettnek megfelelően alakult.

A század pervomajszki feltöltés után repült tovább Kolomija irányába, de a havazás miatt kénytelenek voltak visszafordulni és Vinnyica mellett leszállni. A leszálláskor megsérült két CR-42 kijavítása és a feltöltés után végül 22-ére települhettek át Vinyicára, ahol kivárták az időjárás javulását. Ennek bekövetkeztével, november 26-án tudtak újra felszállni, hogy kolomijai és debreceni feltöltés után késő délutánra beérkezzenek Mátyásfüldre.⁵¹⁵

⁵¹⁰ Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2331. 860. o.

⁵¹¹ Uo. 941. o.

⁵¹² Uo. 1139. o. és M.SZABÓ: Im. 152. o.

⁵¹³ Uo. 958. o.

⁵¹⁴ A közelfelderítő század, valamint a bombázó csapatok hazatelepüléséről részletes forrás nem maradt fenn.

⁵¹⁵ BECZE Csaba: „Kör Ász” Budapest, é. n. 75. o. A század mérlege: 447 bevetés során 800 óra harci repülés, 17 légi győzelemmel, két repülőgép veszteség mellett. TOMOR László: Harcok az orosz égen. Budapest, 1942. 12. o.

A repülőcsapatok földi részei december 15-én, maradékuk 26-án indult útnak Magyarországra felé.⁵¹⁶

A gyorscsapatok gépkocsizó és kerékpáros alakulatainak kivonása két periódusban történt. Az első kisebb, egyes csapatrészeket érintő eseti hullám októbertől indult meg, mikorra néhány zászlóalj anyagai, eszközei teljesen tönkre mentek, így hadrafoghatóságuk nullára redukálódott. Így szállították haza még októberben például a 9. harckocsi- és a VIII. kerékpáros zászlóaljakat.⁵¹⁷

A második, egész hadtestre vonatkozó kivonás november 15-étől indult meg, a 105. és 108. megszálló dandár november 11-ei kiérkezését követően. A hadtestet két csoportban tervezték a frontvonal mögül elszállítani: gépkocsin kb. 25.000 főt, vonaton kb. 15.000 főt.⁵¹⁸

Vasúti szállítással azokat az alakulatokat vonták ki, amelyeknek járművei teljesen tönkrementek. Ennek megszervezése Pávay Rezső ezredes⁵¹⁹ feladata lett. A végrehajtáshoz november 19-én alárendeltségébe kerültek a Megszálló csoportnál és a Lembergben levő vasúti összekötő tisztek.⁵²⁰

A hazatérő csapatok szállítása már a szervezés kezdetén komoly nehézségekbe ütközött. A német szállítási főnökség eredeti, november 17-i intézkedése szerint a gyorshadtest csapatai csak Bergycsevben rakodhattak volna be december elejétől azokba a szerelvényekbe, amikkel a még kiérkező megszálló alakulatok (102. és 111. dandár) befutnak.⁵²¹ Ez a keleti hadszíntér teljes szállítását szervező hatóság szempontjából logikus volt, ugyanakkor a Dnyepropetrovszktól légvonalban mintegy 450 km-re (14 nap vasúton) levő berakodó körlet elérése a leharcolt járművekkel, kivált a jármű nélküli részek számára, a lehetetlennel volt határos. Vélhetőleg a jó személyes kapcsolatoknak köszönhetően végül a Transportschef „*belátva a gyorshadtest nehézségeit, egyik szemét behunyva*” beleegyezett egyes alakulatrészek Dnyepropetrovszokban való berakodásába, fenntartva, hogy csak a legszükségesebb minimális mértékben igényeljenek ide szerelvényeket.⁵²²

⁵¹⁶ A repülőszertár, repülőműhely és ruhaszertárak. M. SZABÓ: Im. 154. o.

⁵¹⁷ Október 15-én Jászberényben rakodott ki a hazatérő 9. harckocsi zászlóalj. Október 18-ra Nagyszöllőre beérkezett a VIII. kerékpáros zászlóalj. Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2331. 825. és 830. o.

⁵¹⁸ Uo. 1001. o.

⁵¹⁹ Pávay Rezső (Nérasomlyó, 1890. X. 21-?, 1975 (?)): ezredes 1940. V.1-től. 1939. I. 23-1944. IX. 27-ig a II. hadtestparancsnokság közlekedési vezetője.

⁵²⁰ Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2331. 1006. o.

⁵²¹ Uo. 994. o.

⁵²² A helyzetet bonyolította, hogy december 2-től vonták ki a keleti frontról a német V. repülőhadtestet, ami szintén Dnyepropetrovszokban rakodott be. Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm,

Ezzel párhuzamosan a Megszállócsoporthatóság felkészült a hadtest kivonásának anyagi-szervezési támogatására. A várható kivonási útvonalon (Vinnyica-Proszkurov-Lemberg-Kolomija) a gyorshadtest igénye szerint – a német lehetőségeken belül mozogva – igyekeztek feltölteni az üzemanyag-lerakatokat, és az élelmiszer-készleteket.⁵²³ A hadtest november 15-én leadott igénylését felterjesztették az illetékes német ukrajnai megszálló parancsnokságnak, amely Vinnyicáig 15.000, Proszkurovig 20.000 fő ellátását vállalta. A hazaút további szakaszán kérték, hogy a lebergi Lengyel Főköormányzóságnak terjesszék be igényüket. Üzemanyag tekintetében, bár a Megszállócsoporthatóság a magyar határig adta le az igényeket, a németek csak Tarnopolig kérték be a részletes számvetést.⁵²⁴

A Hernády-csoport november 17-én érkezett be Dnyeprodzserzinszkbe. Az 1. gépkocsizó dandár 18-19-re ért a Dnyeprodzserzinszk-Dnyepetrovszk közti területre, a 2. gépkocsizó dandár pedig 21-én szállásolt be Dnyepetrovszkban. A gyülekező körleteiket elfoglalt csapatok megkezdték felkészülésüket a november 24-i megindulásra.⁵²⁵

November 21-én 0 órával a gyorshadtest kivált a 17. hadsereg kötelékéből és újra a Dél Hadseregcsoport alárendeltségébe lépett. Egyúttal a hadtest parancsot kapott alakulatai kivonására a keleti hadszíntérről. A hosszas és sokrétű egyeztetések eredményeként 21-re elkészült a gyorshadtest kivonásának részletes terve Vinnyicáig. E szerint csoportonként lépcsőzetesen történik a kivonás:

- Gyalogmenetben indulnak útnak 24-én az 1. és 2. gépkocsizó dandárok közvetlenei, a hadtestparancsnokság, és a hadtest vonatcsapatai. Várható beérkezés Vinnyicára: november 28.
- Gépjárművein indul haza az 1. és 2. gépkocsizó dandár, 24-én és 26-án. Várható beérkezésük Vinnyicára: november 30. és december 1.
- Gyalog indulnak 28-án Vinnyicáig és onnan a megszálló dandárok kikerülő vagonjain vasúton utaznak tovább Hernády alezredes parancsnoksága alatt a kerékpáros csapatok és a Vinnyicáig menetképtelenné vált részek. Várható beérkezésük Vinnyicára (napi 50 km-es átlaggal számolva): december 6.
- Dnyepetrovszkból vasúton indulnak meg a jármű nélkül maradt szemé-

B/243. doboz, 2339. 994. és 1054. o.

⁵²³ Az üzemanyag felhalmozását a novembertől bevezetett benzinjegy-rendszer eléggé megnehezítette. Uo. 996. o.

⁵²⁴ Uo. 1013. o. Ez arra engedett következtetni, hogy a németek nem tudták/akarták biztosítani a teljes útra szükséges üzemanyagot.

lyek, valamint a teljesen mozgásképtelen gépjárművek és anyagok.⁵²⁶

A gyorshadtest parancsnoka a kivonás élelmezési, műszaki, és szállítási támogatására hátrahagyott néhány alárendelt alakulatot. Így maradt kint a hadtest teljes kivonásáig a 106. ellátó oszlop alá rendelve egy sütőoszlop és a 119. tehergépkocsi oszlop részei, valamint a 103. szerelőoszlop. Hátra hagyták a megszálló alakulatoknál a II. kerékpáros zászlóalj, aminek bázisán létrehozták a Barátosy-csoportot. Barátosy alezredes⁵²⁷ csoportjának feladata az hazatérők feletti állomásparancsnokság ellátása, illetve a vezérkarfőnökség anyagi kirendeltségénél hátrahagyott járművek és anyagok őrzése volt.⁵²⁸

A gyorshadtest hátrahagyott anyagának összeszedése – a Tatár-hágótól megtett több, mint 1500 km nyomvonalon – jelentős feladatot rótt az anyagi kirendeltségre. Az egyik nagy gyűjtőállomást Dnyepropetrovszkban hozták létre, hogy a Dnyepertől K-re ne maradjon hátra anyag és eszköz.⁵²⁹

November 24-én a gyorshadtest éle terv szerint megkezdte menetét. Miklós Béla és törzse még aznap Vinnyicára repült. Az időjárás – 10-15 °C-os hideg volt, szórványos havazással – és így az útviszonyok kedvezően alakultak. A hadtestparancsnok leginkább az üzemanyag biztosításában számolt nehézségekkel.⁵³⁰

A várakozással ellentétben azonban a gyorshadtest vezérkarának gondos anyagi előkészítő munkája⁵³¹ eredményeként Vinnyicáig a menettervet tartva folyamatosan érkeztek be a gyorshadtest alakulatai.⁵³² Egyébként alapvetően arra törekedtek, hogy az *„összes alakulatokat „M” állomásukig német anyagból lássák el. A magyarorszá-*

⁵²⁵ Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2339. 1006., 1011. és 1016. o.

⁵²⁶ Uo. 1017-1018. o.

⁵²⁷ Barátosy Lajos (Petrozsény, 1895. XII. 10- ?): alezredes: 1940. IX. 1-től. 1941. VIII. 23- 1942. IV. 30. a II. kerékpáros zászlóalj parancsnoka.

⁵²⁸ Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2339. 1020-1021. o. A gyorshadtest fel nem használt anyagainak, és már korábban útba indított utánpótlásának (pl. gyalogsági lőszer) hátrahagyását a megszálló csoport-parancsnokság külön kérte a vezérkarfőnökségtől, mert így annak kiszállítása eleve nem jelentett problémát. Ennek megfelelően pl. a téli óvócikketek és élelmiszert szállító 15. sz. utánpótlás vonatról Vinnyicában feltöltötték a megszálló csoportot és a gyorshadtest átmenő alakulatait, majd visszaindították Magyarországra.

⁵²⁹ Uo. 1024. o. A begyűjtést és felszámolást november 26-ra fejezték be. A hadtest után hátramaradt 1124 t lőszer, kb. 250 t málha, 850 db. üzemképtelen gépjármű és 7000 főnek két hétre elegendő élelmiszer, másfél havi dohány és liszt. Uo. 1034. o.

⁵³⁰ Uo. 1025. o.

⁵³¹ Henkey János (Palánka 1899. VIII. 19- ?): alezredes: 1940. V. 1-től. 1941. VIII. 16- 1941. 12. 10. az I. gyorshadtest vezérkarának anyagi főtitkárja. Csoportja áldozatkész munkájának elismeréseként Zsedényi vezérkari főnök indítványozta a harcoló alakulatokkal történő egyenlő bánásmódot – harcospótdíj kifizetése, ruhasegély, stb. Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2339. 1050. o.

⁵³² November 30-i jelentésében Henkey megemlíti, hogy a németek nem a menetvonalon biztosították a kért üzemanyagot és élelmet, hanem Kirovo(grad?)-ban, tehát azt még a hadtestvonattal elvonulása

*gi vonalra igényelt anyagokat csak kiegészítésképpen” szándékozták igénybe venni.*⁵³³

A kivonás Vinnyica utáni menettervét november 29-én terjesztette fel a gyors-hadtest vezérkarfőnöksége. E szerint a hazaút további terve a következő volt:

- A gyalog menetelő részek menetvonala: Proszkurov-Tarnopol-Lemberg Przemysl-Sambor-Uzsok-Ungvár-Csap-Miskolc-Budapest.⁵³⁴
- Az 1. gépkocsizó dandár december 2-án indul meg Vinnyica Ny-ról. Három menetlépcsőjének beérkezése Budapestre 8-ára várható.
- A gyors-hadtest parancsnokság szűkebb és tágabb törzsre lépcsőzve december 3-án indul meg. Előbbi 6-ára, utóbbi 8-ára ér Budapestre.
- A 2. gépkocsizó dandár december 4-én indul meg Vinnyica K-ről. Első és második lépcsője 8-án és 9-én érkezik be Ungvárra, ahonnan „M” állomásaikra menetelnek.
- A hadtest vonatalakulatai december 6-án indulnak meg. Miskolcra 10-ére ér be, ahonnan „M” állomásaikra menetelnek.
- A Hernády-csoport az előző tervnek megfelelően december 6-ra várható Vinnyicára, ahol vasútra rakodik.⁵³⁵

A menettervben Szjankira külön szerelvényt kértek a felvonulás közben üzemképtelenné váló gépjárművek számára.⁵³⁶ Felhívták továbbá a területileg illetékes hadtest-parancsnokságok figyelmét a beérkező alakulatok fogadására való előkészületekre.⁵³⁷

A fenti tervet december 2-án módosították, miután Szombathelyi vezérkarfőnök tájékoztatta a hadtest parancsnokságát, hogy Horthy kormányzó a gyalog és vasúton hazatérő seregtesteket Budapesten december 14-15-én meg kívánja szemlélni. Ennek megfelelően a 2. gépkocsizó dandár alakulatainak Ungvár után december 12-re Kerepes-Cinkota-Pestszentlőrinc-Vecsés területére kellett beérkeznie.⁵³⁸

A Barátossy-csoporttól Dnyepropetrovszkból, a hátrahagyott anyag szállításra való előkészítése után az idősebb korosztályokat tízes csoportokban útba indították a

közben előre kellett szállíttatni. Uo. 1048. o.

⁵³³ Lásd: 534. jegyzet.

⁵³⁴ A tervezett kivonási útvonalat a Dnyeszter hídjainak állapota miatt határozták így meg. Egy november 20-i jelentés szerint a Dnyeszteren ekkor összesen egyetlen híd volt járható, Halicstól ÉNy-ra 19 km-re a novij mertinovi fa szükséghid, 8 t teherbírással. Uo. 1011. és 1016. o.

⁵³⁵ A novemberben létrehozott csoport a szállítás befejeztével felbomlott. Hernády alezredes visszavette a megszálló csoport-parancsnokságnál hátrahagyott VII. kerékpáros zászlóalját, a gyors-hadtest-hez tartozó részek pedig elvonultak „M” állomáshelyükre.

⁵³⁶ Dnyepropetrovszk után a menet közben üzemképtelenné vált járművek az első nagy gyűjtőhelye Vinnyicán a második, Szjankin lett létrehozva.

⁵³⁷ Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2339. 1041-1042. o.

⁵³⁸ Uo. 1055. o.

Hernády-csoporthoz, hogy karácsonyra haza érhessenek.⁵³⁹

A magyar határt Uzsoknál elsőként 1941. december 4-én, 13 óra 30 perckor a hadtesttörzs lépte át. Őket követték az 1. gépkocsizó dandár alakulatai december 5-én, a 2. gépkocsizó dandár pedig december 7-én. A határátkelést az erős szél és a hófúvás, illetve a síkos, felfagyott utak nehezítették.⁵⁴⁰ A hadtest tágabb törzse az 1. gépkocsizó dandár zömével együtt december 8-án érkezett be Budapestre. Ezen a napon indult meg vasúton a Hernády-csoport élszállítmánya Vinnyicáról. A 2. gépkocsizó dandár december 12-re ért Budapestre (Cinkota-Kerepes-Pestszentlőrinc).⁵⁴¹ A már Budapesten összpontosult alakulatok december 13-án befejezték előkészületeiket a másnapi, Hősök terén tartott díszszemlére. A szemlén a hazatért csapatokat Horthy Miklós kormányzó és Szombathelyi Ferenc vezérkarfőnök köszöntötte. A katonai parádé után, december 15-én és azt követően az I. gyorshadtest alakulatai gyalogmenetben bevonultak „M” állomásaikra, ahol a honvédelmi miniszter rendelete szerint leszereltek, illetve áttértek békeállományra.⁵⁴²

A Dnyepropetrovszkban hátra hagyott anyagok használható részeinek elszállítását – a német vasúti szervekkel való hosszas huzakodás után – végül december 9-én kezdték meg, napi egy szerelvényvel.⁵⁴³ A német vasútirányítás eleinte kategorikusan megtiltotta az üzemképtelen járművek és a megmaradt lőszer hazahozatalát.⁵⁴⁴ A hadtestparancsnok erélyes fellépésre szólította fel Forgách századost és Pávay alezredest, minek eredményeként végül megindulhatott a felhalmozott anyagok és gépjárművek hazaküldése.⁵⁴⁵ A gyorshadtest anyagkészletekkel való felelős bánásmódját jellemzi, hogy a német utánpótlási vonalon – a szolgálati út tehetetlenségi nyomatóka folytán – még november végén-december elején kiutalt új járműveket és gumianyagot is hazaszállították.⁵⁴⁶

⁵³⁹ A felszereléseket és gépjárműveket december 3-ra szállításhoz összerendezték. Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2326. 1069. o.

⁵⁴⁰ Uo. 1082. o. A hótörzsek eltakarítását az a két hókotró végezte, amiket a hadtest vezérkarfőnöke még november közepén előrelátóan beszereztetett.

⁵⁴¹ Uo. 1086. és 1096. o.

⁵⁴² Uo. 1113. o.

⁵⁴³ Uo. 1079. o.

⁵⁴⁴ Arra hivatkoztak, hogy a német alakulatoknak is mintegy 90.000 üzemképtelen járműve van a hadműveleti területen, és arra sincs kapacitásuk elszállítani, így azokról a használható alkatrészeket leszerelik, a roncsokat pedig hátra hagyják. Uo. 1071. o.

⁵⁴⁵ Ezek voltak: 224 db. személygépkocsi, 511 db. tehergépkocsi, 218 db. terepjáró és vontató, 18 db. különleges jármű (ebből 17 db. páncélgépkocsi), és 20 db. zsákmányolt tehergépkocsi, valamint 259 db. motorkerékpár. A fentiek közül előzetes műszaki becslés alapján javítható volt a személygépkocsik 30%-a, a tehergépkocsik 35%-a, a vontatók 70%-a, a különleges járművek fele, a motorkerékpárok 20%-a. Uo. 1057., 1067., 1069., és 1079. o.

⁵⁴⁶ A mátyásföldi gépjármű-szertárba beszállították a Bergyicsebben felvételezett 945 db. gumit (külső

IV. A gyorsHADtest tevékenységének mérlege

A Szovjetunió elleni hadjáratához való magyar csatlakozás óhaja a katonai vezetés részéről nem járt, nem járhatott együtt a hadsereg kellő felkészítésével. Legalábbis az biztos állítható, hogy a Kárpát-medencén kívüli támadó jellegű hadműveletben történő részvételre a hadsereg akkor legjobban felszereltnek számító alakulatai tartósan sem felszerelésükben, sem felkészítésükben nem voltak alkalmasak.

A magyar gyorsHADtest keleti fronton nyújtott teljesítményét a kitűzött hadműveleti célok megvalósítása és a rendelkezésre álló erők viszonyában célszerű megvizsgálunk. A harcászat, és felszerelés-fegyverzet tekintetében korabeli elemzőket is segítségül híva értékeljük a gyorsHADtest és alárendeltjei működését.

IV. 1. Hadászati, hadműveleti értékelés

Az események jellegéből adódóan a hadjárat során az élénken mozgó, támadó harcmodor volt döntően jellemző: a gyorsHADtest általában élként, vagy önálló átkarolásra alkalmazva került bevetésre. Védelemben csak a zaporozsjei Dnyeper-szakaszon kellett helytálljon.

Az első hadműveleti szakaszban (1941. július 1-9.) a csapatoknak a Kárpátok egy hágóján történő átvonása – mint ahogy a 8. határvadász dandár parancsnoka, Rakovszky György rámutatott – hadműveletileg igen aggályos megoldás volt. Arról ekkor a magyar hadvezetésnek nem lehetett tudomása, hogy ezen a napon adta ki a szovjet Főparancsnokság Főhadiszállása a szemben álló 12. és 18. hadseregeinek a visszavonulási parancsot a Zbrucs-Dnyeszter vonalára.

Az élen küzdő 2. gépkocsizó dandár Zalescsikinél esett át az első nyílt csatán erősebb szovjet utóvédekkel, ahol a D-ről visszavonuló nagyobb – hadosztály-erejű – egységek ellentámadását állította meg. Feladatát, a Dnyeszter átkelők ép birtokbavételét azonban nem tudta teljesíteni.

A Bug folyóig történő előretörés (július 9-augusztus 10.) során a gyorsHADtest a szovjet utóvédek ellen folytatott üldöző harcot, általában sikerrel. A nagy sebességű előretörésben része volt annak is, hogy a Délnyugati és Déli frontok 6., 12., 18. és

és belső), és a Lublinban felvételezett 10 db. személygépkocsit, 8 db. különleges gépkocsit, 20 db. tehergépkocsit, és 18 db. motorkerékpárt. Uo. 1061. o.

9. hadseregei július 20-án kaptak parancsot Dnyeszter folyó vonalára történő visszavonulásra. Ekkorra már megmutatkoztak az eltérő menettulajdonságú gépkocsizó, kerékpáros és lovas alakulatok közös alkalmazásának problémái is.

Az umanyi bekerítő művelet során a magyar támadást vezető 1. gépkocsizó dandár sikeresen zárta le Pervomajszknál a katlant, az eredetileg a D-en lemaradt román és német alakulatoknak szánt feladatot maradéktalanul elvégezve. Ugyanitt kiemelkedő siker volt az 1. lovasdandár öntevékeny közbeavatkozása Golovanyevszknél,⁵⁴⁷ ahol a szovjet 6. hadsereg részeinek nagy erővel végrehajtott kitörési kísérletét akadályozta meg.

A nyikolajevi csata hadműveleti szakaszában (1941. augusztus 10-16.) a két gépkocsizó dandár a város elfoglalását megelőző támadásban igen széles, 30-40 km-es arcvonalon három szovjet hadosztályt morzszolt fel a Bug és az Ingul közti küzdelmekben, majd a németekkel együtt bevonult Nyikolajevbe. A harcászati szabályzat elveivel ellentétes,⁵⁴⁸ de a helyzet adta szükség miatt vékony, mélység nélküli támadó alakzatot a jól szervezett szovjet utóvédek ellentámadásaikkal többször áttörték, ideiglenesen arcvonala rövidítésére kényszerítve az 1. gépkocsizó dandár zászlóaljait.

A lovasdandár eddigi lövészeteségei e hadművelet alatt, a nagy hőség miatti elhullásoktól ha lehet, még tovább fokozódtak.

Ugyanakkor ebben a szakaszban sikerült legjobban kibontakoztatni a gyalogság és a légierő közti együttműködést. A repülőalakulatok minden csapatneme eredményesen támogatta a földi műveleteket, alkalmanként a kiképzésben nem szereplő feladatok elvégzésével, például vízi célok támadásával. Mi több a Nyikolajev fölötti ideiglenes légi fölényt is sikerült kivívni.⁵⁴⁹

A kapott feladatot, a délen visszavonuló szovjet 9. és Önálló Tenger melléki Hadsereg elvágását a feladatra vezényelt elégtelen német erők miatt nem sikerült megvalósítani.

Ezek után nyílt lehetősége a gyorshadtestnek Krivoj-Rog körzetében rendeződni, a szükséges utánpótlási és karbantartási munkák végrehajtására. Ezekre nagy szükség volt, mert a harcoló részek nagyon elszakadtak az utánpótlástól, így

⁵⁴⁷ Igaz, csak a dandár páncélos és kerékpáros zászlóaljának részei vettek részt tevékenyen az erőszakos felderítésben.

⁵⁴⁸ Harcászati szabályzat I. rész. Budapest, 1939. 148-150. o. „A támadás általános elvei”

⁵⁴⁹ Ebben természetesen része lehetett annak is, hogy a szovjet vadászalakulatok 1941. augusztus-szeptemberében végezték az új, Hurricane típusú repülőgépekre az átképzést.

Nyikolajevért már tartalékok nélkül kellett küzdeniük.

Az üldöző harchoz képest harcászatiilag új szakaszt jelentő Dnyeper melletti folyamvédelem első időszakában (1941. augusztus 30 - szeptember 6.) a fővédővonal aránytalansága és a koncentrált szovjet túlerő nagy veszteségek mellett a zaporozsjei sziget kiürítésére kényszerítette a gyorshadtestet.⁵⁵⁰ Miután a védelem második szakaszában (1941. szeptember 7 - október 6.) a német felváltásokkal csökkent a fővédővonal kiterjedése, sikerült megszilárdítani a védelmet. Ekkorra a csapatvezetés megtalálta a módját a kis élőerővel történő, nagy kiterjedésű védelem megszervezésének, aminek a kulcsa a kitűnően megszervezett tűzterv volt. A feladatot, vagyis a szovjet áttörés megakadályozását tehát – ha nagy veszteségek árán is – sikerrel hajtotta végre a hadtest.

A Donyecre való előretörés időszaka (1941. október 10-28.) végképp kimerítette a gyorshadtest anyagi és technikai tartalékait. Ebben műveletben már eleve nem vettek részt az időközben kivont lovas és a hátsó lépcsőt képező kerékpáros csapatrészek. A gépkocsizóknál is csak a megmaradt terepjárókra átszervezett, egy-egy századdal csökkentett zászlóaljok és a harckocsik voltak képesek a feneketlen sárral megbirkózni. (Az utolsó hétben már csak a gyalogosok.) A hadtest bevethető támadó ereje hat zászlóaljra olvadt.

Ennek ellenére feladatukat, a saját érdekeket kitaróan képviselő dandárparancsnoknak köszönhetően, sikeresen hajtották végre. A megakadt német 257. hadosztályt magukkal rántva áttörtek a visszavonuló szovjet 6. hadsereg utóvédjein Mecsebelovkánál, és elsőként jutottak ki a Donyecig. Azonban ezúttal is szerepe volt a hadiszerecsének, ami a szovjet hadvezetés visszavonulási parancsának képében a magyar támadás napjától (október 19.) írta elő alakulataik hátramo zgását.

A Nyikolajevnél még példás haderőnemi összeműködés ekkorra az időjárási körülmények, illetve a repülőalakulatok arcvonalától való távoli települése miatt jelképesé olvadt.

A hatalmas menet- és harcteljesítményeknek természetesen megvolt az ára. A harcok során a gyorshadtest elveszítette kis harckocsijai 100%-át, páncélgépkocsijai 90%-át, harckocsijai 80%-át, lovai nagy részét. A fentiekén kívül 1200 gépjárművet, 28 löveget és 21 db repülőgépet veszített.

A hadműveletekben részt vevő 44.444 tisztből és legénységből az összes személyi

⁵⁵⁰ Elméletben ekkor a hadtest minden egyes katonájára – az időközbeni veszteségeket nem számolva – kb. 5 m partszakasz jutott.

veszteség ugyanakkor nagyon alacsony, 4.420 fő, mintegy 9,94% volt.⁵⁵¹ Ennek megoszlása a következő volt: elesett és meghalt 855 fő, eltűnt és hadifogságba esett 277 fő, sebesült 2288 fő, sérült és beteg 1000 fő.⁵⁵²

IV.2. Szervezés, harcászat, fegyverzet-felszerelés

A hadműveletek megindításakor a mozgósítás elrendelése „[...] úgy, mint a Délvidéki eseményeknél is beigazolódott, elkésett a külpolitika határozatlansága és ingadozása következtében.”⁵⁵³ – jegyezte le június 27-i benyomásaiban a 2. gépkocsizó dandár parancsnoka, Bisza Ferenc ezredes.⁵⁵⁴ Az első „M” nap visszamenőleges elrendelése a mozgósítást nem siettette, hanem komolytalanná tette. A kitűzött határidők így lehetetlen menetteljesítményeket követeltek meg a kivonuló csapatoktól. A sebtében mozgósított gyorshadtestnek nem volt kellő ideje felkészülni a hadjáratra, sőt békeállománnyal indult el, az 1. lovasdandár 80%-os feltöltöttségen állt. Az ország távolabbi részeiről bevonulók csak később érték utol csapataikat.⁵⁵⁵

Gátló tényezőként hatott, hogy a gépjárműpark szempontjából sem volt előkészítve a mozgósítás. Ezen a többi, a hadműveletben részt nem vevő hadtestek készletinek átcsoportosításával próbáltak segíteni.⁵⁵⁶

Az 1. lovasdandár állományában sok volt az újonnan bevonultatott nem katonai, illetve vállalkozói⁵⁵⁷ ló, amelyek kevésbé bírták a megterhelést. A rossz konstrukciójú nyereg is sokuknak feltörte a hátát.⁵⁵⁸

A Tatár-hágónál átnyomuló csapatok előrehaladását a hadműveleti területen a szovjet utóvédeken kívül több tényező is gátolta. Egyrészt már a támadás megszervezése is már magában hordozta a torlódás veszélyét. A Kárpát-csoport vezérkari főnöke, Álgya-Pap vezérőrnagy és a német összekötő, Himer vezérőrnagy Szombat-

⁵⁵¹ Tájékoztató 3. o.

⁵⁵² 6953 / eln. 1. vkf. - 1941. Veszteségi statisztika.

⁵⁵³ HL, Kp-csop, IV/d, folio:439.

⁵⁵⁴ Bisza Ferenc (Pola, 1890. II. 12 – Bécs, 1967. V. 28.): 1938. V. 1-től ezredes, 1941. VI. 28- 1941. VIII. 1-ig a 2. gépkocsizó dandár parancsnoka.

⁵⁵⁵ Az aratási időben elrendelt mozgósítással egyidejűleg bevezették a vasúti hadiforgalmat, így irányonként naponta csak egy-egy vonatpár közlekedett. Emiatt a bevonuló legénység lassabban tudott állomáshelyére jutni. Hadik. 2. o.

⁵⁵⁶ HL, Kp-csop, I/1. 62. o.

⁵⁵⁷ A vállalkozói lovak olyan kincstári lovak voltak, melyek békeidőben polgári használatra voltak kiadva ellátásuk, gondozásuk fejében.

⁵⁵⁸ BOBROVINCZKY Tamás, A szovjet elleni 1941. évi hadjárat a lovasság szempontjából, Magyar

helyi és Rakovszky parancsnokok javaslatát elutasítva érthetetlen módon ragaszkodtak mind a négy dandár egy úton való előrevonásához. A helyzetet tovább súlyosbította, hogy a szovjet rombolások helyreállítására nem állt rendelkezésre kellő számú műszaki egység, így azokat a Kárpát-csoport 8. határ vadász-dandárától vonták el. A hadihíd-anyagok csak későn jutottak előre a tehergépkocsi-hiány miatt és a műszaki egységek is békeállományon voltak.⁵⁵⁹ Így nem meglepő, hogy az erős esőzések által megduzzadt hegyi patakok és folyók olykor komolyan hátráltathatták az előrenyomulást. Természetesen a közlekedési nehézségek kihatottak az utánpótlási helyzetre is. A Kárpátokból való kijutás után az ukrán síkságon a széles földutak csak száraz állapotban voltak járhatók. Az 1941-es évben igen gyakori esőzés azonban ezeket sokszor járhatatlanná tette, nem beszélve az októbertől beköszöntő őszi csapadékos időszakról, amiből majd csak a fagyok beállta jelentett kiutat november elején, gyakorlatilag már a csapatkivonások idején.

Ellátás tekintetében állandó gondot jelentett, hogy az ellátó oszlopok rendre későn, a hadművelet megindulása után hetekkel érkeztek be. A nagy sebességgel előretörő egységek ezért kénytelenek voltak időnként repülőgépes utánpótlást igényelni, illetve élelmiszerből főként a helyi beszerzésre, rekvirálásra támaszkodni. A közlekedési állapotok olyan mértékben súlyosbították ezt a helyzetet, hogy Szombat helyinek már július 6-án kétségei támadtak a továbbhaladást illetően.⁵⁶⁰ A gyors hadtest német alárendeltségbe lépése után a hadműveleti terület mögé telepített vezérkarfőnökségi anyagi kirendeltség igyekezett a gyors csapatok német vonalra megszervezett anyagi ellátását összehangolni – több-kevesebb sikerrel. Eredményeket leginkább a jó személyes kapcsolatokra alapozva tudtak elérni.

Állandó gondot okozott a szlovák vasúti hatóságok rendszeres akadékoskodása, továbbá az, hogy a K-felé vezető gyér vasúti hálózatot a német szállítmányok túlterhelték.⁵⁶¹ Problémát jelentett a szállítási vezetésnek a hátszorból kilépő szerelvények biztosítása is.

A helyi német forrásokból kiutalt anyagok átvétele szigorú elszámolással, de gördülékenyen ment, leszámítva azokat az eseteket, amikor több száz km-t kellett megtenni az anyagátvételért. Zökkenőkkal ment csak a német vonalról származó tűzérési lőszer beérkezése, és a gyorsan elhasználódó gumianyag pótlása.

Katonai Szemle, 1942/8. 174. o.

⁵⁵⁹ HL, Kp-csop, II/5. 7. o.

⁵⁶⁰ HL, Kp-csop, I/1. 168. o.

A harcformára leginkább a találkozóharc (pl. zalescsiki átkelő, Golovanyevszk), valamint a védelemre berendezkedett ellenségre való támadás (nyikolajevi csata, Mecsebelovka) volt jellemző. Ez utóbbi esetben a hatásos tüzérségi előkészítés a támadó alakulatok személyi veszteségeit nagyban csökkentette. Mindkettőnél csatadöntő tényezőként léphettek fel a páncélos csapatrészek.⁵⁶²

A szovjetek tervszerű visszavonulás közben kifejtett védekező harcmodora eleinte igen zavaróan hatott a magyar egységekre, amelyek kezdetben a felderítést elhanyagolták. A szovjetek az utóvédharcok során kis egységekben – gyakran civil ruhában – a felderítők átengedése után támadtak a magyarokra. Ezt a felderítők térelőnyének növelésével tudták a későbbiekben kiküszöbölni. Jól alkalmazhatónak bizonyult a szovjetek ellen az elővédnél használt üteg, repeszgránáttal. A szovjetek – hadműveleteik jellegéből adódóan – reggelre általában eltűntek a magyar egységek elől.⁵⁶³ Kivételt képez ez alól a nyikolajevi csata, ahol a mélységben tagolt szovjet védelem feladata a D-en visszavonuló csapatok fedezése volt.

A Dnyeper-védelemben eltöltött időszak megmutatta, hogy a tüzérségi eszközökkel kellően ellátott, megfelelő tűztervre alapozott, folytonos felderítéseket végző, jól szervezett védelem még kis számú élőrővel is hatásosan képes tartósan megkapaszkodni. Bebizonyosodott ugyanakkor, hogy a különböző menetsebességű és átütőerejű csapatnemek eredményes alkalmazása csak igen körültekintően, nagyon sok összehangolással lehetséges.

A különleges viszonyok közt vívott harcforma főleg a felderítésnek volt gyakori jellemzője. Az ukrainai óriási kiterjedésű mezőgazdasági területeken nem volt ritka a magas növésű növények közti, vagy erdőcsoportokban történő összecsapás. Túl ezen, igen eredményesek voltak a hadtest éjszakai, váratlan rajtaütései (Bersad, Mecsebelovka).

A repülőcsapatok korábbiakhoz képest nagy számú bevetése harcászati fejlődését szolgálta. A alacsonyabb sebességű magyar vadászrepülők harci fölényüket a fordulóharc kikényszerítésével tudták elérni a gyorsabb, de általában kevésbé rámenős

⁵⁶¹ Románia felé egyáltalán nem lehetett a katonai utánpótlást vasúton kiszállítani.

⁵⁶² Ez utóbbiak harcszerű alkalmazását nagyban korlátozta, hogy ekkor még nem voltak ellátva rádióval, így az alakzat, vagy a cél támadás közbeni változtatása nem volt megoldható. CHAPÓ: Im. 552. o.

⁵⁶³ ZSEDÉNYI, im, 6. o.

szovjet repülőkkal szemben.⁵⁶⁴ A vadász és bombázó repülők segítségét – ameddig az időjárás és a gépek hatósugara engedte – a támadások előkészítésében a gépkocsizó dandárok gyakran igénybe vették.

A fentiek alapján és a kortársak megállapítása szerint harcászati szempontból elmondható, hogy a rendszerben levő 1939-es harcászati szabályzat alapelvei, megállapításai korszerűek, a valós helyzetekben döntően helyesek voltak. Az ott leírtak megfelelő alkalmazásához azonban még a magasabb vezetés esetében is –főleg a hadjárat elején – hiányoztak a harctéri tapasztalatok.⁵⁶⁵

Fegyverzet, felszerelés tekintetében a kézfegyverek általában jónak bizonyultak, de a 35 M. 8 mm-es űrméretű Mannlicher rendszerű puskák tűzgyorsaságban nem vehették fel a versenyt a szovjet automata puskákkal és géppisztolyokkal. 39 M., illetve 40 M. (német) géppisztolyból kevés volt rendszeresítve. A 7/31 M. 8 mm-es vízhűtéses géppuska tűzgyorsaságában ugyan megfelelt a követelményeknek, azonban harc közben gyakran elakadt és a vízhűtéses csőburkolat sérülékenynek bizonyult.⁵⁶⁶ A rendszeresített 36 M. kézigránát helységharcra alkalmatlan volt.⁵⁶⁷

A löveganyag a feladatokhoz általában megfelelő volt, de kevés. Páncéltörő ágyúból nem volt elegendő, az is kis űrméretű, ami a leküzdendő célok 200-300 m közelségbe engedését kívánta meg.⁵⁶⁸ A 15 M. 7,5 cm-es hegyi ágyúkból, a 18 M. 8 cm-es táborigényű ágyúkból, valamint a jól bevált 40 M. 10,5 cm-es könnyű tarackokból, és a 31 M. 15 cm-es közepes tarackból egyaránt kevés volt. A vontatásukra rendszeresített Pavesi vontatók feladatuk ellátására teljesen alkalmatlannak bizonyultak.

Szakasz és század szinten legjobban a 39 M. 50 mm-es gránát- és a 36 M. 81 mm-es aknavető, továbbá (főként a folyamvédelem hadműveleti szakaszában) a 36 M. 40 mm-es légvédelmi gépágyú és a 29 M. 8 cm-es légvédelmi ágyú váltak be.

A csapatokkal kivonult páncélozott harcjárművek (Toldi könnyű harckocsi,

⁵⁶⁴ HEPPEs Miklós: Repülőtanulságok a szovjet elleni háborúból. Magyar Katonai Szemle, 1942. 10. 121-129. o.

⁵⁶⁵ MAJOR: Im. 183-184. o.

⁵⁶⁶ "A gyalogsági harc gerince és a gyalogság tűzerejének lelke." A fegyver nem bírta a finom port, valamint a zárótűzre előírásban maximálisan engedélyezett 2 perces időtartamot is harc közben sokszor túl kellett lépni, ami ugyancsak elakadásokhoz vezetett. Emlékeztető a tűzfegyverek és harceszközök alkalmazásához. Budapest, 1944. 33-36 o. vö. VINCZE Lajos: Kerékpáros szd. harca egy híd birtoklásáért. Magyar tartalékos tisztek lapja 1943. 19. 3. o.

⁵⁶⁷ Zárt térbe való bedobásnál a kibiztosításhoz szükséges pörgő mozgást nem lehetett kivitelezni vele. MAJOR: Im. 195. o.

⁵⁶⁸ 36 M. gépvontatású 37 mm-es, és 38 M. 50 mm-es páncéltörő ágyú. Emlékeztető a tűzfegyverek és harceszközök alkalmazásához. 41., 48. o.

Ansaldo kisharckocsi, Csaba páncélgépkocsi) csak a gyalogság ellen voltak hatásosak, kis átütőerejű fedélzeti fegyverek miatt. Az Ansaldo típusú kisharckocsik azonban vékony páncélzatuk és a fedélzeti fegyver beépítése miatt (csak igen korlátozott szögben lehetett használni) még gyalogság ellen is csak mérsékelten voltak bevethek. A harcjárművekben elszenvedett nagy veszteségeknek azonban csak részben volt oka a járműanyag silánysága. A hadműveletek kezdetén a páncélozott kötelékek harci alkalmazásához nem volt a vezetésnek kellő tapasztalata.⁵⁶⁹

A kerékpár és gépjármű-anyag igen gyatra volt – ez főleg a bevonultatott civil járművekre volt jellemző, ugyanakkor például a rendszeresített 3 t-s kölni gyártmányú Ford tehergépkocsik sem bírták huzamosan a földutak miatti megterhelést.⁵⁷⁰ A későbbiekben csak a Botond felelt meg a terep és a harc követelményeinek, de ebből a típusból az igényekhez képest kevés állt rendelkezésre.⁵⁷¹

A repülőgép-anyag szintén jobbra elavult volt, sokfélesége pedig alkatrész-utánpótlási gondokat okozott. Bombázóként Caproni Ca-135, Junkers Ju-86, vadászóként Fiat CR-32, CR-42, Reggiane Re-2000, felderítőként Heinkel He-46, He-70, Weiss Manfréd WM-21, szállítóként Savoia Marcetti SM-75 állt a gyorsadtest repülőcsapatai alkalmazásában.

Ruházat tekintetében a gyalogságnál a minőség és mennyiség egyaránt kiváló volt. A motorkerékpáros és harckocsizó legénység merevebb bőrruházata azonban nem biztosított a viselőjének kellő mozgékonyt. A huszárok nadrágjának a szabása nem volt megfelelő, így gyorsabban kopott.⁵⁷²

A műszaki és híradó anyag minőségben megfelelő volt, de nem elegendő mennyiségű.

A fent ismertetett harcászati, fegyverzeti körülmények között a gyorsadtest a rá bízott feladatokat rendszeresen három-négyszeres túlerővel szemben is döntően végrehajtotta. Gépkocsizó részei menetteljesítményükkel olykor a németeket is maguk mögé utasították, több esetben pedig német egységeket mentettek ki a szovjetek bekerítéséből. Az eredetileg kárpát-medencei alkalmazásra felállított, igen heterogén

⁵⁶⁹ Mint azt a hadműveletből levont tapasztalati jelentés is megállapítja, a „kis és könnyű harckocsi alakulatokat sohasem szabad önállóan alkalmazni. Ezek feladataikat csak valamilyen gyalogos kötelék szoros együttműködésében tudják megoldani.” 3381 / eln. 1. vkf. – 1941. Tájékoztató a szovjet páncélosokról és a velük vívott harcok eddigi tapasztalatairól. 1941. VIII. 6.

⁵⁷⁰ A Ford tehergépkocsik első laprugói rendre eltörték, így igen gyakran álltak javítás alatt. SOMLÓ: I. m. 23., 30. o.

⁵⁷¹ MAJOR, I. m. 32. o.

hadtest azonban a keleti hadszíntér terep és időjárási viszonyai közötti tartós helytálásra alkalmatlannak bizonyult. Az ország erejét többszörösen meghaladó nagyhatalmi összecsapás színterén a szűkös anyagi háttérrel, jelentősebb tartalékok nélkül harcoló magyar alakulat sorsa csak a gyors anyagi felmorzsolódás lehetett.

A hadjáratból levont legfontosabb tanulságot Major Jenő tábornok fogalmazta meg: „Döntő befolyású a zömök azonos menetsebessége, ezért a seregtesteket lehetőleg egynemű zömökből kell képezni. Gépkocsi és lábbal taposott kerékpár nem való egy dandárba [...] Lovas seregtest nehezen állítható be a gépkocsizó seregtestekkel egy hadtestbe[...]”⁵⁷³ A fentiek ismeretében a Honvéd Vezérkar a következő évben megkezdte a gyorsdandárok átszervezését pánccelos- és lovashadosztályokká és 1942 őszén, az átalakulás során megszüntette az I. gyorshadtest parancsnokságot.

Összbenyomásként újra csak a gyorshadtest naplóját idézhetjük: „A Kárpát-csoport VII. 1. támadása pedig teljes lerohanás jellegű rögtönzés volt, ahol nem lehetett sem várni, sem sokat okoskodni.”⁵⁷⁴ Mindenesetre a csapatok megtettek minden megtehető az előrenyomulás érdekében. A kitűzött feladatokat a realitás határáig, sőt néha még azon is túl teljesítették. Sebességükkel olykor még a jóval nagyobb erővel támadó németeket is meglepték. A felmerülő nehézségek leküzdésében sokat segített a leleményesség (például parasztasszonynak öltözött huszár felderítők a Dnyeper-parton), olykor a helyi lakosság kedvező hozzáállása (önkéntes hegyi vezetők segítségével a felderítőknek⁵⁷⁵), vagy a szövetséges német alakulatokkal kiépített kitűnő bajtársi viszony. (Ez utóbbi főleg anyagi vonalon, illetve az utánszállítások kieszközlésében volt igen jelentős segítség.)

A magyar királyi I. gyorshadtest hadműveleteit illetően igazat kell adjunk az egyik korabeli értékelőnek: „A hadjáratot megelőzően fennállott viszonyok között minden estre elértük azt, ami emberileg elérhető volt.”⁵⁷⁶

⁵⁷² MAJOR: Im. 204. o.

⁵⁷³ Uo. 206. o.

⁵⁷⁴ HL, Kp-csop, I/3. 28. o.

⁵⁷⁵ HL, Kp-csop, II/2. 25. o.

⁵⁷⁶ BOBROVINCZKY, Im. 274. o.

Zárszó

- Új tudományos eredmények, következtetések és alkalmazásuk -

Disszertációmban a következő tudományos célkitűzéseket valósítottam meg:

- I. Bemutattam a magyar királyi gyorshadtest 1941. évi ukrajnai hadműveleteinek lefolyását. Az események menetét döntő részben a levéltári forrásokra támaszkodva követtem végig, kiegészítve azokat a rendelkezésemre álló, lehetőség szerinti teljes könyvészeti anyaggal, ezek kritikai szintetizálásával. A két forráscsoport közt olykor mutatkozó ellentmondásokat esetenként az egyes szerzők értelmezési szempontjai, esetenként szimpla elírás jelentette. Ezeket munkám során döntő többségben sikerült feloldani.
- II. Az események ismertetésekor „szót kaptak” azok résztvevői is, kisebb, a hadműveleteket nem befolyásoló apróbb mozzanatok erejéig. A tisztek, altisztek, közkatona életének egyes, szinte jelentéktelen eseményei tették lehetővé, hogy a térképázatokon nagy léptékben bemutatott, rohanó hadműveletekben megláthassuk az ember helyét a harcmezőn, átélhessük helyzetét. Ezért is tartottam fontosnak az ilyen mikrotörténeti „nyomelemek” beillesztését a nagy hadműveletek keretébe.
- III. A hadászati-hadműveleti helyzet szovjet és német oldalról történő párhuzamos elemzése a gyorshadtest hadműveletei értelmezésének megkönnyítésén túl egyéb következtetésre is lehetőséget adott. Rávilágított arra, hogy a szovjet és német hadvezetés akció-reakció elvére épülő cselekvéseinek – vagy éppen a hadiszerecsének – köszönhetően a magyar támadó köteléknek több alkalommal már csak a visszavonulóban levő utóvédekkel kellett megütköznie.
- IV. A harccselekmények bemutatásakor mind a lovas, mind a gépkocsizó alakulatok működését párhuzamosan szemléltettem, az együttműködési nehézségek jobb megértése érdekében. (Különböző menetsebesség, a lovak ellátásához szükséges óriási utánpótlási kapacitás, lassú regenerációs idő, stb.) A fegyvernemi együttműködés az elemzés során a légierő és a szárazföldi alakulatok tekintetében kiegészült a haderőnemivel. Ez mint az elemzés során kiderült, nem volt minden nehézség nélkül való, többek közt az összetett alárendeltségnek, és a mostoha időjárási viszonyoknak köszönhetően.

V. A hadtörténelmi események több szempontú, objektív elemzése tanulságokkal szolgálhat a hadtudomány egyéb területeinek összefüggéseivel kapcsolatban is, kezdve a vezetéselmélettől a kommunikáción át a logisztikáig bezárólag. A hadműveletek során kapott, a rendelkezésre álló erőt sokszor meghaladó feladatok, a hosszan elnyúlt utánpótlási vonalak és az idegen ellátás okozta gondok nem ismeretlenek a ma katonai parancsnokai számára sem. A logisztikai kapcsolatok szövetséges alárendeltségből adódó problémáinak bemutatása sok tanulsággal szolgálhat, ahogy az is, hogy a helyzet kezeléséért felelős katonai vezető, ha jó szakember, és kellően rátermett, a várt eredményeken túl tud teljesíteni, akármi-kor, akárhol is tesz eleget esküjének.

Felhasznált irodalom, források

Levéltári anyagok:

Hadtörténelmi Levéltár (HL) Horthy-kori csapatanyag:

Kárpát-csoport, gyorsadtest anyaga 1-2. doboz

HL. Mikrofilmtár:

- 239-246. doboz mikrofilm: 1. vkf. –1941. számnélküli iratok, napi helyzetjelentések 1941. június 1- 1943. március 30.

- 644-646. tekercs: Befehlshaber Rückwärtige Heeresgebiet Süd

646. tekercs 001032-001037. o. Kriegsbericht über die Kämpfe des I. Honvéd Schnellkorps unter Gruppe Roques.

768 / Bbk. eln. o. – 1940. Irányelvek

1217 / I./M. 1. vkf. – 1941 sz. int. a gyorsadtest felvonulására

3381 / eln. 1. vkf. – 1941. Tájékoztató a szovjet páncélosokról és a velük vívott harcok eddigi tapasztalatairól. 1941. VIII. 6.

6864 / eln. 1. vkf. – 1941. Makray vezérkari alezredes tapasztalati jelentése

6953 / eln. 1. vkf. - 1941. Veszteségi statisztika

6971 / eln. 1. vkf.- 1941. Major Jenő: Tapasztalatok az 1941. évi orosz hadjáratból

8646. / eln. / 1 / a. Páncélos csapatok átállítása 1941. V. 1-gyel

27.581 / eln. / 2. vkf. nyil. 1941 Miklós Béla: Gyorsadtest helyzetjelentése 1941. november hó 15-ről.

57.897 / eln. 1. vkf. - 1942. II. tétel, Tájékoztató a Szovjet elleni hadműveletekkel kapcsolatos hadrendi és létszám változásokról

HL. Tanulmánygyűjtemény:

2811. Somló Béla: A pécsi gépkocsiosztály IV/2. tehergépkocsi oszlopának részvétele a gyorsadtest 1941. évi oroszországi hadjáratában.

3059. Nagy Miklós őrgy. (akkor fhdgy.): Az 1941.évi oroszországi hadjáratok (súlyllyal a gyors hdt. működésén)

3294. "Hadik huszárok" hadikrónikája 1941. év június 27- november 3.

Katonai szabályzatok:

Emlékeztető a tűzfegyverek és harceszközök alkalmazásához. Budapest, 1944. 248 o.
ill.

A folyó háború tapasztalatainak ismertetése. 1. Budapest, 1942. 107 + 9 o.

[A folyó háború tapasztalatainak ismertetése.] 3. Magyar és német csapatjelzések.
Budapest, 1942. 91 o.

A folyó háború tapasztalatainak ismertetése. 6. Gyalogság, gépkocsizó gyalogság.
Budapest, 1942. 35 o.

A folyó háború tapasztalatainak ismertetése. 10. Partizánharcok. Budapest, 1942. 67
o.

A folyó háború tapasztalatainak ismertetése. 12. Műszaki tapasztalatok. Budapest,
1942. 48 o.

A folyó háború tapasztalatainak ismertetése. 15. Budapest, 1942. 87 o. Sz 582

A folyó háború tapasztalatainak összefoglaló ismertetése. 18. A K-i harctér terepvi-
szonyai és az ellenség méltatása. Budapest, 1943. 79 o. Harcászati szabályzat I-
III., Budapest, 1939. 324+109+112 o. 6 mell.

Harccselekmények a M. kir. honvédség 1941-43. évi harcaiból, Budapest, 1943. 124
o.

Kiképzési segédlet a gyorsfegyvernem számára. Általános alapelvek. Budapest,
1941. 310 o.

A Szovjet haderő ismertetése csapattest- és osztályparancsnokok részére. Budapest,
1942. 219 o.

Dokumentum-gyűjtemények, adattárak:

BENE János – SZABÓ Péter: A magyar királyi honvéd huszár tisztikar 1938-1945.
Nyíregyháza, 2003, 566 o.

Bojevoj szosztav szovjeckoj armiji. Szerk.: GRILEV, A. N. Moszkva, 1963. 84 o.

ERICKSON, John – ERICKSON, Ljubica: The Soviet Armed Forces, 1918-1992.
Connecticut-London, 1996. 197 o

Halder War Diary (The). Szerk.: JACOBSEN, Hans-Adolf. Novato (USA) 1988. 716
o.

- Hitlers Weisungen für die Kriegsführung 1939-1945. Szerk.: Walther Hubatsch, München, 1965.
- Horthy Miklós titkos iratai. Sajtó alá rend: SZINAI Miklós és SZŰCS László Budapest, 1963. 533 o.
- KEILIG, Horst (Szerk.): Das Deutsche Heer 1939-1945. I-III. Bad Neuheim. é.n.
- KRIVOSEJEV, G. F.: Grif szekretnosztji... Moszkva, 1993. 415. o.
- MEHNER, Kurt (Szerk.): Die Geheimentagesberichte der Deutschen Wehrmachtführung im zweiten Weltkrieg 1939-1945. 3. 1. März 1941- 31. Oktober 1941. Osnabrück, 1992. 497 o.
- MEHNER, Kurt – Staněk, Jaroslav: Armee unter dem Roten Stern. Osnabrück, 1999. 597 o. 8 térk.
- Magyarország a második világháborúban. Lexikon A-Zs. Főszerk: SIPOS Péter. Budapest, 1996. 584 o.
- Magyarország és a második világháború. Szerk.: ZSIGMOND László, Budapest, 1959. 550 o.
- SCHRAMM, Percy E. –Szerk.: Kriegstagebuch der Oberkommandos der Wehrmacht 1940-1941. München, 1982. 1285 o.
- SZAKÁLY Sándor: A magyar katonai felsővezetés 1938-1945. Budapest, 2001. 407 o.
- A Wilhelmstrasse és Magyarország. Összeáll: RÁNKI György et al. Budapest, 1968. 1005 o.

Monográfiák, tanulmány-kötetek:

- BERGSTRÖM, Christer – MIKHAILOV, Andrey: Black Cross, Red Star / I. Pacifica, 2000. 307 o. ill.
- BERNÁD Dénes – MUJZER Péter – HANGYA János: Horrido. Budapest, 1992. 136 o. ill.
- BOOG, Horst, et al.: Das Deutsche Reich, und der zweite Weltkrieg 4. Der Angriff auf die Sowjetunion, Stuttgart, 1983. 1170 o.
- BORSÁNYI Julián: A magyar tragédia kassai nyitánya. München, 1985. 391 o. ill.
- CSIMA János: Adalékok a Horthy-hadsereg szerveztének és háborús tevékenységének tanulmányozásához (1938-1945). Budapest, 1961. 415 o.

- DOMBRÁDY Lóránd:Katonapolitika és hadsereg 1920-1944. Budapest, 2000, 293 o.
- DOMBRÁDY Lóránd: Werth Henrik akiről nem beszéltünk. Budapest, 2005. 188 o.
- DOMBRÁDY Lóránd - TÓTH Sándor: A magyar királyi honvédség 1919-1945. Budapest, 1987. 461 o.
- FOKIN, N. A. (Főszerk.): A nagy honvédő háború története 1941-1945. II. Budapest, 1964.628 o.
- GLANTZ, David M.: Barbarossa, Charleston, 2001. 256 o. ill.
- GOSZTONYI Péter: A magyar honvédség a második világháborúban. Budapest, 1995. 420 o.
- GRECSKO, A. A.: A második világháború története 1939-1945 IV. Budapest, 1977. 718 o.
- KAUFMANN, J. E. – JURGA, Robert M.: Fortress Europe European Fortifications of World War II. London, 1999. 431 o.
- MOSANSZKIJ, Ilja Boriszovics: 1941 bitva za Kijev 7 ijulja – 26 szeptjabrja. Moszkva, 2008. 206 o. ill.
- NAGYVÁRADI Sándor - M.SZABÓ Miklós – WINKLER László: Fejezetek a magyar katonai repülés történetéből. Budapest, 1986. 305 o. ill.
- PATAKY-ROZSOS-SÁRHIDAI: Légiháború Magyarország felett I. Budapest, 271 o. ill.
- PLATONOV et al.: A második világháború 1939-1945/I., Budapest, 1963. 231. o. 1 térk.
- SZABÓ Péter-SZÁMVÉBER Norbert: A keleti hadszíntér és Magyarország 1941-1943. Budapest, é. n. 152 o.
- SZUVOROV, Viktor: Az M-nap. Budapest, 2008. 267 o.
- UEBERSCHÄR, Gerd R. – BEZYMENSKIJ, Lev A. (Szerk.): Der deutsche Angriff auf die Sowjetunion, Darmstadt, 1998. 290 o.
- Ukrainszkaja SzSzsZR v velikoj otvecseszvennoj vojne Szovjetszkogo Szozuza 1941-1945. 1. k. Kijev, 1975.
- UNGVÁRY Krisztián: A magyar honvédség a második világháborúban. Budapest, 2005. 604 o. ill.
- WAGENER, Karl: Heeresgruppe Süd. Bad-Neuheim, é.n. 364 o. ill.

Alakulat- és fegyvernem-történetek:

- BABUCS Zoltán: Jászsági honvédek a II. világháborúban/I. Jászberény, én. 246 o.
ill. (9. harcokosi-zászlóalj)
- BABUCS Zoltán – MARUZS Roland: „Jász vitézek rajta, előre!” Budapest, én. 207
o. ill. (5. kerékpáros és 9. páncélos-zászlóalj)
- BECZE Csaba: „Kőr Ász” Püedlo, én. 165 o. ill. (3/1. vadászrepülő-század)
- Die deutschen Divisionen 1939-1945 Szerk.: SCMITZ, Peter et al.
- 3. Band (11-16). Osnabrück, 1996. 652 o.
- 4. Band (17-25). Osnabrück, 2000. 859 o.
- GRAMS, Rolf: Die 14. Panzerdivision 1940-1945. Eggolsheim, én. 478 o. ill.
- LENGYEL Ferenc: A Kárpát-csoport hadművelete 1941. június 28-július 8. Buda-
pest, é. n., 108 o. 18 térk. (ZMKA Egyetemi jegyzet)
- LENGYEL Ferenc: Az I. M. Kir. Gyorshadtest hadműveletei a Szovjetunió elleni
háborúban (1941. július 9- november 15.). Budapest, é. n., 111 o. 7 térk.
(ZMKA Egyetemi jegyzet)
- M. SZABÓ Miklós: A magyar királyi honvéd légielő a második világháborúban.
Budapest, 1987. 326 o.
- M. SZABÓ Miklós: A magyar királyi honvéd légielő 1938-1945. Budapest, 1999.
314 o. ill. 17 térk.
- OROSZ Béla: A magyar légielők teljesítményei a Kárpátoktól a Dnyeperig. Buda-
pest, 1942. 48 o. ill.
- SÓNYI Hugó: Szovjetország naplóm 1941. (16. kerékpáros zászlóalj. Kézirat,
Számvéber Norber szívességéből)
- STEETS, Hans: Gebirgsjäger bei Uman. Heidelberg, 1955. 125 o. (XXXXIX. német
hegyihadtest)
- WEINMANN, Willi: Die 101. Jäger-Division. Offenburg, 1966. 656 o. ill.
- Voszemnadszataja v szrazsennyija za rogyinu. Moszkva, 1982. 527 o. (18. szovjet
hadsereg)
- ZSEDÉNYI Zoltán: A gyorshadtest hadműveletei Oroszországban 1941-ben. (Elő-
adás az Országos Tisztikaszinóban) Budapest, 1942, 33 o. (Kézirat)

Folyóirat cikkek, tanulmányok

- BELEZNAY István: Az 1.gépkocsizó dandár 1941. évi hadművelete a Dniepről a Donecig. Magyar Katonai Szemle, 1943. 1. 27-39. o.
- BOBROVINCZY Tamás: Huszárok tűzkeresztsége az 1941. évi oroszországi hadjáratban. Magyar Katonai Szemle, 1942. 1. 107-113. o.
- BOBROVINCZY Tamás: A Szovjet elleni 1941. évi hadjárat a lovasság szempontjából. Magyar Katonai Szemle, 1942. 8. 259-275. o.
- BORSÁNYI Julián, Miért nem tudta 1941. június 26-án Kassa honi légvédelmi ütege megakadályozni a bombatámadást?, Új Honvédelmi Szemle, 1991/10. 132-137. o. 1 térk.
- CHAPÓ Gyula: Egy harckocsiszakasz harcaiból levont tanulságok. Magyar Katonai Szemle, 1942. 6. 551-564. o.
- CSICSERY-RÓNAY- István: Az umani hőstett. Magyar Katonai Szemle, 1942. 9. 520-526. o.
- DANYILOV, Valerij: Hat der Generalstab der Roten Armee einen Präventivschlag gegen Deutschland vorbereitet?, Österchische Militärische Zeitschrift, 1993/1.
- DOMBRÁDY Lóránd: A magyar katonai gondolkodás néhány jellemzője a második világháború előtt. In: A magyar katonai gondolkodás története. Szerk.: Ács Tibor, Budapest, 1995. 126-145. o.
- DREXLER István: Páncéldandár harcai. Magyar tartalékos tisztek lapja, 1942. 15. 5. o.
- FOGARASSY Béla: Hadiesemények a szovjet arcvonalon 1941 szeptember elejéig. Magyar Katonai Szemle, 1942. 2. 228-238. o.
- FOGARASSY Béla: Hadiesemények a szovjet arcvonalon 1941 szeptember elejétől december elejéig. Magyar Katonai Szemle, 1942. 3. 471-484. o.
- GALETTA Emil: Egy gépkocsizó század harcai 1941 július 27-én. Magyar Katonai Szemle, 1942. 6. 548-551. o.
- GERGELY Károly: Háborús tapasztalatok a gyorshadtest egészségügyi ellátásáról. Magyar Katonai Szemle, 1942. 10. 182-184. o.
- HEPPES Miklós: Repülőtanulságok a szovjet elleni háborúból. Magyar Katonai Szemle, 1942. 10. 121-129. o.
- HURAY Imre: A 13. kerékpáros zászlóalj 2. kerékpáros század Dnyeper-védelmi

- harcai. Magyar Katonai Szemle, 1942. 12. 467-478. o.
- KONTZ Sándor: A 8. határ vadász dandár hadműveletei 1941 június 28- július 9. Magyar Katonai Szemle, 1942. 1. 1-32. o.
- Konyec globalnoj lzsi: kogda Kijev jisjo nye bombili. Vojenno isztoriceseszkij zszurnal 1996. 4. 2-17. o.
- KOZMA Ferenc: Német páncélosokkal a Dnyeper mentén. Magyar Katonai Szemle, 1942. 5. 366- 379. o.
- Krämer Emil: Honvédhuszárok 1941. nyarán a Kárpátoktól a Dnyeszterig. Magyar Katonai Szemle, 1942. 7. 44-68.o.
- KUN József, in: uő, A német hadvezetés magyarországi politikájához 1941. március-július, Századok, 1965/6. 1228-1247. o.
- MAKAI Ágnes – SALLAY Gergely Pál: A Mária Terézia Katonai Rend történetének utolsó fejezete. HK. 2005. 4. 1051-1117. o.
- MAJOR Jenő vezérőrnagy jelentése a m. kir. Gyorshadtest 1941. évi oroszországi hadjáratának tapasztalatairól. Közreadja: Bonhardt Attila. Hadtörténelmi Közlemények 1991. 2. 174-211. o.
- MAJOR Jenő: A páncéldandár harcai – Mecsebelovka. Magyar tartalékos tisztek lapja, 1942. 16. 7. o.
- NAGYBACZONI NAGY Vilmos: A gyorsan mozó seregtettek. Magyar Katonai Szemle. 1936. 4. o. 2-28. o.
- POKORNY Hermann: Orosz bolsevista nézetek a korszerű hadászat és harcászat kérdéseiről. Magyar Katonai Szemle, 1942. 5. 291-307. o.
- SZAKÁLY Sándor: „...Magyarország és a Szovjet-Unió között a hadiállapot beállott.”, in: uő, Volt-e alternatíva?, Budapest. 1999. 320 o.
- TAKÁTS László: Huszárezred egészségügyi ellátása az orosz harctéren. Magyar Katonai Szemle 1943. 4. 156-160. o.
- TEMESVÁRY Gerő: A 2. gépkocsizó zászlóalj harcai Oroszországban 1941 július 12-18. Magyar Katonai Szemle, 1942. 9. 526-536. o.
- UHLIG, Heinrich: Das Einwirken Hitlers auf Planung und Führung des Ostfeldzuges. In: Vollmacht des Gewissens II. 1965. Frankfurt. am Main, Berlin.
- VATTAY Antal: Az 1. lovasdandár a Szovjet elleni háborúban. Magyar Katonai Szemle, 1942. 7. 15-43. o.
- VINCZE Lajos: Kerékpáros szd. harca egy híd birtoklásáért. Magyar tartalékos tisz-

tek lapja 1943. okt. 5. 2-5. o.

VINCZE Lajos: Egy kerékpáros század védelmi harca Saporoshje-szigetén. Magyar tartalékos tisztek lapja, 1943. 17. 6-8. o., 18. 2-4. o.

ZÁKÁNY György: Védelem a Dnyeper partján. Magyar tartalékos tisztek lapja 1942. 10. 3-4. o.

ZENTAY Ferenc: A 6. gépkocsizó zászlóalj harcai 1941 július 4. és 5-én. Magyar Katonai Szemle, 1942. 12. 489-505. o.

Emlékiratok, visszaemlékezések:

BAGRAMJAN: Így kezdődött a háború. Budapest, 1973, 540 o.

DIENES Gyula: Kárpátoktól a Donyeczig. Budapest, 1942, 127 o.

GÖRGEY Vince: Hajrá páncélosok! Budapest, é. n. 376 o.

Paulus: Ich stehe hierauf Befehl. Szerk.: GÖRLITZ, Walter. Frankfurt am Main 1960, 272 o. 5 térk.

KEITEL, Wilhelm: Életem. Nagykanizsa, é. n. 460 o.

LAKATOS Géza, Ahogyan én láttam, Budapest, 1992. 499 o. ill.

LOVIK Károly et al: Hat haditudósító a vörös harctéren. Budapest, é. n., 186 o. ill.

MOSZKALENKO, K. Sz., A délnyugati irányban / I., Budapest, 1982. 378 o.

TOMOR László: Harcok az orosz égen. Budapest, 1942. 162 o. ill.

ZÁMBÓ Dezső: Hadak útján jártunk. Budapest, 1942. 123 o. ill.

ZSUKOV, G. K., Emlékek, gondolatok, Budapest. 1970. 546 o. ill.

A mellékletben felhasznált képek forrásai:

- LOVIK et al.: Arcképcsarnok, 2., 12.

- A hős magyar honvéd: 1., 3., 4., 5., 6., 7., 8., 14., 19

- HM HIM Hadtörténeti Múzeum Fotóarchívuma: 9., 10., 11., 13., 15., 16., 17., 18., 20., 21.